Oliver Sacks
Văzând glasuri
O călătorie în lumea surzilor
Traducere din engleză de
DOINA LICĂ
H UMANITAS
BUCUREŞTI

Oliver Sacks este medic şi autor a zece cărţi, printre care *Omul care îşi confunda soţia cu o pălărie* (*The Man Who Mistook His Wife for a Hat* – după care Peter Brook a realizat un celebru spectacol de teatru) şi *Revenirea la viaţă* (*Awakenings* – pe care s-a bazat filmul cu Robert de Niro şi Robin Williams, nominalizat la Premiul Oscar).

Oliver Sacks trăieşte la New York şi este profesor de neurologie şi psihiatrie la Centrul Medical al Universităţii Columbia, fiind primul deţinător al titlului onorific Columbia University Artist.

Mai multe informaţii despre lucrările lui pe www.oliversacks.com.

Redactor: Vlad Zografi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Emilia Ionaşcu, Dan Dulgheru
Tipărit la Proeditură şi Tipografie

Oliver Sacks
Seeing Voices
Copyright e 19", 1990 Oliver Sacks
AII rights reserved.
e HUMANITAS, 2013, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Sacks, Oliver
Văzând glasuri; o călătorie în lumea surzilor / Oliver Sacks; trad.:
Doina Lică.
— Bucureşti: Humanitas, 2013
Bibliogr.

ISBN 978 – 973 – 50 – 3917 – 2
1. Lică, Doina (trad.)
3 – 056.263
EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas! o
Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vânzărilibhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194
Pentru
Isabelle Rapin.
Bob Johnson.
Bob Silvers şi Kate Edgar în mâinile celor care-l stăpânesc, [limbajul semnelor] este cea mai frumoasă şi mai expresivă limbă, o limbă pentru care, în relaţiile dintre ei şi ca mijloc de a ajunge uşor şi rapid la mintea celor surzi, nici natura, nici arta nu le-au oferit un substitut mulţumitor.

Cei care nu-l înţeleg nu-şi pot da seama de posibilităţile pe care le oferă surzilor, de influenţa sa remarcabilă asupra fericirii sufleteşti şi sociale a celor lipsiţi de auz şi de capacitatea sa minunată de a transmite gânduri unor minţi care altminteri s-ar afla într-o eternă beznă. De asemenea, ei nu-şi pot da seama de înrâurirea pe care acesta o are asupra surzilor. Atâta vreme cât vor exista pe lume doi surzi şi cât vor fi împreună, semnele vor fi utilizate.

J. Schuyler Long
Director, Şcoala pentru surzi din Iowa
The Sign Language (1910)

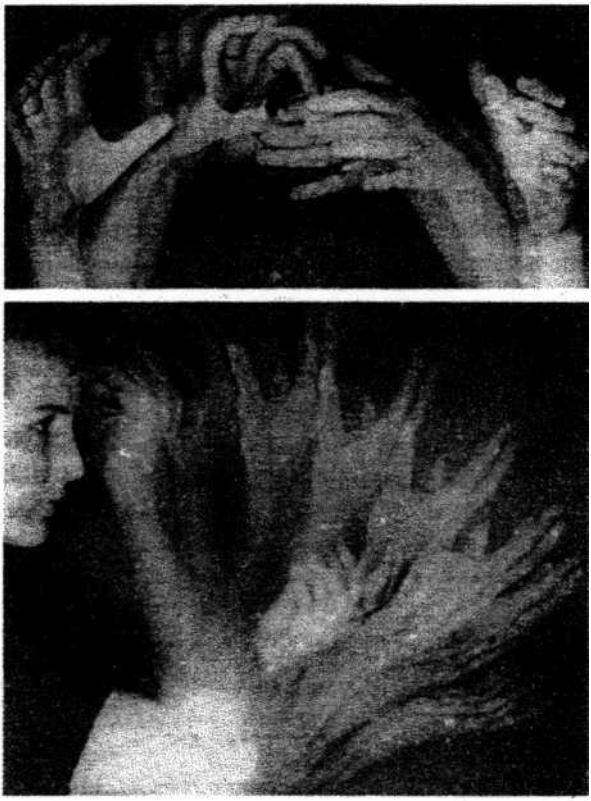

Fotografie stroboscopică a semnelor „uneşte”.
şi „comunică „în Limbajul American al Semnelor.
(*Reprodus din The Signs of Language*, *E.S. Klima şi U. Bellugi*, *Harvard University Press*, *1979*)

Prefaţă

Cu trei ani în urmă nu ştiam nimic despre situaţia surzilor şi nu mi-am închipuit vreodată că ea ar putea aduce lumină în atâtea domenii, mai ales în cel al limbajului. Am aflat cu uimire povestea oamenilor lipsiţi de auz şi provocările (lingvistice) extraordinare cu care se confruntă, şi tot cu uimire am descoperit un limbaj complet vizual, cel al semnelor, un limbaj de un tip diferit faţă de limbajul meu, vorbirea.1 E mult prea simplu să iei limbajul, propriul tău limbaj, ca pe ceva de la sine înţeles – trebuie să te întâlneşti cu un alt limbaj, sau mai degrabă cu alt *tip* de limbaj, pentru a fi cuprins de

uimire.

Când am citit prima oară despre surzi şi despre tipul lor aparte de limbaj, cel al semnelor, am fost tentat să întreprind o explorare, o călătorie. Am ajuns astfel la surzi şi la familiile lor, la şcolile pentru surzi şi la Gallaudet, singura lor universitate, la Martha's Vineyard, unde exista o surditate ereditară şi unde toată lumea (cei care auzeau deopotrivă cu cei surzi) folosea limbajul semnelor; am ajuns în oraşe precum Fremont şi Rochester, unde s-a stabilit o remarcabilă legătură între comunitatea celor care aud şi a celor care nu aud; am ajuns la marii cercetători ai limbajului semnelor şi ai condiţiei surzilor – cercetători străluciţi şi devotaţi, care mi-au transmis tulburarea lor în faţa unor regiuni neexplorate şi a unor noi frontiere. Călătoria m-a făcut să privesc limbajul, natura vorbirii şi a învăţării, dezvoltarea copilului, dezvoltarea şi funcţionarea sistemului nervos, crearea comunităţilor, a lumilor şi a culturilor, într-un fel cu totul nou, ceea ce a constituit pentru mine o iniţiere şi o încântare. Mai presus de toate însă mi-a oferit o perspectivă nouă asupra unor probleme vechi, o viziune nouă şi neaşteptată asupra limbajului, biologiei şi culturii… a făcut ca familiarul să-mi pară straniu, iar straniul familiar.

Călătoriile acestea m-au fascinat şi, în acelaşi timp, m-au înspăimântat. Am fost îngrozit să descopăr câţi dintre surzi nu dobândesc niciodată capacitatea de a folosi corect limbajul – sau gândirea – şi cât de săracă poate fi viaţa pentru ei.

Am descoperit însă curând o altă dimensiune, un alt univers, nu unul biologic, ci unul cultural. Mulţi dintre surzii pe care i-am întâlnit nu învăţaseră limbajul bine-cunoscut, ci un limbaj de cu totul alt tip, un limbaj ce slujea nu doar facultăţile gândirii (şi asigura într-adevăr o gândire şi o înţelegere pe care nu şi le pot închipui în întregime cei ce aud), ci slujea şi ca instrument al unei comunităţi şi al unei culturi bogate. Neuitând vreo clipă statutul „medical" al surzilor, a trebuit să-i privesc acum într-o lumină nouă, „etnică", în calitate de popor dotat cu o limbă aparte, o sensibilitate şi o cultură proprii.2

S-ar putea crede că povestea surzilor, precum şi studierea lor şi a limbajului lor prezintă un interes extrem de limitat.

Eu nu cred însă că lucrurile stau aşa. Este adevărat că persoanele cu surditate congenitală reprezintă doar aproximativ

O, 1% din întreaga populaţie, însă consideraţiile pe care ei le generează pun probleme de cea mai mare importanţă.

Studierea surzilor ne arată că o mare parte din ceea ce e specific uman la noi – capacităţile legate de limbaj, de gândire, de comunicare şi de cultură – nu se dezvoltă automat, nu sunt doar funcţii biologice, ci au şi o origine socială şi istorică; ele sunt un *dar* – cel mai frumos dintre daruri – transmis de la o generaţie la alta. Prin urmare, Cultura este la fel de importantă ca Natura.

Existenţa unui limbaj vizual, cel al semnelor, precum şi îmbunătăţirea evidentă a percepţiei şi a inteligenţei vizuale care însoţeşte însuşirea acestuia ne arată ce potenţial bogat are creierul, potenţial pe care abia dacă l-am fi putut bănui, ne arată plasticitatea şi resursele aproape nelimitate ale sistemului nervos, ale organismului uman, când se confruntă cu noul şi trebuie să se adapteze. Dacă această temă ne dezvăluie vulnerabilităţile, modurile în care (adesea inconştient) ne putem face singuri rău, ea ne dezvăluie deopotrivă capacităţile necunoscute şi nebănuite, resursele infinite pentru supravieţuire şi depăşire de sine pe care Natura şi Cultura împreună ni le-au dăruit. Astfel, deşi sper că surzii şi familiile, profesorii şi prietenii lor vor acorda acestei cărţi un interes aparte, sper de asemenea ca şi cititorul obişnuit să se îndrepte spre ea, datorită perspectivei neaşteptate pe care o oferă asupra condiţiei umane.

Această carte are trei părţi. Prima, „O lume a surzilor”, a fost scrisă între 1985 şi 1986, şi a început prin a fi recenzia la o carte despre istoria surzilor, *When the Mind Hears*, de Harlan Lane. A devenit un eseu atunci când a fost publicată (în *New York Review of Books*, 27 martie 1986), iar între timp a fost dezvoltată şi revizuită. Am menţinut totuşi anumite formulări cu care nu mai sunt în întregime de acord, fiindcă am simţit că trebuie să păstrez originalul, care reflectă felul în care priveam la început această temă, în ciuda neajunsurilor sale. Partea a treia, „Revoluţia surzilor”, a fost inspirată de revolta studenţilor de la Gallaudet din martie 1988 şi a fost publicată în *New York Review of Books* pe

2 iunie 1988. Şi această parte a fost considerabil revizuită şi dezvoltată pentru cartea de faţă. Partea a doua, „Gândirea în limbajul semnelor”, a fost scrisă ultima, în toamna lui

1988, dar este, într-un anumit sens, inima cărţii – cea mai sistematică, dar şi cea mai personală perspectivă asupra întregii teme. Se cuvine să adaug că mi s-a părut întotdeauna imposibil să vorbesc despre ceva sau să urmez un raţionament fără a face nenumărate digresiuni şi a-mi îmbogăţi astfel demersul.3

Trebuie să mărturisesc că sunt un outsider în acest domeniu – nu sunt surd, nu folosesc limbajul semnelor, nu sunt interpret sau profesor, nu sunt specialist în dezvoltarea copilului, nici istoric sau lingvist. După cum se va vedea, aici se află un adevărat câmp de bătălie, unde timp de secole s-au confruntat opinii pătimaşe. Sunt un outsider, fără cunoştinţe sau pregătire de specialitate, dar cred că şi iară prejudecăţi, fără interese personale şi partis-pris-uri în acest domeniu.

N-aş fi putut întreprinde călătoria, şi cu atât mai puţin să scriu despre ea, fără ajutorul şi inspiraţia oferite de mulţi alţii: în primul rând, şi în cea mai mare măsură, de oamenii surzi – pacienţi, subiecţi, colaboratori, prieteni singurii care îţi pot prezenta o perspectivă din interior, şi de cei direct legaţi de ei, familii, interpreţi şi profesori. Trebuie să amintesc aici mai cu seamă ajutorul remarcabil oferit de

Sarah Elizabeth şi Sam Lewis, precum şi de fiica lor Charlotte, de Deborah Tannen de la Universitatea Georgetown şi de personalul de la Şcoala pentru Surzi din Fremont.

California, de la Şcoala pentru Surzi din Lexington şi de la multe alte şcoli şi instituţii pentru surzi, mai ales Universitatea Gallaudet – între care David de Lorenzo, Carol Erting.

Michael Karchmer, Scott Liddell, Jane Norman, John Van

Cleve, Bruce White şi James Woodward.

Datorez o imensă recunoştinţă cercetătorilor care şi-au dedicat întreaga viaţă înţelegerii şi studiului persoanelor surde şi limbajului lor – în special Ursula Bellugi, Susan

Schaller, Hilde Schlesinger şi William Stokoe, care mi-au împărtăşit cu generozitate gândurile şi observaţiile lor, stimulându-le

pe ale mele. Jérôme Bruner, care a reflectat atât de profund la dezvoltarea minţii şi limbajului copiilor, mi-a fost fără încetare prieten şi ghid nepreţuit. Prietenul şi colegul meu Elkhonon Goldberg mi-a sugerat noi perspective asupra bazelor neurologice ale limbajului şi gândirii, şi asupra formelor speciale pe care acestea le pot lua în cazul surzilor. Am avut deosebita plăcere să mă întâlnesc anul acesta cu Harlan Lane şi Nora Ellen Groce, ale căror cărţi m-au inspirat în 1986, la începutul călătoriei mele, şi cu Carol

Padden, ale cărei cărţi m-au influenţat în 1988 – cercetările lor despre surzi mi-au lărgit orizontul. Mai mulţi colegi, printre care Ursula Bellugi, Jérôme Bruner, Robert Johnson.

Harlan Lane, Helen Neville, Isabelle Rapin, Israel Rosenfield, Hilde Schlesinger şi William Stokoe, au citit manuscrisul acestei cărţi în diverse etape şi au făcut comentarii, observaţii critice şi propuneri pentru care le sunt deosebit de recunoscător. Lor tuturor şi multor altora le datorez iniţierea şi înţelegerea (dar opiniile – şi greşelile – îmi aparţin în totalitate).

În martie 1986, Stan Holwitz de la Editura Universităţii din California a reacţionat prompt la primirea primului meu eseu, îndemnându-mă şi încurajându-mă să-l transform într-o carte; mi-a oferit un sprijin constant în cursul celor trei ani, cât a durat până am dus la îndeplinire propunerea sa. Paula Cizmar a citit variantele succesive ale cărţii şi mi-a oferit numeroase sugestii preţioase. Shirley Warren a urmărit manuscrisul în procesul de redactare, tratând cu răbdare numărul tot mai mare de note de subsol şi modificările de ultimă clipă.

Îi sunt profund îndatorat nepoatei mele, Elizabeth Sacks

Chase, care mi-a sugerat titlul – acesta provine din cuvintele lui Pyram către Thisbe: „Se vede-un glas…”

De când am terminat această carte am început să fac ceea ce ar fi trebuit poate să fac din primul moment – am început să învăţ limbajul semnelor. Îi mulţumesc profesoarei mele, Janice Rimler, de la Societatea Surzilor din New

York, şi îndrumătorilor mei, Amy şi Mark Trugman, pentru că s-au luptat vitejeşte cu un începător întârziat şi dificil – şi m-au convins că niciodată nu e prea târziu ca să începi.

În fine, trebuie să-mi exprim cea mai profundă recunoştinţă faţă de patru persoane – doi colegi şi doi editori – care au jucat un iol esenţial în scrierea acestei lucrări. În primul rând, faţă de Bob Silvers, redactor-şef la *New York*

Review of Books, care mi-a trimis de la bun început cartea lui Harlan Lane, spunând: „Nu te-ai gândit niciodată cu adevărat la limbaj; această carte te va obliga s-o faci" – ceea ce chiar s-a întâmplat. Bob Silvers intuieşte perfect care e acel lucru la care nu te-ai gândit, dar ar trebui să te gândeşti, iar talentele sale de mamoş te ajută să scoţi la iveală gândurile încă nenăscute.

În al doilea rând, faţă de Isabelle Rapin, care a fost cea mai apropiată prietenă şi colegă a mea la Facultatea de Medicină Albert Einstein timp de douăzeci de ani, şi care a lucrat ea însăşi cu surzii, ataşându-se mult de ei, timp de un sfert de veac. Isabelle m-a prezentat pacienţilor surzi, m-a dus la şcoli pentru surzi, mi-a împărtăşit din experienţa ei cu copiii surzi şi m-a ajutat să înţeleg problemele surzilor aşa cum nu aş fi putut s-o fac niciodată singur. (Ea a scris şi un cuprinzător eseu-recenzie [Rapin, 1986] bazat în principal pe *When the Mind Hears*.)

Pe Bob Johnson, şeful departamentului de lingvistică de la Gallaudet, l-am cunoscut cu prilejul primei mele vizite acolo, în 1986. El m-a iniţiat atât în limbajul semnelor, cât şi în lumea surzilor – o limbă, o cultură în care outsiderii nu prea pot intra şi pe care nu şi-o pot imagina. Dacă Isabelle Rapin şi Bob Silvers m-au lansat în această călătorie.

Bob Johnson m-a preluat în calitate de tovarăş de drum şi călăuză.

În sfârşit, Kate Edgar a jucat un rol unic în calitate de colaboratoare, prietenă, editor şi organizator, îndemnându-mă să gândesc şi să scriu, să văd toate aspectele temei, dar să mă opresc întotdeauna la ce e mai important.

Acestor patru persoane le dedic aşadar cartea de faţă.

O.W.S.

New York martie 1989

O lume a surzilor

Ştim foarte puţine despre surditate, pe care dr. Johnson o

numeşte „una dintre cele mai mari nenorociri umane”, mult mai puţine decât ştia un om cultivat în 1886 sau 1786.

Suntem neştiutori şi indiferenţi. În ultimele câteva luni, am ridicat problema în faţa a numeroşi oameni şi aproape întotdeauna am primit răspunsuri de genul: „Surditatea? Nu

cunosc niciun surd. Nu m-am gândit niciodată prea mult la asta. Nu e nimic *interesant* legat de surditate, nu-i aşa?”

Acesta ar fi fost şi răspunsul meu cu câteva luni în urmă.

Lucrurile s-au schimbat pentru mine când mi s-a trimis o carte voluminoasă scrisă de Harlan Lane, *When the Mind*

Hears: *A History of the Deaf*, pe care am deschis-o cu indiferenţă, ca să ajung în curând la uimire, iar apoi la ceva ce friza stupoarea. Am discutat subiectul cu prietena şi colega mea dr. Isabelle Rapin, care a lucrat direct cu surzii timp de douăzeci şi cinci de ani. Am ajuns să-mi cunosc mai bine o colegă suferind de surditate congenitală, o femeie remarcabilă şi extrem de înzestrată, căreia până atunci nu-i acordasem un interes deosebit.1 Am început să consult atent şi să studiez pentru prima oară mai mulţi pacienţi surzi care se aflau în grija mea.2 Capacitatea mea de a citi rapid m-a dus de la istoria lui Harlan Lane la *The Deaf Experience*, o culegere de memorii ale primei persoane surde cultivate, editată de Lane, apoi la Nora Ellen Groce, *Everyone Here Spoke Sign Language*, şi la multe alte lucrări.

Am acum un raft întreg de cărţi pe un subiect despre care nici nu credeam că există cu şase luni în urmă, şi am văzut câteva filme remarcabile pe această temă.3

Încă o mărturisire în chip de preambul. În 1969, W.H.

Auden mi-a dat un exemplar, propriul său exemplar, al unei remarcabile autobiografii a poetului şi romancierului sud-african David Wright, care a surzit la vârsta de şapte ani, lucrare intitulată *Deafness*. „Te va captiva”, mi-a spus el. „E o carte minunată”. Era presărată cu propriile-i adnotări (însă nu ştiu dacă a recenzat-o vreodată). Am răsfoit-o în fugă, fără a-i acorda atenţie, în 1969. Dar acum aveam s-o redescopăr în beneficiul meu. David Wright este un scriitor care se inspiră din profunzimea propriei experienţe – nu aşa cum tratează un istoric sau un cercetător un anumit subiect. În

plus, nu e un străin pentru noi. Ne putem închipui, cu mai multă sau mai puţină greutate, cum ar fi să ne aflăm în locul lui (dar nu ne prea putem închipui cum e să te naşti surd, asemenea celebrului profesor Laurent Clerc).

Astfel, el ne poate sluji drept mijlocitor, conducându-ne prin propria-i experienţă în lumea inimaginabilului. Din moment ce Wright e mai uşor de citit decât marii muţi din secolul XVIII, el ar trebui citit, dacă se poate, primul – fiindcă ne pregăteşte pentru ei. Spre sfârşitul cărţii, ne spune:

Surzii n-au scris prea mult despre surditate.4 Ţinând cont de faptul că eu am surzit doar *după* ce învăţasem să vorbesc, nu mă aflu într-o situaţie mai bună decât un om care aude atunci când trebuie să-mi imaginez cum e să te naşti în linişte şi să ajungi la maturitate fără să fi dobândit un mijloc de gândire şi comunicare. Simplul fapt de a încerca acest lucru dă greutate primelor cuvinte cutremurătoare din Evanghelia după Ioan: „La început era Cuvântul". Cum să poţi exprima concepte când te afli într-o asemenea condiţie?

Relaţia dintre limbaj şi gândire este problema cea mai importantă, problema fundamentală, atunci când luăm în considerare dificultăţile cu care se confruntă sau se pot confrunta cei care s-au născut surzi ori au devenit surzi foarte devreme.

Termenul „surd" este vag sau mai degrabă este atât de general, încât zădărniceşte examinarea gradelor foarte diferite de surditate, grade cu semnificaţie calitativă şi chiar

„Existenţială". Există „cei tari de ureche", aproximativ cincisprezece milioane în Statele Unite, care reuşesc să audă câte ceva folosind proteze auditive şi bucurându-se de atenţie şi răbdare din partea celor care le vorbesc. Mulţi dintre noi avem părinţi sau bunici în această categorie – cu un secol în urmă ar fi folosit comete acustice, acum folosesc proteze auditive.

Există şi cei cu „hipoacuzie severă", mulţi cu boli ale urechii sau traumatisme la începutul vieţii; dar ei, ca şi cei tari de ureche, mai pot să audă, în special cu noile proteze auditive sofisticate, computerizate şi „personalizate", disponibile acum. Sunt apoi cei „complet surzi", care nu au nicio speranţă să audă, indiferent ce

progrese tehnologice se fac în lume. Cei complet surzi nu pot conversa în modul obişnuit – ei trebuie fie să citească pe buze (aşa cum făcea

David Wright), fie să folosească limbajul mimico-gestual, fie ambele.

Nu contează numai gradul de surditate, ci şi – extrem de important – vârsta sau stadiul în care apare. În pasajul citat.

David Wright observă că şi-a pierdut auzul doar după ce învăţase să vorbească, deci nu-şi poate nici măcar imagina cum trebuie să fie pentru cei care n-au avut niciodată parte de auz sau şi l-au pierdut înainte de a-şi însuşi limba. El mai subliniază acest lucru şi în alte pasaje:

Faptul că mi-am pierdut auzul atunci când mi l-am pierdut – dacă mi-a fost scris să devin surd – a fost un mare noroc. Până la vârsta de şapte ani, un copil învaţă elementele esenţiale ale limbajului, aşa cum s-a întâmplat cu mine. Faptul că am învăţat în mod natural să vorbesc a constituit un alt avantaj – pronunţie, sintaxă, flexiune, expresii, totul a venit prin ureche. Am avut bazele vocabularului, care se puteau extinde uşor prin lectură. *Toate acestea mi-ar fi lipsit dacă m-aş fi născut surd sau dacă mi-aş fi pierdut auzul mai devreme decât s-a întâmplat*.

[Sublinierile îmi aparţin.]

Wright scrie despre „vocile fantomatice", pe care le aude când cineva îi vorbeşte numai dacă poate *vedea* mişcarea buzelor şi a feţei, şi despre felul cum „aude" şuierul vântului de câte ori vede copacii sau ramurile bătute de vânt.5 El povesteşte cum s-a întâmplat acest lucru prima oară – cum s-a întâmplat *imediat* după instalarea surzeniei:

[Surditatea mea] a fost mai greu de sesizat deoarece, din primul moment, ochii au început să transforme mişcarea în sunet. Mama îşi petrecea cea mai mare parte a zilei lângă mine, iar eu înţelegeam tot ce-mi spunea. De ce nu? Fără să ştiu, i-am citit pe buze toată viaţa. Când vorbea, mi se părea că-i aud vocea. Era o iluzie care a persistat chiar şi după ce am ştiut că este o iluzie. Tata, vărul meu, toate cunoştinţele şi-au păstrat vocile fantomatice. Faptul că erau imaginare, proiecţiile obişnuinţei şi ale memoriei, nu mi-a

venit în minte până nu am plecat din spital. Într-o zi, vorbeam cu vărul meu, iar el, într-un moment de inspiraţie, şi-a acoperit gura cu mâna în timp ce vorbea. Linişte! O dată pentru totdeauna am înţeles că nu pot auzi când nu pot vedea.6

Deşi Wright ştie că sunetele pe care le „aude" sunt „Iluzorii" – „proiecţiile obişnuinţei şi ale memoriei" ele au rămas extrem de vii pentru el de-a lungul deceniilor de surditate. Pentru Wright, pentru cei care au surzit după ce auzul lor se dezvoltase complet, lumea poate rămâne plină de sunete, chiar dacă ele sunt „fantomatice".7

Este cu totul altceva, de neimaginat pentru cei normali (şi chiar pentru cei care suferă de surditate postlinguală, cum e cazul lui David Wright), dacă auzul e absent la naştere sau se pierde în fragedă copilărie, înainte de însuşirea limbii.

Cei afectaţi astfel – prelingual – se află într-o categorie calitativ diferită faţă de toţi ceilalţi. Pentru aceşti oameni, care n-au auzit niciodată, care n-au amintiri, imagini sau asociaţii auditive, nu poate exista nici măcar iluzia sunetului.

Ei trăiesc într-o lume a tăcerii şi liniştii desăvârşite, neîntrerupte.8 Aceştia, cei congenital surzi, ajung pesemne la un sfert de milion în Statele Unite. Ei reprezintă a mia parte din copiii lumii.

De aceştia şi doar de aceştia ne vom ocupa aici, situaţia şi starea lor fiind unice. De ce este aşa? Dacă se gândesc la surditate, oamenii au tendinţa s-o considere mai puţin gravă decât lipsa vederii, s-o considere un dezavantaj, un neajuns sau un handicap, dar nicidecum la fel de cumplită.

Dacă lipsa auzului este „de preferat" lipsei văzului, cu condiţia să fi apărut mai târziu în viaţă, e discutabil; dar să te naşti surd este infinit mai grav decât să te naşti orb – sau cel puţin aşa pare. Căci aceia care suferă de surditate prelingual, incapabili să-şi audă părinţii, riscă să rămână grav retardaţi, chiar cu deficienţe permanente în însuşirea limbajului, dacă nu se iau imediat măsuri eficiente. Iar a avea deficienţe de limbaj este pentru un om una dintre cele mai mari nenorociri, fiindcă numai prin limbaj ne dobândim în întregime condiţia umană şi cultura, comunicăm liber

cu semenii, primim şi răspândim informaţii. Dacă nu putem face asta, vom fi bizar de infirmi şi izolaţi, indiferent de dorinţele, strădaniile sau capacităţile noastre înnăscute. Putem fi în asemenea măsură incapabili să ne valorificăm capacităţile intelectuale, încât să părem debili mintal.9

Din acest motiv, cei congenital surzi sau „2 muţi" au fost timp de mii de ani consideraţi „idioţi" şi judecaţi după o lege stupidă drept „incompetenţi" – neputând să moştenească proprietăţi, să se căsătorească, să primească o educaţie, să aibă o slujbă stimulatoare – şi li s-au refuzat drepturile fundamentale ale omului. Această situaţie nu a început să fie remediată până la jumătatea secolului XVIII, când (poate ca parte a unui iluminism generalizat, poate ca un gest de empatie şi înţelegere) percepţia asupra surzilor şi situaţia lor s-au schimbat radical.

Filosofii vremii au fost fascinaţi de problemele extraordinare puse de un om lipsit de grai. Când a fost adus la

Paris în 1800, Victor, copilul sălbatic din Aveyron10, a fost admis la Institutul Naţional pentru Surdomuţi, condus pe atunci de abatele Roch-Ambroise Sicard, membru fondator al Societăţii Observatorilor Omului şi o autoritate în instruirea surzilor. După cum scrie Jonathan Miller: 11

În ceea ce-i priveşte pe membrii acestei societăţi, copilul „sălbatic" reprezenta un caz ideal pentru cercetarea bazelor naturii umane. […] Studiind o astfel de fiinţă, aşa cum studiaseră înainte sălbatici şi primitivi, piei-roşii şi urangutani, intelectualii de la sfârşitul secolului XVIII

au sperat să poată înţelege ce e caracteristic Omului.

Poate că acum e posibil să evaluăm înzestrarea nativă a speciei umane şi să stabilim o dată pentru totdeauna rolul jucat de societate în dezvoltarea limbii, a inteligenţei şi a moralităţii.

Aici, desigur, cele două demersuri s-au separat, unul sfârşind în triumf, celălalt într-un eşec total. Copilul sălbatic nu şi-a însuşit niciodată limbajul, indiferent din ce motiv sau din ce motive. O posibilitate insuficient luată în calcul este aceea că el, în chip straniu, n-a fost confruntat niciodată cu limbajul semnelor, ci obligat permanent (şi inutil) să încerce să vorbească. Însă atunci când

„surdomuţii”.

au fost abordaţi aşa cum trebuie, adică prin limbajul semnelor, ei s-au dovedit perfect educabili şi au arătat imediat unei lumi consternate cât de bine pot intra în cultura şi viaţa ei. Această întâmplare minunată – o minoritate desconsiderată sau neglijată, căreia i se refuzase practic statutul uman până în acel moment, a apărut brusc şi neaşteptat pe scena lumii (pentru ca în secolul următor situaţia ei să se deterioreze tragic) – constituie capitolul de început al istoriei surzilor.

Dar, înainte de a începe această stranie poveste, să ne întoarcem la observaţiile personale şi „inocente” ale lui

David Wright („inocente” pentru că, aşa cum el însuşi subliniază, şi-a făcut un principiu din a evita orice lectură pe această temă până când şi-a scris propria carte). La vârsta de opt ani, când devenise limpede că surditatea lui e incurabilă şi că, fără măsuri radicale, vorbirea sa va regresa, a fost trimis la o şcoală specială din Anglia, una dintre şcolile consecvent devotate misiunii lor, însă prost concepute, strict „orale”, care sunt preocupate mai ales să-i facă pe surzi să vorbească la fel ca alţi copii, şi care au făcut atâta rău celor cu surditate prelingvală, încă de la înfiinţarea lor.

Tânărul David Wright a fost stupefiat la prima sa întâlnire cu cei afectaţi de surditate prelingvală.

Participam uneori la lecţii împreună cu Vanessa. Ea a fost primul copil surd pe care l-am cunoscut. […] însă chiar şi unui puşti de opt ani ca mine cunoştinţele ei generale i s-au părut ciudat de limitate. Îmi amintesc de o oră de geografie pe care o făceam împreună, când domnişoara

Neville a întrebat:

„Cine este regele Angliei?”

Vanessa n-a ştiut; descumpănită, a încercat să citească pieziş în cartea de geografie care era deschisă la capitolul despre Marea Britanie pe care îl pregătiserăm.

„Regele – regele”, a început Vanessa.

„Mai departe”, a ordonat domnişoara Neville.

„Eu ştiu”, am spus eu.

„Linişte”.

„Marea Britanie”, a spus Vanessa.

Am râs.

„Eşti tare proastă”, a zis domnişoara Neville. „Cum poate un rege să se numească «Marea Britanie»?”

„Regele Marea Britanie”, a încercat sărmana Vanessa, stacojie.

„Spune-i tu, dacă ştii [David]”.

„Regele George al V-lea”, am zis eu mândru.

„Nu-i corect! Nu e în carte”.

Vanessa avea desigur dreptate; capitolul despre geografia Marii Britanii nu se ocupa de organizarea sa politică. Ea nu era nici pe departe proastă; dar, pentru că se născuse surdă, vocabularul ei format încet şi cu greu era încă prea redus ca să-i permită să citească de plăcere.

Drept urmare, nu exista aproape niciun mijloc prin care ea să poată acumula comoara de informaţii diverse şi pentru moment inutile pe care alţi copii le dobândesc inconştient din conversaţii sau lecturi întâmplătoare.

Aproape tot ce ştia i se predase sau i se ceruse să înveţe.

Iar aceasta e o diferenţă fundamentală între copiii care aud şi cei care se nasc surzi – sau era, în acea epocă preelectronică.

Vedem aşadar că situaţia Vanessei era gravă, în ciuda înzestrărilor ei înnăscute; iar genul de învăţare şi comunicare ce i se impunea o ajuta prea puţin, dacă nu cumva făcea chiar ca situaţia să se perpetueze. Căci în această şcoală progresistă, aşa cum era ea considerată, se aplică o interdicţie înverşunată până la demenţă împotriva limbajului semnelor – nu doar a limbajului mimico-gestul britanic standard, ci şi a „argoului” – limbajul rudimentar al semnelor inventat de copiii surzi din şcoală. Şi totuşi – lucru de asemenea bine surprins de Wright – acest limbaj s-a dezvoltat în şcoală, fiind irepresibil, în ciuda pedepsei şi a interdicţiei.

Iată prima imagine a băieţilor care i s-a dezvăluit tânărului

David Wright:

Agitaţia buimăceşte ochiul, braţele se rotesc ca morile de vânt în furtună […] vocabularul mut şi expresiv al trupului – aspect, expresie, ţinută, privire; mâinile îşi joacă pantomima. Un infern

fascinant […]. Încep să înţeleg ce se întâmplă. Mişcarea aparent coribantică a mâinilor şi a braţelor se reduce la o convenţie, un cod pe care deocamdată nu-l pot descifra. Este de fapt un fel de dialect local. Şcoala şi-a dezvoltat propriul ei limbaj ciudat sau argou, deşi nu e verbal […]. Orice comunicare trebuie să fie orală. Argoul nostru gestual era desigur interzis […]. Însă aceste reguli nu puteau fi impuse în absenţa personalului. Ce descriu eu aici nu e felul în care vorbeam, ci felul în care vorbeam între noi când nu era prezent niciun om care auzea. În acele momente, comportamentul şi conversaţia noastră erau diferite. Uitam de inhibiţiile noastre, nu mai purtam măşti.

Aşa era şcoala din oraşul Northampton, din regiunea

Midlands, Anglia, când David Wright s-a dus acolo ca elev, în 1927. Pentru el, copil cu surditate postlinguală, cu o bună cunoaştere a limbii, şcoala era în mod evident excelentă.

Pentru Vanessa, pentru alţi copii cu surditate prelingual㠄, o asemenea şcoală, cu metoda ei tranşant orală, era însă un adevărat dezastru. Dar, cu un secol în urmă, în Casa Americană pentru Surzi de la Hartford, Connecticut, unde se folosea liber limbajul semnelor între toţi elevii şi profesorii.

Vanessa nu s-ar fi considerat jalnic handicapată; ar fi putut deveni o tânără cultivată, poate chiar cu preocupări literare, ca acele tinere surde care scriau cărţi pe la 1830.

Înainte de 1750, situaţia celor suferind de surditate prelingual㠄 era într-adevăr dezastruoasă: incapabili să înveţe să vorbească, deci „muţi”, incapabili să se bucure de comunicarea liberă până şi cu părinţii şi familia, limitaţi la câteva semne şi gesturi rudimentare, izolaţi, cu excepţia celor din oraşele mari, până şi de comunitatea semenilor, lipsiţi de educaţie şi cultură, de toate cunoştinţele din lume, obligaţi să presteze munci necalificate, trăind singuri, adesea aproape în mizerie, trataţi de lege şi de societate ca şi cum ar fi fost aproape debili mintal – soarta surzilor era vădit cumplită.12

Dar ceea ce era vădit nu era nimic în comparaţie cu sărăcia interioară – lipsa cunoştinţelor şi a gândirii pe care o putea aduce surditatea prelingual㠄, în absenţa oricărei comunicări sau a măsurilor curative. Starea deplorabilă a surzilor a trezit atât

curiozitatea, cât şi compasiunea filosofilor. Astfel, abatele Sicard se întreba:

De ce este izolată şi incapabilă să comunice cu alţii persoana surdă needucată? *De ce* este redusă la această stare de imbecilitate? Diferă constituţia sa biologică de a noastră? Nu are tot ce-i trebuie pentru a avea senzaţii, a-şi însuşi idei şi a le combina spre a face tot ce facem şi noi? Nu are impresii senzoriale, aşa cum avem şi noi?

Nu stau acestea, ca şi la noi, la baza senzaţiilor minţii şi a ideilor dobândite? *De ce* rămâne atunci proastă persoana surdă, iar noi devenim inteligenţi?

A pune această întrebare – nepusă vreodată cu adevărat sau foarte limpede – înseamnă a-i înţelege răspunsul, a vedea că răspunsul se află în utilizarea simbolurilor. Explicaţia, continuă Sicard, stă în faptul că persoana surdă nu are

„Simboluri pentru a-şi defini şi combina ideile […] există un gol de comunicare total între ea şi alţi oameni". Dar lucrul cel mai important, fiind o sursă de confuzie fundamentală încă de la afirmaţiile lui Aristotel pe această temă, era concepţia greşită, care dăinuie încă, potrivit căreia simbolurile trebuie să fie verbale Poate că într-adevăr această concepţie greşită sau această prejudecată datează din vremuri biblice: statutul subuman al muţilor era înscris în codul mozaic şi a fost întărit de slăvirea biblică a vorbirii şi auzului – adevărata cale prin care omul şi Dumnezeu pot vorbi

(„La început era Cuvântul"). Şi totuşi, reprimate de autoritatea mozaică şi aristotelică, unele voci profunde au lăsat să se înţeleagă că lucrurile nu stau aşa. De pildă, în remarca lui Socrate din dialogul *Cratylos* al lui Platon, care l-a impresionat atât de mult pe tânărul abate de FEpee:

Dacă nu am avea voce sau limbă şi am vrea să ne indicăm unii altora lucrurile, oare nu am încerca, întocmai celor muţi, să facem semne cu mâinile, cu capul şi cu restul corpului?[1]

---

[1] Cratylos, traducere de Simina Noica, în Platon, Opere complete, ediţie îngrijită de Petru Creţia, Constantin Noica şi Cătălin Partenie,

Sau în intuiţiile profunde, şi în acelaşi timp evidente, ale medicului-filozof Cardan din secolul XVI:

Îl poţi face pe un surdomut să audă citind şi să vorbească scriind […] căci, aşa cum diferitele sunete sunt folosite în mod convenţional pentru a desemna diferite lucruri, la fel poate fi şi cu diversele reprezentări ale obiectelor şi cuvintele. […] Caracterele scrise şi ideile pot fi legate între ele fără intervenţia sunetelor propriu-zise.

În secolul XVI, gândul că înţelegerea ideilor nu depinde de auzirea cuvintelor era revoluţionar.13

Dar (de obicei) nici ideile filosofilor, nici practica oamenilor de rând nu schimbă realitatea. Ce schimbă istoria, ce declanşează revoluţiile este întâlnirea celor două. O minte aleasă – cea a abatelui de l'Epee – a trebuit să întâlnească o utilizare umilă – limbajul local al semnelor folosit de surzii săraci care vagabondau prin Paris – pentru a face posibilă o transformare memorabilă. Dacă ne întrebăm de ce întâlnirea aceasta n-a avut loc mai devreme, explicaţia se leagă de vocaţia abatelui, care nu putea accepta gândul că sufletele surdomuţilor trăiesc şi mor nespovedite, lipsite de catehism, de Scripturi, de Cuvântul Domnului; şi se datorează în parte smereniei sale – i-a *ascultat* pe surzi în parte unei idei filosofice şi lingvistice de largă circulaţie pe atunci – cea a limbajului universal, precum acel *speceium* la care visa Leibniz.14 Astfel, de l'Epee aborda limbajul semnelor nu cu dispreţ, ci cu veneraţie:

Limba universală, pe care savanţii voştri au căutat-o în van şi pe care nu mai speră s-o găsească, este aici; e chiar în faţa ochilor voştri, este maimuţăreala bieţilor surzi. Pentru că n-o cunoaşteţi, o dispreţuiţi, şi totuşi doar ea vă va oferi cheia tuturor limbilor.

Faptul că aceasta era o idee greşită – căci limbajul semnelor nu e un limbaj universal în acest sens măreţ, iar visul nobil al lui Leibniz era probabil o himeră – nu conta, constituia chiar un avantaj.15 Ceea ce conta era că abatele a acordat o atenţie specială elevilor săi, şi-a însuşit limbajul lor (ceea ce aproape niciun

---

voi. 2, Humanitas, Bucureşti, 2002, p. 304. (N. t.)

surd nu făcuse până atunci). Iar apoi, asociind semnele cu imaginile şi cuvintele scrise, i-a învăţat să citească, şi astfel le-a deschis calea spre învăţătură şi spre cultura lumii. Sistemul semnelor „metodice" al lui de l'Epee – o combinaţie a propriului lor limbaj al semnelor cu gramatica franceză a dactilemelor – le permitea elevilor surzi să scrie ce li se spunea printr-un interpret al limbajului semnelor, metodă care a funcţionat cu atâta succes, încât, pentru prima oară, elevii surzi obişnuiţi au putut să citească şi să scrie în franceză, iar astfel au avut acces la educaţie. Şcoala sa, înfiinţată în 1755, a fost prima care a obţinut sprijin de la stat. A pregătit mulţi profesori pentru surzi, care, până la moartea sa din 1789, au înfiinţat douăzeci şi una de şcoli pentru surzi în Franţa şi în restul

Europei. Viitorul şcolii lui de l'Epee a părut nesigur în perioada revoluţiei, dar în 1791 ea a devenit Institutul Naţional pentru Surdomuţi din Paris, condus de strălucitul filolog Sicard. Cartea lui de l'Epee, la fel de revoluţionară în felul ei precum cea a lui Copernic, a fost publicată pentru prima oară în 1776.

Devenită o lucrare de referinţă în domeniu, cartea lui de l'Epee a fost tradusă în multe limbi. Ceea ce nu avem însă la dispoziţie, rămânând practic în anonimat, sunt scrierile originale la fel de importante (şi, într-un anume fel, chiar mai interesante) ale surzilor – primii surdomuţi care ştiau să scrie. Harlan Lane şi Franklin Philip ne-au făcut un mare serviciu oferindu-ni-le în *The Deaf Experience*. Deosebit de emoţionante şi de importante sunt *Observaţiile* din 1779

ale lui Pierre Desloges – prima carte publicată de un surd tradusă acum în engleză pentru prima dată. Desloges însuşi, care a surzit la o vârstă fragedă şi fără să-şi fi însuşit cu adevărat vorbirea, ne oferă pentru prima oară o descriere înspăimântătoare a lumii sau antilumii celor fără grai:

La începutul infirmităţii mele şi atâta timp cât am trăit departe de alţi oameni surzi […] nu am ştiut de limbajul semnelor. Am folosit doar semne disparate, izolate şi fără legătură între ele. Nu am cunoscut arta combinării lor pentru a crea imagini distincte cu care se pot reprezenta diverse idei, care pot fi transmise semenilor şi prin care se poate conversa într-un discurs logic.

Astfel, Desloges, cu toate că era în mod evident un om extrem de dotat, n-a prea putut emite „idei” sau întreţine un „discurs logic” *înainte* de a-şi însuşi limbajul semnelor

(pe care, aşa cum se întâmplă de regulă cu surzii, l-a învăţat de la alt surd, în cazul lui de la un surdomut analfabet).

Desloges, deşi foarte inteligent, a fost infirm din punct de vedere intelectual până când a învăţat limbajul semnelor – şi, mai precis, ca să utilizăm cuvântul pe care neurologul britanic Hughlings-Jackson avea să-l folosească un secol mai târziu legat de dizabilităţile ce ţin de afazie, a fost incapabil să „propoziţioneze”. Merită lămurit acest lucru citând chiar cuvintele lui Hughlings-Jackson: 16

Nici nu vorbim, nici nu gândim doar prin cuvinte sau prin semne, ci prin cuvinte sau semne raportate unele la altele într-o manieră specială. […] Fără o relaţie corespunzătoare între părţile sale, o exprimare verbală ar fi o simplă succesiune de termeni, o grămadă de cuvinte, care nu formează o propoziţie […]. Unitatea de vorbire este propoziţia. Pierderea vorbirii (afazia) este deci pierderea capacităţii de a propoziţiona […] nu doar pierderea capacităţii de a propoziţiona cu voce tare (de a vorbi), ci de a propoziţiona fie în interior, fie în exterior. […]

Pacientul lipsit de grai şi-a pierdut graiul nu doar în sensul obişnuit că nu poate vorbi tare, ci în sensul cel mai deplin. Vorbim nu doar ca să spunem altor oameni ce gândim, ci şi ca să ne spunem nouă înşine ce gândim.

Vorbirea e o parte a gândirii.

De aceea am afirmat anterior că surditatea prelingvală poate fi mult mai cumplită decât orbirea. Ea poate duce la situaţia în care nu ai practic la dispoziţie niciun limbaj – şi eşti incapabil să „propoziţionezi” situaţie comparabilă cu afazia, în care gândirea însăşi poate deveni incoerentă şi limitată. Persoana cu deficienţe de auz şi de vorbire poate *părea* într-adevăr imbecilă, căci inteligenţa, deşi prezentă şi poate vastă, e blocată atâta timp cât lipseşte vorbirea. Astfel, abatele Sicard are dreptate şi se exprimă poetic atunci când afirmă că introducerea limbajului semnelor „deschide porţile […] inteligenţei pentru prima oară”.

Nimic nu e mai frumos sau mai demn de laudă decât ceva care eliberează capacităţile unui om şi îi permite să se dezvolte şi să gândească, şi nimeni nu elogiază ori prezintă acest lucru cu mai multă pasiune sau elocinţă decât aceşti muţi eliberaţi dintr-odată, cum este Pierre Desloges:

Fiind o imagine fidelă a lucrului exprimat, limbajul [semnelor] pe care îl folosim între noi este deosebit de potrivit pentru a ne preciza ideile şi a ne dezvolta înţelegerea, prin faptul că ne ajută să ne creăm deprinderea de a observa şi a analiza în permanenţă. Acest limbaj este viu;

el descrie sentimentul şi dezvoltă imaginaţia. Niciun alt limbaj nu e mai potrivit pentru a exprima emoţii mari şi intense.

Dar nici de l'Epee nu ştia sau nu putea să creadă că limbajul semnelor este o limbă desăvârşită, capabilă să exprime nu doar fiecare emoţie, ci şi fiecare propoziţie şi să permită utilizatorilor săi să discute orice subiect, concret sau abstract, la fel de raţional, de eficient şi de corect din punct de vedere gramatical precum vorbirea.17

Acest lucru le-a fost întotdeauna evident, chiar dacă numai implicit, tuturor celor care au deprins de la bun început limbajul semnelor, dar a fost întotdeauna negat de cei care aud şi vorbesc, şi care, oricât de bine intenţionaţi ar fi, cred că limbajul semnelor e ceva rudimentar, primitiv, pantomimic, sărăcăcios. De l'Epee a avut această iluzie – şi rămâne o iluzie aproape universală a celor care aud. Dimpotrivă, trebuie înţeles că limbajul semnelor este egalul vorbirii, pretându-se la fel de bine la rigoare şi poezie, la analiza filosofică sau la dragoste, cu o uşurinţă uneori mai mare decât cea a vorbirii. (Dacă este învăţat ca limbă maternă, limbajul semnelor poate fi utilizat şi întreţinut de cei fără probleme de auz ca o alternativă permanentă şi uneori preferabilă vorbirii.)

Filosoful Condillac, care la început îi considerase pe surzi „statui cu senzaţii" sau „maşini ambulante" incapabile de gândire sau de orice activitate mentală aferentă, participând incognito la cursurile lui de l'Épée, s-a convertit şi a oferit prima susţinere filosofică a metodei sale şi a limbajului semnelor:

Din limbajul acţiunii de l'Épée a făcut o artă metodică, simplă

şi uşoară, cu care oferă elevilor săi idei de orice fel şi, aş spune, idei mai precise decât cele dobândite de regulă prin intermediul auzului. Atunci când, copii fiind, suntem obligaţi să judecăm înţelesul cuvintelor pe baza împrejurărilor în care le auzim, se întâmplă adesea să înţelegem sensul doar aproximativ şi ne mulţumim cu această aproximare toată viaţa. Lucrurile stau altfel cu elevii surzi ai lui de l'Épée. El are un singur mijloc prin care le oferă idei senzoriale: analizează şi îl face pe elev să analizeze împreună cu el. Astfel, îi conduce de la idei senzoriale la idei abstracte; putem vedea cât de avantajos este limbajul acţiunii al lui de l'Épée faţă de sunetele limbajului folosit de guvernantele şi de profesorii noştri.

De la Condillac şi de la publicul larg, care se îngrămădea la demonstraţiile lui de l'Épée şi ale lui Sicard, a venit o imensă şi generoasă schimbare de atitudine, o acceptare în societatea umană a celor odinioară proscrişi. În această perioadă – care pare acum un fel de epocă de aur a istoriei surzilor – s-au înfiinţat numeroase şcoli pentru surzi, unde predau de obicei profesori surzi, în întreaga lume civilizată surzii au ieşit din uitare şi din întuneric, s-au emancipat şi au avut acces rapid la posturi înalte şi de răspundere, au putut apărea scriitori, ingineri, filosofi, intelectuali surzi, lucru de neconceput înainte.

Atunci când Laurent Clerc (elev al lui Massieu, care a fost elevul lui Sicard) a sosit în Statele Unite în 1816, el a avut imediat o influenţă extraordinară, căci profesorii americani nu văzuseră vreodată şi nici măcar nu-şi închipuiseră un surdomut cu o inteligenţă şi o cultură impresionante, nu-şi imaginaseră capacităţile latente ale surzilor. În 1817.

Clerc a înfiinţat la Hartford, împreună cu Thomas Gallaudet.

Casa Americană pentru Surzi.18 Aşa cum, pe la 1770, Parisul – profesori, filosofi şi publicul larg – a fost mişcat, uimit şi „convertit" de către de l'Epee, la fel avea să se convertească America cincizeci de ani mai târziu.

La Casa Hartford, ca şi în alte şcoli ce aveau să fie înfiinţate curând, atmosfera era marcată de acel entuziasm şi acea emoţie întâlnite doar la începutul marilor aventuri intelectuale şi umanitare.19 Succesul instantaneu şi spectaculos al Casei Hartford

a dus la deschiderea altor şcoli oriunde exista o mare densitate de populaţie, deci suficient de mulţi elevi surzi. Practic toţi profesorii surzilor (aproape toţi cei care foloseau fluent limbajul mimico-gestual, dintre care mulţi erau surzi) au trecut pe la Hartford. Sistemul francez al semnelor importat de Clerc s-a combinat rapid cu limbajele indigene ale semnelor – surzii creează un limbaj al semnelor oriunde există comunităţi de persoane lipsite de auz, acesta fiind pentru ei modul de comunicare cel mai simplu şi mai firesc – pentru a alcătui un hibrid deosebit de expresiv şi de puternic, Limbajul American al Semnelor

(*American Sign Language* – ASL).20 La dezvoltarea ASL şi-au adus o contribuţie aparte – prezentată convingător de Nora Ellen Groce în cartea ei *Everyone Here Spoke Sigv Language* – surzii din Martha's Vineyard. O minoritate importantă a populaţiei de acolo suferea de surditate ereditară, iar cei mai mulţi locuitori ai insulei adoptaseră un limbaj al semnelor simplu şi viguros. Aproape toţi surzii de pe Vineyard au fost trimişi la Casa Hartford în anii săi de început, ei punându-şi amprenta asupra dezvoltării limbajului naţional.

Ai într-adevăr o puternică senzaţie de polenizare: oameni care vin şi pleacă, aducând la Hartford limbaje regionale, cu toate particularităţile şi expresivitatea lor, şi luând cu ei un limbaj tot mai cizelat şi mai generalizat.21 Apariţia educaţiei şi culturii surzilor a fost la fel de spectaculoasă în

Statele Unite pe cât fusese în Franţa, şi s-a răspândit curând şi în alte părţi ale lumii.

Lane estimează că până în 1869 existau 550 de profesori pentru surzi în toată lumea şi că 41 % dintre profesorii pentru surzi din Statele Unite erau ei înşişi surzi. În 1864, Congresul a votat o lege care autoriza Institutul Columbia pentru

Surzi şi Orbi din Washington să devină colegiu naţional pentru surdomuţi, prima instituţie de învăţământ superior special pentru surzi. Primul rector a fost Edward Gallaudet – fiul lui Thomas Gallaudet, cel care îl adusese pe Clerc în

Statele Unite, în 1816. Colegiul Gallaudet, după cum a fost rebotezat mai târziu (azi Universitatea Gallaudet), este încă singurul

colegiu de ştiinţe umaniste pentru surzi din lume – dar există acum mai multe programe şi institute pentru surzi pe lângă colegiile tehnice. (Cel mai celebru dintre acestea este la Institutul Tehnologic din Rochester, unde sunt peste 1.500 de studenţi surzi, care formează Institutul

Tehnic Naţional pentru Surzi.)

Marele avânt al educaţiei şi emancipării surzilor care a marcat Franţa între 1770 şi 1820 şi-a continuat astfel drumul triumfal în Statele Unite până în 1870 (foarte activ până la sfârşitul vieţii şi îndrăgit de toţi cei din jurul său.

Clerc a murit în 1869). Apoi – iar acesta e punctul de cotitură în întreaga poveste – curentul s-a schimbat, s-a întors împotriva utilizării limbajului semnelor de către surzi şi pentru surzi, astfel încât, în douăzeci de ani, munca de un secol a fost anulată.

De fapt, ce s-a întâmplat cu surzii şi cu limbajul semnelor făcea parte dintr-o mişcare generală (şi, dacă vreţi.

„Politică") a vremii: tendinţa către oprimarea şi conformismul victorian, către intoleranţa faţă de minorităţi şi de obiceiurile lor, minorităţi de orice fel – religioase, lingvistice, etnice. Astfel, în această perioadă, „micile naţiuni" şi „micile limbi" ale lumii (de pildă, galezii şi galeza) au trebuit să aleagă între a se lăsa asimilate şi a se conforma.

Existase de două secole un curent contrar, venind din partea profesorilor şi părinţilor copiilor surzi, care susţinea că scopul instruirii surzilor trebuie să fie acela de a-i învăţa să vorbească. Deja cu un secol în urmă, de l'Epee se aflase în opoziţie implicită, dacă nu explicită, cu Pereire, cel mai mare „oralist" sau „demutizator" al vremii sale, care şi-a închinat întreaga viaţă scopului de a-i învăţa pe surzi să vorbească; era într-adevăr o sarcină pentru care era nevoie de dăruire, fiindcă cerea ani de zile de pregătire intensă şi laborioasă, profesorul lucrând cu un singur elev pentru a exista o speranţă de succes, în timp ce de l'Epee putea instrui elevi cu sutele. Pe la 1870 s-a lansat un curent care a luat amploare timp de decenii, alimentat, în mod paradoxal, de imensul succes al caselor pentru surdomuţi şi de demonstraţiile lor spectaculoase de educare a surzilor, şi care a încercat să elimine tocmai instrumentul

succesului.

Au existat dileme reale, aşa cum existaseră dintotdeauna şi cum există şi azi. Ce rost avea, se punea întrebarea, să se folosească limbajul semnelor fără vorbire? Nu cumva surzii erau condamnaţi să aibă relaţii doar cu semenii lor? Nu era mai bine să înveţe în schimb vorbirea (şi labiolectura), care le-ar fi permis o integrare perfectă în ansamblul populaţiei?

Nu trebuia oare interzis limbajul semnelor, pentru a nu stânjeni vorbirea? 22

Exista însă şi un contraargument. Dacă învăţarea vorbirii este laborioasă şi cere zeci de ore pe săptămână, nu cumva avantajele ei sunt umbrite de aceste mii de ore furate de la instruirea generală? Nu se poate ajunge la un analfabet funcţional care posedă, în cel mai bun caz, un jalnic surogat de vorbire? Ce e de preferat, integrarea sau educarea?

Le poţi avea pe amândouă, combinând vorbirea cu limbajul semnelor? Sau orice asemenea tentativă de combinare va duce nu la cea mai bună, ci la cea mai proastă dintre cele două lumi?

Aceste dileme, aceste dezbateri de pe la 1870 par să fi luat amploare în subteran, de-a lungul unui secol de realizări – realizări despre care multă lume putea crede, şi chiar credea, că sunt perverse, că duc spre izolare.

Edward Gallaudet era un spirit deschis şi a călătorit mult în Europa la sfârşitul anilor 1860, făcând un tur al şcolilor pentru surzi din paisprezece ţări. A aflat că majoritatea folosea atât limbajul semnelor, cât şi vorbirea, că şcolile care utilizau limbajul semnelor se descurcau la fel de bine ca şcolile orale în privinţa exprimării articulate, însă aveau rezultate mai bune în ce priveşte instruirea generală. El a intuit că disponibilitatea de a articula, deşi de dorit, nu putea constitui baza educaţiei primare – că aceasta trebuia realizată, şi realizată de timpuriu, prin limbajul semnelor.

Gallaudet era un om ponderat, alţii însă nu erau. A existat o explozie de „reformatori” – Samuel Gridley Howe şi

Horace Mann au fost exemple remarcabile – care cereau vehement desfiinţarea caselor „învechite” în care se utiliza limbajul semnelor şi introducerea şcolilor oraliste „progresiste”. Şcoala

Clarke pentru Surzi din Northampton.

Massachusetts, deschisă în 1867, a fost prima dintre acestea.

(A fost model şi sursă de inspiraţie pentru Şcoala din Northampton, Anglia, înfiinţată de reverendul Thomas Arnold în anul următor.) Dar cea mai importantă şi mai puternică dintre aceste figuri „oraliste" a fost Alexander Graham Bell, moştenitor al unei tradiţii de familie în predarea dicţiei şi corectarea defectelor de vorbire (tatăl şi bunicul său au excelat în această direcţie), prins într-un straniu amestec de surditate negată în familie (atât mama, cât şi soţia lui erau surde, însă n-au recunoscut asta niciodată) şi fiind, desigur, el însuşi un geniu al tehnicii. Când Bell s-a folosit de întreaga lui autoritate şi de imensul său prestigiu pentru susţinerea oralismului, balanţa s-a înclinat până la urmă, şi, la celebrul Congres Internaţional al Educatorilor pentru Surzi, organizat la Milano în 1880, unde profesorii surzi au fost excluşi de la vot, oralismul a ieşit învingător, iar folosirea limbajului semnelor în şcoli a fost „oficial" interzisă.23

Elevii surzi n-au mai avut voie să-şi folosească propriul limbaj „natural", şi astfel au fost obligaţi să înveţe, cât de bine puteau, limbajul „nenatural" (pentru ei) care e vorbirea.

Şi poate că acest lucru era în ton cu spiritul epocii, cu ideea trufaşă că ştiinţa e o forţă care domină natura şi nu i se supune niciodată.

Una dintre consecinţe a fost că profesori fără probleme de auz, nu profesori surzi, predau acum eleviloi surzi. Proporţia profesorilor surzi pentru surzi, care se apropia de

50% în 1850, a scăzut la 25% până la sfârşitul secolului, şi la 12% până în 1960. Treptat, engleza a devenit limba de predare pentru elevii surzi, folosită de profesori care auzeau, dintre care tot mai puţini cunoşteau vreun limbaj mimico-gestual – situaţie surprinsă de David Wright la şcoala sa, în anii 1920.

Nimic din toate acestea n-ar fi contat dacă oralismul s-ar fi dovedit eficient. Din nefericire, efectul a fost contrar celui dorit – se plătea un preţ intolerabil pentru însuşirea vorbirii. Elevii surzi din anii 1850, care fuseseră la Casa

Hartford sau la alte asemenea şcoli, ajunseseră la un înalt

nivel de instruire şi cultură – absolut egali cu semenii lor fără probleme de auz. Astăzi e valabil contrariul. Oralismul şi suprimarea limbajului semnelor au dus la o deteriorare drastică a succesului şcolar al copiilor surzi şi a instruirii surzilor în general.24

Aceste lucruri triste sunt cunoscute de toţi profesorii surzilor, indiferent cum le-am interpreta. Hans Furth, un psiholog preocupat de procesele cognitive ale surzilor, afirmă că aceştia rezolvă la fel de bine ca oamenii care aud probleme prin care se măsoară inteligenţa, când nu e nevoie să acumuleze informaţii. El susţine că persoanele cu surditate congenitală suferă de „absenţa informaţiilor". Există mai multe motive pentru asta. În primul rând, ei sunt mai puţin expuşi la învăţarea „ocazională" din afara şcolii – de exemplu, prin acea conversaţie generală care e fundalul vieţii obişnuite sau prin televiziune, dacă nu există subtitrare. În al doilea rând, conţinutul educaţiei surzilor este mai sărac decât cel al copiilor cu auz: se pierde mult timp învăţându-i pe copiii surzi să vorbească – trebuie avuţi în vedere între cinci şi opt ani de predare intensivă încât rămâne prea puţin timp pentru transmiterea informaţiilor, pentru cultură, pentru deprinderi complexe etc.

Totuşi, dorinţa de a-i face pe surzi să vorbească, insistenţa în această privinţă – şi superstiţiile ciudate care au înconjurat întotdeauna folosirea limbajului semnelor, ca să nu mai vorbim de investiţia imensă în şcolile orale – au făcut ca acest rău să ia amploare, fiind observat doar de surzi, care, trecând ei înşişi neobservaţi, nu se puteau impune.

Abia în anii 1960 istoricii şi psihologii, precum şi părinţii şi profesorii copiilor surzi au început să se întrebe: „Ce s-a întâmplat? Ce *se întâmplă*?" Abia în anii 1960 şi la începutul anilor 1970 această situaţie a ajuns în atenţia publicului sub forma unor romane, cum ar fi *In This Sign* de

Joanne Greenberg, sau a piesei (şi filmului) de mare impact *Children of a Lesser God* (*Copiii unui Dumnezeu mai mic*) a lui Mark Medoff.25

Simţim că trebuie făcut ceva. Dar ce? Apare aici, desigur, seducţia compromisului – un sistem care „combină".

limbajul semnelor şi vorbirea va permite surzilor să devină

experţi în ambele. S-a propus şi un alt compromis, care e viciat de o gravă confuzie: un limbaj intermediar între engleză şi limbajul semnelor (adică un limbaj al dactilemelor englezeşti). Acest gen de confuzie are o lungă istorie, care ajunge la „semnele metodice" ale lui de l'Épée, încercarea de a găsi un intermediar între franceză şi limbajul semnelor.

Dar adevăratele limbaje ale semnelor sunt de fapt perfect închegate: sintaxa, gramatica şi semantica lor sunt complete, însă au un caracter diferit de cel al oricărei limbi vorbite sau scrise. Astfel, nu poţi translitéra o limbă vorbită în limbajul semnelor cuvânt cu cuvânt sau sintagmă cu sintagmă – structurile lor sunt esenţialmente diferite. Oamenii îşi închipuie adesea, în mod vag, că limbajul semnelor *este* engleză sau franceză. Nu e nimic de genul ăsta – este pur şi simplu limbajul semnelor. Astfel, „engleza dactilemelor".

[*Signed English*], preferată acum ca un compormis, nu e necesară, fiindcă nu e nevoie de un pseudolimbaj intermediar.

Şi totuşi, surzii sunt obligaţi să înveţe aceste semne nu pentru ideile sau acţiunile pe care vor să le exprime, ci pentru sunetele limbii engleze, pe care nu le pot auzi.

Chiar şi acum, folosirea englezei dactilemelor, într-o formă sau alta, continuă să fie preferată utilizării ASL. Dacă surzilor li se predă prin semne, aceasta se face de regulă folosind engleza dactilemelor; cei mai mulţi dintre profesorii surzilor, în cazul în care cunosc vreun tip de semne, cunosc această engleză a dactilemelor, şi nu ASL, iar interpreţii care apar pe ecranele televizoarelor folosesc cu toţii dactilemele, nu ASL. Astfel, la un secol după conferinţa de la Milano.

surzii continuă să fie în mare măsură lipsiţi de propriul lor limbaj firesc.

Dar ce se poate spune despre sistemul combinat prin care elevii învaţă nu doar limbajul semnelor, ci şi labiolectura şi vorbirea? El poate funcţiona, dacă educaţia ţine cont de capacităţile cel mai bine dezvoltate în diferite etape de creştere. Esenţial e faptul că oamenii complet surzi n-au niciun fel de înclinaţie înnăscută spre vorbire. Vorbirea este o deprindere care trebuie să le fie predată şi

cere o muncă de ani de zile. Pe de altă parte, ei au o înclinaţie imediată şi puternică spre limbajul semnelor, care, limbaj vizual fiind, le e complet accesibil. Această înclinaţie se vede cel mai bine la copiii surzi provenind din părinţi surzi care folosesc limbajul semnelor. Ei fac primele semne în jurul vârstei de şase luni şi capătă o fluenţă remarcabilă în utilizarea acestora până la vârsta de cincisprezece luni.26

Limbajul trebuie introdus şi însuşit cât mai devreme, altminteri dezvoltarea sa poate fi întârziată şi alterată pentru totdeauna, cu toate dificultăţile de „propoziţionare" despre care vorbeşte Hughlings-Jackson. Acest lucru se poate face cu persoanele complet surde doar prin limbajul semnelor.

De aceea, surditatea trebuie diagnosticată cât mai devreme.27

Copiii surzi trebuie să vină prima dată în contact cu cei care folosesc fluent limbajul semnelor, indiferent că sunt părinţii, profesorii sau oricine altcineva. Odată ce acest limbaj este învăţat – şi poate fi stăpânit până la vârsta de trei ani – poate urma tot restul: o liberă comunicare spirituală, o liberă circulaţie a informaţiilor, însuşirea scrisului, a cititului şi, poate, a vorbirii. Nu există nicio dovadă că limbajul semnelor inhibă însuşirea vorbirii. Reversul e însă probabil adevărat.

Au fost surzii consideraţi dintotdeauna şi pretutindeni „Handicapaţi" sau „inferiori"? Au suferit mereu, trebuie să sufere mereu de segregare şi izolare? Ne putem închipui că ar avea o altă situaţie? De-ar exista o lume în care să nu conteze că eşti surd şi în care toţi surzii să se poată integra şi realiza pe deplin! O lume în care nici măcar să nu fie consideraţi „handicapaţi" sau „surzi".28

O asemenea lume există şi a existat în trecut, şi este descrisă de Nora Ellen Groce în frumoasa şi fascinanta ei carte *Everyone Here Spoke Sign Language*: *Hereditary Deafness on Martha's Vineyard*. Printr-o mutaţie, o genă recesivă care a ajuns să se manifeste prin endogamie, a existat o formă de surditate ereditară timp de 250 de ani pe insula

Martha's Vineyard, Massachusetts, în urma sosirii primilor colonişti surzi pe la 1690. Până la jumătatea secolului XIX, aproape

nicio familie din centrul insulei nu rămăsese neafectată, iar în unele sate (Chilmark, West Tisbury) unul din patru locuitori era surd. Ca reacţie la acest fapt, întreaga comunitate a învăţat limbajul semnelor şi a existat o comunicare liberă şi perfectă între cei care auzeau şi cei lipsiţi de auz. Într-adevăr, surzii aproape că nu erau priviţi ca

„Surzi", şi cu siguranţă nu erau consideraţi deloc „handicapaţi".29

În uimitoarele interviuri înregistrate de Groce, locuitorii mai bătrâni ai insulei au povestit în amănunt, cu însufleţire şi afecţiune, despre vechi rude, vecini şi prieteni, de obicei fără a menţiona măcar că erau surzi. Şi, doar dacă această întrebare era pusă explicit, urma o pauză, iar apoi: „Acum, dacă pomeniţi de asta, da, Ebenezer *era* surd şi mut". Însă surdomutismul lui Ebenezer nu l-a izolat niciodată, abia dacă a fost remarcat ca atare: lumea îl ţinea minte pur şi simplu ca pe Ebenezer – prieten, vecin, pescar –, nu ca pe un surdomut handicapat, ciudat, singuratic. Surzii pe de insula Martha's Vineyard s-au iubit, s-au căsătorit, şi-au câştigat existenţa, au muncit, au gândit, au scris ca oricine altcineva – n-au fost izolaţi în niciun fel, dacă nu cumva se întâmpla să fie în general mai învăţaţi decât vecinii lor, fiindcă aproape toţi surzii de pe Martha's Vineyard au fost trimişi la şcoală la Hartford – şi erau consideraţi adesea cei mai ageri la minte din comunitate.30

În mod straniu, chiar şi după ce ultimul locuitor surd al insulei a murit, în 1952, cei iară probleme de auz au folosit mai departe limbajul semnelor între ei, nu doar pentru ocazii speciale (glume deocheate, conversaţii la biserică, comunicare între bărci etc.), ci în general. Ei alunecă spre el involuntar, uneori în mijlocul unei fraze, fiindcă acest limbaj e „natural" pentru toţi cei care l-au învăţat (ca limbă maternă), are o frumuseţe intrinsecă şi uneori e superior vorbirii.31

Am fost atât de impresionat de cartea lui Groce, încât, în clipa când am terminat-o, am sărit în maşină, doar cu o periuţă de dinţi, un magnetofon şi un aparat de fotografiat – trebuia să văd cu ochii mei această insulă fermecată.

Am văzut cum unii dintre cei mai bătrâni locuitori păstrau încă

limbajul semnelor, se delectau cu el între ei. Prima imagine a fost într-adevăr de neuitat. Într-o duminică dimineaţă m-am dus cu maşina până la vechiul magazin universal din

West Tisbury şi am întâlnit vreo şase bătrâni tăifăsuind pe terasă. Puteau fi orice bătrâni, vecini de o viaţă, stând de vorbă – până când, pe neaşteptate, au trecut cu toţii la limbajul semnelor. Au continuat aşa preţ de un minut, au râs, apoi au reînceput să vorbească. În acel moment am ştiut că ajunsesem unde trebuia. Şi, discutând cu una dintre cele mai bătrâne locuitoare ale insulei, am aflat un lucru foarte interesant. Această doamnă în vârstă, care avea peste nouăzeci de ani, însă era deşteaptă foc, cădea uneori într-o reverie calmă. Putea să pară că tricotează, căci mâinile îi erau într-o continuă mişcare complexă. Însă fiica ei, care folosea şi ea limbajul semnelor, mi-a spus că nu tricotează, ci cugetă în sinea ei, gândeşte în limbajul semnelor. Chiar şi în somn, mi s-a mai explicat, se putea ca bătrâna să schiţeze semne fragmentare pe plapumă – visa în limbajul semnelor. Asemenea fenomene nu pot fi considerate pur şi simplu sociale. Este evident că, dacă un om a învăţat limbajul semnelor ca limbă maternă, creierul/mintea sa îl va reţine şi îl va folosi pentru tot restul vieţii, chiar dacă auzul şi vorbirea îi sunt absolut normale şi nealterate. Eram acum convins că limbajul semnelor reprezenta un limbaj fundamental al creierului.

Gândirea în limbajul semnelor

Interesul meu pentru surzi – pentru istoria, situaţia, limbajul şi cultura lor – a fost deşteptat atunci când am primit spre recenzare cărţile lui Harlan Lane. M-a obsedat mai ales descrierea unor persoane surde izolate, care n-au reuşit să-şi însuşească nicio limbă: incapacităţile lor intelectuale evidente şi, la fel de grave, neşansele în dezvoltarea afectivă şi socială de care pot avea parte în absenţa oricărei limbi autentice, a oricărui mijloc de comunicare. De ce anume avem nevoie, mă întreb, pentru a deveni oameni întregi?

Depinde oare parţial aşa-zisa noastră umanitate de limbă?

Ce se întâmplă cu noi dacă nu reuşim să ne însuşim nicio limbă? Se dezvoltă limba în mod spontan şi natural, sau e nevoie de contactul cu alţi oameni?

O modalitate – una spectaculoasă – de a explora aceste probleme este aceea de a-i studia pe oamenii privaţi de limbaj; pierderea limbajului, în cazul afaziei, a constituit o preocupare importantă a neurologilor încă de pe la 1860:

Hughlings-Jackson, Head, Goldstein, Luna, cu toţii au scris mult pe această temă – iar Freud a publicat o monografie în anii 1890. Însă afazia este privarea de limbaj (printr-o comoţie sau alte accidente cerebrale) într-o minte deja formată, la un individ normal dezvoltat. Se poate spune că limba şi-a îndeplinit deja misiunea (dacă are o misiune) în formarea minţii şi a personalităţii. Dacă vrem să analizăm rolul fundamental al limbii, e nevoie să studiem nu pierderea sa după ce s-a dezvoltat, ci incapacitatea ei de a se dezvolta.

Mi-a fost greu să-mi închipui asemenea lucruri: am avut pacienţi care îşi pierduseră capacitatea de a vorbi, pacienţi cu afazie, dar nu-mi puteam imagina cum e să nu înveţi niciodată să vorbeşti.

În urmă cu doi ani, la Şcoala Braefield pentru surzi, l-am cunoscut pe Joseph, un băiat de unsprezece ani care tocmai venise la şcoală pentru prima oară – un copil de unsprezece ani, privat complet de orice limbaj. Se născuse surd, dar lucrul acesta nu fusese înţeles până când a împlinit patru ani.1 Neputinţa de a vorbi sau de a înţelege vorbirea la vârsta normală a fost pusă pe seama „retardării", apoi a „autismului", iar aceste diagnostice au rămas ca o etichetă lipită de el.

Când surditatea a devenit în sfârşit evidentă, a fost considerat „surdomut", mut nu doar în sens propriu, ci şi figurat, şi nu s-a făcut niciodată vreo încercare adevărată de a-l învăţa să vorbească.

Joseph îşi dorea să comunice, dar nu putea. Nici vorbirea, nici scrierea, nici limbajul semnelor nu-i erau accesibile, ci doar gesturile şi pantomima, la care se adăuga un talent deosebit pentru desen. M-am tot întrebat ce se întâmpla cu el. Ce se petrecea în interior, cum ajunsese într-o asemenea situaţie? Părea atent şi vioi, însă profund deconcertat: ochii îi erau atraşi spre gurile care vorbeau şi spre mâinile care gesticulau – se uita ţintă la gurile şi la mâinile noastre, iscoditor, fără să poată înţelege şi, mi s-a părut, plin de

năzuinţă. A perceput că „se întâmpla” ceva între noi, dar nu putea pricepe ce anume – nu avea, până în acel moment, aproape nicio idee despre comunicarea simbolică, despre cum este să dispui de o monedă simbolică, să faci comerţ cu sensuri.

Lipsindu-i anterior orice prilej favorabil – fiindcă nu fusese niciodată confruntat cu limbajul semnelor fără mobiluri şi trăiri afective (mai ales fără bucuria pe care ar trebui s-o ofere joaca şi limbajul), Joseph începea acum să înveţe puţin din limbajul semnelor, să comunice întrucâtva cu alţii.

Acest lucru l-a bucurat enorm; voia să stea la şcoală toată ziua, toată noaptea, în weekend, tot timpul. Era dureros să-i vezi suferinţa când pleca de la şcoală, fiindcă întoarcerea acasă însemna pentru el revenirea la tăcere, la un vid de comunicare fără speranţă, într-un loc unde nu putea avea nicio conversaţie, niciun schimb cu părinţii, vecinii, prietenii;

Însemna să fie ignorat, să redevină o nonpersoană.

Era extrem de emoţionant, ceva ce nu mai văzusem până atunci. Mi-a amintit oarecum de un copil de doi ani, ezitant la apropierea de limbaj – însă Joseph avea unsprezece ani, era ca un copil de unsprezece ani în multe alte privinţe.

Mi-a amintit oarecum de un animal lipsit de darul vorbirii, dar niciun animal nu-ţi dă vreodată senzaţia că ar năzui să vorbească, aşa cum se întâmpla cu Joseph. M-am gândit că

Hughlings-Jackson i-a comparat odată pe afazici cu câinii – dar câinii par împliniţi şi mulţumiţi în absenţa limbajului, pe când afazicul are un sentiment chinuitor al pierderii.

Joseph de asemenea: îl apăsa sentimentul că-i lipseşte ceva, îşi simţea infirmitatea şi deficienţele. M-a dus cu gândul la copiii sălbatici, neîmblânziţi, deşi era limpede că nu e „sălbatic”, ci o fiinţă a civilizaţiei şi a obiceiurilor noastre – dar una complet izolată.

Joseph era incapabil, de exemplu, să comunice cum îşi petrecuse weekendul – nu putea fi întrebat, nici chiar în limbajul semnelor: nu putea nici măcar să înţeleagă *ideea* de întrebare, cu atât mai puţin să formuleze un răspuns. Nu-i lipsea doar limbajul: era evident că nu avea o idee clară despre trecut, despre diferenţa dintre „cu o zi în urmă” şi „cu un an în urmă”. Era o stranie absenţă

a simţului istoric, senzaţia că viaţa lui fusese lipsită de dimensiunea autobiografică şi istorică, şi că exista doar în momentul de faţă, doar în prezent.

Inteligenţa lui vizuală – capacitatea de a rezolva probleme vizuale – era bună, în flagrant contrast cu dificultăţile sale profunde legate de problemele verbale. Ştia să deseneze şi îi plăcea desenul: schiţa corect încăperea, desena cu plăcere oameni; a „priceput" caricaturile, a „priceput" conceptele vizuale. Acest lucru, mai mult ca oricare altul, mi-a dat impresia de inteligenţă, dar o inteligenţă strict limitată la vizual. A „prins din zbor" jocul „x şi zero", şi a devenit curând foarte bun la asta; am simţit că poate învăţa rapid dame sau şah.

Joseph vedea, distingea, clasifica, folosea; nu avea probleme cu clasificarea *perceptivă* sau cu generalizarea, dar nu putea, se pare, să treacă mult dincolo de asta, să ţină minte idei abstracte, să reflecteze, să se joace, să planifice. Părea să ia totul *ad litteram* – incapabil să aprecieze imagini, ipoteze sau posibilităţi, incapabil să pătrundă într-un domeniu imaginativ sau figurativ. Şi totuşi, se simţea că posedă o inteligenţă normală, în ciuda acestor limite evidente ale funcţionării intelectului. Problema nu era că-i lipsea mintea, ci doar că nu şi-o *folosea în întregime*.

Este limpede, gândirea şi vorbirea au origini (biologice)

diferite, lumea este examinată şi reprezentată, şi există reacţii faţă de ea cu mult înainte de apariţia limbajului, apare un domeniu vast al gândirii – la animale sau la copii – cu mult înainte de vorbire. (Nimeni n-a examinat mai frumos acest lucru decât Piaget, dar el este evident pentru orice părinte sau iubitor de animale.) Un om iară limbaj nu e lipsit de minte sau debil mintal, dar este grav îngrădit în privinţa gândirii, limitat la un mic univers imediat.2

Pentru Joseph sosise acum începutul comunicării, al limbajului, iar el era foarte emoţionat. Şcoala descoperise că nu era nevoie doar de instruire formală, ci şi de jocul cu limbajul, de jocuri ale limbajului, aşa cum se întâmplă cu un copil care învaţă să vorbească. Se spera că el va putea începe să-şi însuşească limbajul şi gândirea conceptuală în *acţiunea* jocului intelectual. M-am trezit gândindu-mă la gemenii descrişi de Luna şi care au fost

într-un anumit sens

„Retardaţi" pentru că vorbeau atât de prost, dar s-au îndreptat simţitor când şi-au însuşit limbajul.3 Era posibil acest lucru şi în cazul lui Joseph?

Însuşi cuvântul „prunc" [*infant*] desemnează un copil care nu vorbeşte şi se poate presupune că dobândirea limbii marchează o etapă superioară în evoluţia naturii umane. Deşi era un copil de unsprezece ani bine dezvoltat, activ şi isteţ.

Joseph era în acest sens încă un prunc căruia i-a fost refuzată această capacitate, deci şi lumea pe care o deschide limbajul. După cum spune Joseph Church:

Limbajul deschide noi orientări şi noi posibilităţi de învăţare şi acţiune, dominând şi transformând experienţele preverbale. […] Limbajul nu e doar o funcţie printre multe altele […] ci o caracteristică omniprezentă a individului, astfel încât el devine un organism *verbal* (*toate* experienţele, acţiunile şi concepţiile lui fiind acum modificate în conformitate cu o experienţă verbalizată sau simbolică).

Limbajul transformă experienţa. […] Prin limbaj […

] copilul poate fi condus pe un tărâm pur simbolic al trecutului şi viitorului, al unor locuri îndepărtate, al unor relaţii ideale, al unor evenimente ipotetice, al ficţiunii, al unor entităţi imaginare, de la vârcolaci la mezonii pl […].

În acelaşi timp, învăţarea limbajului transformă individul aşa încât el poate să facă lucruri noi pentru sine sau să facă lucruri vechi în alte moduri. Limbajul ne permite să ne ocupăm de lucruri aflate departe, să acţionăm asupra lor fără să le manevrăm fizic. În primul rând, putem acţiona asupra altor oameni sau asupra obiectelor prin intermediul oamenilor. […] în al doilea rând, putem manipula simboluri aşa cum nu o putem face cu lucrurile pe care le reprezintă ele, ajungând astfel la versiuni noi şi chiar creatoare ale realităţii. […] Putem schimba verbal situaţii care ca atare nu se supun schimbării […] putem izola detalii care de fapt nu pot fi izolate […] putem alătura obiecte şi evenimente îndepărtate în timp şi spaţiu […] putem, dacă dorim, să întoarcem simbolic universul pe dos.

Noi putem face toate acestea, Joseph însă nu. Joseph nu putea ajunge la acel plan simbolic la care avem dreptul în chip firesc, dobândit prin naştere. La fel ca un animal sau ca un prunc, el părea blocat în prezent, limitat la percepţia seacă şi imediată, dar ajunsese să înţeleagă asta printr-o conştiinţă pe care niciun prunc n-o poate avea.4

Am început să-mi pun întrebări în legătură cu alţi surzi care ajunseseră la adolescenţă, poate şi la maturitate, fără niciun fel de limbaj. În secolul XVIII au existat numeroase cazuri, iar Jean Massieu a fost unul dintre cele mai celebre.

Lipsit de limbaj până la aproape paisprezece ani, Massieu a ajuns elevul abatelui Sicard şi a avut un succes spectaculos atât cu limbajul semnelor, cât şi cu franceza scrisă.

Massieu însuşi a scris o scurtă autobiografie, iar Sicard a scris o întreagă carte despre el, despre felul în care poţi

„Elibera" un om lipsit de limbaj, transformându-l într-o fiinţă nouă.5 Massieu a povestit cum a crescut la o fermă împreună cu opt fraţi şi surori, dintre care cinci s-au născut, ca şi el, surzi:

Până la vârsta de treisprezece ani şi nouă luni, am stat acasă fără să primesc niciun fel de educaţie. Eram complet analfabet. Mi-am exprimat ideile prin semne şi gesturi ale mâinilor […] semnele folosite de mine pentru a-mi exprima ideile în faţa membrilor familiei erau diferite de semnele surdomuţilor educaţi. Străinii nu ne înţelegeau când ne exprimam ideile prin semne, însă vecinii da. […] Copiii de vârsta mea nu se jucau cu mine, mă priveau de sus, eram ca un câine. Îmi petreceam timpul singur, jucându-mă cu un titirez, cu o crosă de cricket sau umblând pe catalige.

Nu e limpede cum arăta mintea lui Massieu, dată fiind absenţa unui limbaj adevărat (deşi e clar că avea parte de o comunicare primitivă, folosind „semnele proprii" pe care le inventaseră el şi fraţii săi surzi, şi care alcătuiau un sistem gestual complex, dar lipsit aproape complet de gramatică) 6.

El ne spune:

Am văzut vite, cai, măgari, porci, câini, pisici, legume, case, ogoare, viţă-de-vie, şi după ce am văzut toate aceste lucruri mi

le-am amintit perfect.

Avea şi un simţ al numerelor, deşi îi lipseau numele pentru ele:

Înainte de a începe să învăţ, nu ştiam să număr; m-au ajutat degetele. Nu cunoşteam numerele; număram pe degete, iar când treceam de zece, făceam crestături pe un băţ.

Apoi ne spune, foarte emoţionant, cum îi invidia pe alţi copii care mergeau la şcoală, cum aduna cărţi, dar nu-i foloseau la nimic, şi cum încerca să copieze literele alfabetului cu o pană, ştiind că ele trebuie să aibă o forţă stranie, dar neputând să le găsească niciun sens.

Modul în care ne prezintă Sicard educaţia lui Massieu e foarte interesant. El a descoperit (ceea ce am observat şi eu la Joseph) că băiatul avea un simţ vizual deosebit de dezvoltat, şi a început prin a desena obiecte, cerându-i lui Massieu să facă acelaşi lucru. Apoi, pentru a-l iniţia pe Massieu în limbaj, Sicard a scris pe imagini numele obiectelor. La început, elevul său „a fost extrem de dezorientat. Nu pricepea cum linii care nu păreau să înfăţişeze nimic puteau fi o imagine a obiectelor şi le puteau reprezenta cu asemenea precizie şi viteză". Apoi, brusc, Massieu *a înţeles*, a înţeles ideea de reprezentare abstractă şi simbolică: „În acel moment, [el] a descoperit întreg avantajul şi întreaga dificultate a scrierii […] [iar] din acel moment desenul a fost uitat, fiind înlocuit cu scrisul".

Acum Massieu a înţeles că un obiect sau o imagine se pot reprezenta printr-un *nume* şi a căpătat un apetit uriaş, violent pentru nume. Sicard povesteşte cum se plimbau împreună, iar Massieu întreba şi înregistra numele tuturor lucrurilor:

Am vizitat o livadă pentru a numi toate fructele. Am mers într-o pădure pentru a deosebi stejarul de ulm […]

salcia de plop, până la urmă toţi copacii. […] Nu avea destule tăbliţe şi creioane pentru toate numele cu care i-am îmbogăţit vocabularul, iar inima părea să-i crească odată cu aceste numeroase denumiri. […] Vizitele lui

Massieu au fost ca ale unui moşier care îşi vedea pentru prima oară bogatele domenii.

Odată cu însuşirea numelor, a cuvintelor pentru toate lucrurile,

Sicard a simţit că se producea o schimbare radicală în relaţia lui Massieu cu lumea – a devenit precum

Adam: „Acest nou-venit pe pământ era un străin pe propriile sale domenii, care i-au fost redate pe măsură ce le învăţanumele”.

De ce avea nevoie Massieu de toate aceste nume? Sau

Adam, care era singur la început? De ce numirea lucrurilor i-a provocat o asemenea bucurie lui Massieu? Cum de s-a schimbat relaţia lui cu lucrurile lipsite anterior de nume, aşa încât simţea acum că-i aparţineau, că deveniseră „domeniul” lui? *La ce* folosesc numele? Răspunsul la aceste întrebări se leagă de forţa primordială a cuvintelor de a defini, de a enumera, de a permite înstăpânirea şi manipularea, de a trece de pe tărâmul obiectelor şi al imaginilor în lumea conceptelor şi a numelor. Desenul unui stejar reprezintă un anumit copac, însă numele „stejar” indică întreaga clasă a stejarilor, o identitate generală – „stejarime” – care se aplică tuturor stejarilor. Pe când se plimba prin pădure, atribuirea numelor a însemnat pentru Massieu prima înţelegere a unei capacităţi de generalizare ce putea transforma întreaga lume; astfel, la vârsta de paisprezece ani, el a luat în stăpânire omenescul, a reuşit să cunoască lumea ca pe propriul său cămin, ca pe propriul său „domeniu”, aşa cum n-o cunoscuse niciodată până atunci.7

L.S. Vîgotki scrie în *Gândire şi limbaj*:

Un cuvânt nu se referă la un singur obiect, ci la un grup sau ia o clasă de obiecte. Astfel, fiecare cuvânt este deja o generalizare. Generalizarea e un act verbal de gândire şi reflectă realitatea în alt mod decât o reflectă senzaţia şi percepţia.

El vorbeşte în continuare despre „saltul dialectic” de la senzaţie la gândire, un salt care necesită „o reflectare *generalizată* a realităţii, care este şi esenţa înţelesului cuvintelor”.8

Astfel, pentru Massieu, substantivele, numele, nominalele se aflau pe primul plan. Adjectivele calificative erau necesare, dar prezentau dificultăţi:

Massieu n-a aşteptat adjectivele, ci s-a folosit de numele obiectelor în care găsea calitatea pregnantă pe care voia s-o afirme în legătură cu un alt obiect. […] Pentru a exprima rapiditatea unuia dintre colegii lui într-o cursă, a spus: „Albert e pasăre pentru a

exprima forţa, a spus:

„Paul e *leu*”; pentru blândeţe, a pus: „Deslyons e *miel*”.

La început, Sicard a permis şi a încurajat acest procedeu, iar apoi, „cu reţinere”, a început să introducă adjective

(„blând” pentru „miel”, „suav” pentru „turturică”), adăugând:

„L-am consolat pentru bunurile pe care i le furasem […]

[explicându-i] că aceste cuvinte suplimentare pe care i le dăruiam sunt [echivalente] cu cele pe care îi ceream să le abandoneze”. 9

Şi pronumele au creat probleme. „El” a fost considerat la început în mod greşit nume propriu, „eu” şi „tu” au fost confundate (aşa cum fac adesea copiii mici), dar până la urmă au fost înţelese. Propoziţiile au ridicat dificultăţi mari, dar, odată pricepute, au fost reţinute cu o forţă explozivă, astfel încât Massieu s-a trezit dintr-odată în stare

(folosind termenul lui Hughlings-Jackson) „să propoziţioneze”. Abstracţiunile geometrice – constructe invizibile – au fost cele mai dificile dintre toate. Era uşor pentru Massieu să pună obiectele pătrate laolaltă, dar era cu totul altceva

(iar aici meritul îi revine în întregime lui) să înţeleagă forma pătrată ca pe un construct geometric, să înţeleagă *ideea* de pătrat.10 Aceasta a trezit în mod deosebit entuziasmul lui

Sicard: „S-a ajuns la abstracţiune! Un alt pas înainte!

Massieu înţelege abstracţiunile”, s-a bucurat Sicard. „E o fiinţă umană”.

La câteva luni după ce l-am întâlnit pe Joseph, mi s-a întâmplat să recitesc istoria lui Kaspar Hauser, subintitulată

„Povestea unui om ţinut în temniţă, lipsit de orice legături cu lumea, din fragedă pruncie până la vârsta de şaptesprezece ani”.11 Deşi situaţia lui Kaspar era mult mai ciudată şi mai gravă, mi-a amintit oarecum de Joseph. Kaspar, un băiat de vreo şaisprezece ani, a fost descoperit într-o zi, în 1828, împleticindu-se pe o stradă din Nürnberg. Avea la el o scrisoare în care se spunea ceva din strania lui poveste: cum a fost dat de mama sa pe când avea şase luni – ea era foarte săracă, iar soţul îi murise – unui zilier cu zece copii. Din motive care au rămas necunoscute, acest tată adoptiv l-a

închis pe

Kaspar într-o pivniţă – a fost pus în lanţuri, a stat aşezat, fără să se poată ridica în picioare –, fiind lipsit de orice comunicare sau contact cu vreo fiinţă omenească timp de peste doisprezece ani. Când trebuia să i se facă toaleta sau să fie schimbat, tatăl-temnicer îi punea opiu în mâncare şi făcea ce era necesar, în timp ce Kaspar era inconştient în somnul provocat de drog.

Când „a intrat în lume" (expresia a fost adesea folosită de Kaspar pentru a „desemna prima sa ieşire în Nürnberg şi prima deşteptare a conştiinţei vieţii mentale"), a aflat rapid că „există oameni şi alte fiinţe" şi destul de repede – în câteva luni – a început să-şi însuşească limbajul. Această conştientizare a contactului cu oamenii, a înţelesurilor împărtăşite cu alţii, a limbajului, a dus la o trezire bruscă şi strălucită a întregii sale minţi şi a întregului său suflet. A

avut loc o imensă expansiune şi înflorire a capacităţilor lui mentale – totul îi trezea mirarea şi bucuria, avea o curiozitate fără margini, un interes arzător pentru orice, trăia o

„Poveste de dragoste cu lumea". (O asemenea renaştere, o renaştere psihologică, aşa cum subliniază Leonard Shengold, nu e decât o formă aparte, exagerată, aproape explozivă, a ceea ce se întâmplă în mod firesc în al treilea an de viaţă, odată cu descoperirea şi apariţia limbajului.) Kaspar a manifestat la început o prodigioasă capacitate de percepţie şi de memorare, însă percepţia şi memoria erau îndreptate numai spre particular – părea foarte isteţ şi, în acelaşi timp, incapabil de gândire abstractă. Dar, pe măsură ce îşi însuşea limbajul, îşi însuşea şi capacitatea de a generaliza, iar astfel a trecut de la o lume cu numeroase forme ale particularului, fără legătură între ele, la o lume coerentă, inteligibilă şi raţională.

Această explozie neaşteptată şi violentă a limbajului şi a inteligenţei este în mod esenţial asemănătoare cu ceea ce s-a întâmplat cu Massieu – este ceea ce se întâmplă cu mintea şi cu sufletul dacă au fost întemniţate (fără a fi complet distruse) de la începuturile vieţii, iar porţile închisorii sunt deschise brusc.12

Cazuri ca al lui Massieu au fost probabil mult mai frecvente în

secolul XVIII, când învăţământul nu era obligatoriu, dar apar din când în când chiar şi acum, poate mai ales în medii rurale izolate sau dacă i s-a pus copilului un diagnostic greşit şi a fost internat de la o vârstă fragedă.13

În noiembrie 1987 am primit o scrisoare extraordinară de la Susan Schaller, o interpretă a limbajului semnelor şi cercetătoare din San Francisco:

În prezent scriu despre un bărbat de douăzeci şi şapte de ani, cu surditate prelinguală, care şi-a însuşit cu succes primul limbaj. S-a născut surd şi nu a intrat niciodată în contact cu vreun limbaj, nici măcar cu cel al semnelor.

Elevul meu, care nu a comunicat cu vreun om timp de douăzeci şi şapte de ani (cu excepţia exprimărilor concrete şi funcţionale, prin gesticulaţie), a supravieţuit în mod surprinzător acestei „detenţii solitare" fără ca personalitatea să i se dezintegreze.

Ildefonso s-a născut la o fermă din sudul Mexicului; el şi un frate cu surditate congenitală au fost singurii membri surzi ai familiei şi ai comunităţii, şi nu au urmat nicio formă de învăţământ, nu au avut niciun contact cu limbajul semnelor. A lucrat la o fermă ca muncitor imigrant, intrând şi ieşind din Statele Unite împreună cu diverse rude. Deşi blând din fire, a fost extrem de izolat, fiindcă nu putea deloc să comunice (altfel decât gestual) cu alţi oameni. Când

Schaller i-a văzut pentru prima oară, părea ager şi vioi, însă timid şi stânjenit, manifestând un fel de năzuinţă şi căutare – aşa cum l-am găsit şi eu pe Joseph. Era, la fel ca Joseph, atent („se uită la oricine şi la orice") – dar observa parcă din afară, încântat de lumea interioară a limbajului, însă neimplicat. Când Schaller l-a întrebat prin semne cum îl cheamă, pur şi simplu a copiat semnele; asta e tot ce-a putut face la început, fără să înţeleagă că era vorba de semne.

Pe când Schaller încerca să-i înveţe pe Ildefonso limbajul semnelor, repetarea mişcărilor şi a sunetelor a continuat fără să-i facă să simtă că ele au un „interior", că au un înţeles – se părea că nu va depăşi niciodată această „ecolalie mimetică" şi că nu va intra niciodată în lumea gândirii sau a limbajului. Iar apoi, brusc şi neaşteptat, într-o bună zi a reuşit. Prima descoperire a lui Ildefonso

a fost legată de numere. Dintr-odată, a înţeles ce e cu ele, cum se operează cu ele, le-a perceput *sensul*, aceasta a provocat un fel de explozie intelectuală, o înţelegere în câteva zile a principiilor esenţiale ale aritmeticii. Nu exista încă nicio idee de limbaj (simbolismul aritmetic poate că nu e un limbaj, nu e denotativ în acelaşi sens cum sunt cuvintele). Dar însuşirea numerelor, operaţiile mentale ale aritmeticii i-au pus mintea în funcţiune, au creat o zonă de ordine în haos şi l-au îndreptat pentru prima oară spre un fel de înţelegere şi de speranţă.14

Adevărata descoperire a avut loc în a şasea zi, după sute şi mii de repetiţii ale cuvintelor, mai ales ale semnului pentru

„Pisică". Dintr-odată, n-a mai fost doar un gest care trebuia copiat, ci un semn plin de înţeles ce putea fi folosit pentru a simboliza un concept. Acest moment al înţelegerii a fost foarte emoţionant şi a dus la altă explozie intelectuală, nu legată de ceva pur abstract (ca principiile aritmeticii), ci de sensul şi înţelesul lumii:

Chipul i se lăţeşte şi i se deschide de emoţie […] încet la început, apoi cu aviditate, el absoarbe totul, ca şi cum n-ar fi văzut nimic până atunci: uşa, avizierul, scaunele, mesele, elevii, ceasul, tabla şi pe mine. […] A intrat în universul umanităţii, a descoperit comuniunea spiritelor.

Ştie acum că el, pisica şi masa au nume.

Schaller compară „pisica" lui Ildefonso cu „apa" lui Helen Keller[2] – primul cuvânt, primul semn, care conduce la toate celelalte, care deschide mintea şi inteligenţa întemniţate.

Acest moment şi săptămânile care au urmat au fost pentru Ildefonso o perioadă de întoarcere spre lume cu o nouă atenţie, plină de încântare, o trezire, o naştere, spre lumea gândirii şi a limbajului, după existenţa exclusiv perceptivă de decenii. Mai ales primele două luni au fost – pentru el, ca şi pentru Massieu – luni de numire, de definire a lumii şi de raportare la aceasta într-un mod complet nou. Dar, la fel ca în cazul lui Kaspar Hauser, marile

---

[2] Scriitoarea americană Helen Keller (1880-1968) a fost prima persoană surdă şi oarbă care a absolvit o facultate. (N. t.)

dificultăţi au persistat: în special, aşa cum remarcă Schaller, „conceptele privitoare la timp păreau imposibil de înţeles pentru el, unităţile de timp, timpurile verbale, relaţiile temporale şi însăşi ideea de a măsura timpul prin evenimente – au trecut luni de zile până să fie asimilate”, iar aceste probleme au fost abia treptat rezolvate.

Acum, după mai mulţi ani, Ildefonso a asimilat destul de bine limbajul semnelor, a întâlnit alţi utilizatori surzi ai lui şi s-a alăturat comunităţii lor lingvistice. Astfel, el a dobândit, după cum spune Sicard despre Massieu, „o nouă existenţă”.

Privaţi fiind de limbaj, Joseph şi Ildefonso sunt cazuri extreme (dar edificatoare): aproape toate persoanele cu surditate prelinguală îşi însuşesc *doar în mică măsură* limbajul în copilărie, iar acesta e adesea asimilat târziu şi cu mari deficienţe. Surzii au un spectru larg de competenţe lingvistice; Joseph şi Ildefonso reprezintă o extremă a acestui spectru. Mi-a fost imposibil să-i pun lui Joseph o întrebare – acest gen de deficienţă lingvistică poate fi larg răspândit la copiii surzi, chiar şi la cei cu competenţe în limbajul semnelor. Iată o observaţie esenţială a Isabellei

Rapin: 15

Punând întrebări copiilor [surzi] despre ce au citit recent, mi-am dat seama că mulţi au o remarcabilă deficienţă lingvistică. Ei nu deţin instrumentul lingvistic oferit de formele interogative. Asta nu înseamnă că nu cunosc răspunsul la întrebare, ci că nu înţeleg întrebarea.

[…] L-am întrebat odată pe un băiat: „Cine locuieşte în casa ta?” (întrebarea i-a fost tradusă în limbajul semnelor de profesorul lui.) Băiatul părea descumpănit. Am observat apoi că profesorul a transformat întrebarea într-o serie de propoziţii declarative: „În casa ta, tu, mama…”

O privire plină de înţelegere a apărut pe chipul lui şi mi-a desenat casa cu toţi membrii familiei, inclusiv câinele.

[…] Am observat de multe ori că profesorii ezită să le pună întrebări elevilor şi adesea exprimă interogaţii sub forma unor propoziţii lacunare, pe care copiii surzi trebuie să le completeze.

Nu doar formele interogative pun probleme surzilor, dar lipsa formelor interogative, după cum spune Rapin, e deosebit de

periculoasă, pentru că face să lipsească informaţiile – absenţa abilităţilor lingvistice, şi deci a competenţei lingvistice, este frapantă la şcolarii cu surditate prelinguală, o deficienţă atât lexicală, cât şi gramaticală. Am fost şocat de vocabularul sărac al multor copii pe care i-am văzut în şcoala lui Joseph, de naivitatea lor, de gândirea lor concretă, de dificultăţile lor la citit şi la scris şi de ignoranţa lor în ceea ce priveşte lumea, o ignoranţă de neînchipuit la un copil cu o inteligenţă normală şi care aude. Primul meu gând a fost într-adevăr că ei *nu* au o inteligenţă normală, că suferă de o deficienţă mentală specifică, asociată. Şi totuşi am fost asigurat, iar propriile mele observaţii au confirmat, că aceştia nu sunt copii cu deficienţe mentale în sensul obişnuit al cuvântului; au o inteligenţă normală, însă ea sau anumite aspecte ale ei au fost subminate în vreun fel. Şi nu doar inteligenţa: mulţi dintre copii erau pasivi ori timizi, lipsiţi de spontaneitate, încredere, degajare socială – păreau mai puţin vioi, mai puţin jucăuşi decât ar fi fost cazul.

Am fost consternat de vizita la şcoala lui Joseph, Braefield.

La fel ca Joseph, şcoala însăşi este în unele privinţe un exemplu extrem (dar în altele e dureros de aproape de medie).

Majoritatea copiilor de acolo provin din familii dezavantajate, unde, pe lângă surditate, există sărăcie, şomaj şi dezrădăcinare. Şi, foarte important, Braefield nu mai este o şcoală-internat; copiii trebuie să plece la sfârşitul zilei, să se întoarcă acasă, unde părinţii nu pot comunica cu ei, unde televizorul, fără subtitrare, este de neînţeles, unde nu pot primi informaţii elementare despre lume.

Alte şcoli mi-au lăsat o impresie diferită. Astfel, la şcoala-internat pentru surzi din Fremont, California, mulţi elevi au abilităţi rezonabile la scris şi citit, aproape comparabile cu cele ale copiilor care aud, în vreme ce elevii de la Braefield ating în medie la absolvire doar un nivel de clasa a patra.

Mulţi dintre copiii de la Fremont au un vocabular mai bogat, folosesc bine limbajul semnelor, sunt plini de curiozitate şi pun mereu întrebări, vorbesc (sau, mai des, utilizează limbajul semnelor) perfect şi liber, au încredere în forţele lor, aşa cum n-am prea văzut la Braefield. N-am fost surprins să aflu cât de bine se descurcau la învăţătură (mult mai bine decât surzii obişnuiţi, retardaţi din punct

de vedere şcolar).

Aici intervin mai mulţi factori. În general, copiii de la

Fremont provin din familii şi medii mai stabile. Un procentaj relativ mare dintre profesori sunt surzi: Fremont este una dintre puţinele şcoli din Statele Unite care au adoptat strategia de a angaja profesori surzi – asemenea profesori nu numai că au deprins de la început limbajul semnelor, dar pot transmite copiilor cultura surzilor şi o imagine pozitivă a surdităţii. Există – iar aceasta e marea diferenţă faţă de Braefield dincolo de educaţia formală, o comunitate a copiilor care trăiesc împreună, folosesc limbajul semnelor împreună, se joacă împreună, împărtăşesc destine şi sensuri. În sfârşit, există la Fremont un procentaj neobişnuit de ridicat de copii cu părinţi surzi – aceştia constituie în general mai puţin de 10% din copiii surzi. Însuşindu-şi limbajul semnelor ca limbă maternă încă din fragedă pruncie, aceşti copii n-au cunoscut niciodată tragedia lipsei de comunicare cu părinţii, care e adesea condiţia celor complet surzi. Într-o şcoală-internat, aceşti copii care au deprins de la început limbajul semnelor sunt cei care fac cunoştinţă copiilor surzi provenind din părinţi care aud cu lumea surzilor şi limbajul ei; aşadar, nu există acolo acea izolare pe care am întâlnit-o la Braefield.

Dacă unii copii surzi se descurcă mult mai bine decât alţii, în ciuda aceleiaşi surdităţi totale, nu se poate ca surditatea în sine să fie cea care creează probleme, ci mai degrabă unele *consecinţe* ale surdităţii – în special dificultăţile sau distorsiunile apărute în viaţa comunicaţională de la bun început.

Nu se poate pretinde că Fremont este media; Braefield, din păcate, oferă o imagine mai corectă pentru situaţia medie a copiilor surzi. Dar Fremont arată ce pot realiza copiii surzi în condiţii ideale, şi demonstrează că nu capacităţile lor lingvistice sau intelectuale înnăscute sunt de vină, ci obstacolele din calea dezvoltării normale a acestora.

O vizită la Şcoala Lexington pentru Surzi din New York mi-a oferit o imagine iarăşi diferită. Căci populaţiei de aici, care nu era la fel de defavorizată ca aceea de la Braefield, îi lipseau avantajele specifice de la Fremont (un procentaj ridicat de părinţi surzi şi o

mare comunitate de surzi). Am văzut totuşi mulţi adolescenţi cu surditate prelingvală, care, după spusele profesorilor, în copilărie nu cunoscuseră vreun limbaj sau avuseseră capacităţi lingvistice precare, iar acum se descurcau foarte bine – la fizică sau la compunere, de exemplu, aproape la fel de bine ca elevii fără probleme de auz. Aceşti copii avuseseră înainte o infirmitate şi fuseseră expuşi unui mare risc de a rămâne pe viaţă cu dificultăţi lingvistice şi intelectuale, dar au mers mai departe – prin educaţie intensivă – pentru a ajunge la un limbaj corect şi la o bună comunicare.

Poveştile lui Joseph şi Ildefonso şi ale altora ca ei dau senzaţia de primejdie – marea primejdie care ameninţă dezvoltarea umană, atât intelectuală cât şi afectivă, dacă însuşirea sănătoasă a limbajului nu are loc. Într-un caz extrem, însuşirea limbajului poate eşua complet, poate exista o incapacitate totală de a înţelege ideea de limbaj. Iar limbajul, după cum ne aminteşte Church, nu e doar o aptitudine sau facultate între multe altele, ci este aceea care face posibilă gândirea, care separă gândirea de nongândire, umanul de nonuman.

Nimeni dintre noi nu-şi poate aminti cum „şi-a însuşit”.

limbajul; descrierea Sfântului Augustin este un mit frumos.16

Nici nu ni se cere, ca părinţi, „să-i învăţăm” limbajul pe copiii noştri; ei şi-l însuşesc sau par a şi-l însuşi în mod automat, prin faptul că sunt copii, copiii noştri, şi prin comunicarea dintre noi.

Facem de regulă distincţia între gramatică, înţelesurile verbale şi intenţia comunicaţională – sintaxa, semantica, pragmatica limbajului dar, aşa cum Bruner şi alţii ne amintesc, acestea merg întotdeauna împreună în învăţarea şi utilizarea limbajului; de aceea, trebuie să studiem nu limbajul, ci *folosirea* limbajului. *Prima* folosire a limbajului, prima comunicare, este de obicei între mamă şi copil, iar limbajul e dobândit, apare *între* cei doi.

Ne naştem înzestraţi cu propriile noastre simţuri; ele sunt „naturale”. Putem dobândi singuri capacităţi motorii, în chip firesc. Dar nu putem dobândi singuri limbajul; acesta e o deprindere aparte. Este imposibil să ne însuşim limbajul fără o înzestrare esenţială înnăscută, dar această înzestrare e activată doar de o altă

persoană, care deţine deja capacitatea şi competenţa lingvistică. Doar prin tranzacţie (sau, după cum ar spune Vîgotki, prin „negociere") cu altul se însuşeşte limbajul. (Wittgenstein scrie în termeni generali despre, jocurile de limbaj" pe care trebuie să învăţăm cu toţii să le jucăm, iar Brown vorbeşte despre, jocul iniţial cu cuvintele" jucat de mamă şi copil.)

Mama – sau tatăl sau profesorul sau oricine vorbeşte cu copilul – îl conduce pas cu pas spre niveluri tot mai înalte ale limbajului; îl introduce în limbaj şi în imaginea lumii pe care acesta o întruchipează (imaginea *ei* despre lume, fiindcă este limbajul ei; şi, dincolo de aceasta, imaginea despre lume a culturii căreia ea îi aparţine). Mama trebuie să fie întotdeauna cu un pas înainte, în ceea ce Vîgotki numeşte „zona de dezvoltare proximă"; copilul nu poate avansa sau concepe etapa următoare decât dacă mama se ocupă de el şi comunică cu el.

Însă cuvintele mamei şi lumea din spatele lor n-ar avea sens pentru copil dacă nu le-ar corespunde ceva din propria lui experienţă. El are o experienţă independentă legată de lume, acumulată prin intermediul simţurilor, iar această experienţă se află într-o corelaţie cu limbajul mamei sau îl confirmă şi, la rândul său, capătă un înţeles prin el. Asimilat de copil, limbajul mamei permite trecerea de la senzaţie la „sens", ascensiunea de la o lume perceptivă la una conceptuală.

Contactul social şi afectiv, dar şi intelectual, începe din prima zi de viaţă.17 Vîgotki a fost foarte interesat de aceste etape prelingvistice, preintelectuale ale vieţii, dar preocuparea sa principală era legată de limbaj, gândire şi raportul dintre acestea două în dezvoltarea copilului. Vîgotki nu uită că limbajul are întotdeauna atât o funcţie socială, cât şi una intelectuală, după cum nu uită nici relaţia dintre intelect şi afect, faptul că întreaga comunicare şi întreaga gândire sunt şi emoţionale, reflectând „nevoile şi interesele personale, înclinaţiile şi pornirile" individului.

În consecinţă, dacă nu funcţionează comunicarea, vor fi afectate dezvoltarea intelectuală, contactele sociale, evoluţia limbajului şi atitudinile emoţionale, toate acestea simultan şi inseparabil. Iar asta se întâmplă desigur mult prea frecvent atunci

când un copil se naşte surd. Astfel, Hilde Schlesinger şi Kathryn Meadow spun în prima frază din cartea lor *Sound and Sign*: 18

Surditatea totală din copilărie este mai mult decât un diagnostic medical; este un fenomen cultural în care tiparele şi problemele sociale, afective, lingvistice şi intelectuale sunt inseparabil legate între ele.

Lui Schlesinger şi colegilor ei le datorăm, în ultimii douăzeci de ani, observaţiile cele mai complete şi mai profunde asupra problemelor care îi pot afecta pe surzi din copilărie până la maturitate şi asupra legăturilor dintre acestea şi prima fază a comunicării dintre mamă şi copil (apoi între profesor şi elev) – comunicare deseori extrem de deficitară sau deformată. Schlesinger s-a ocupat în principal de felu!

În care copiii – şi mai ales copiii surzi sunt „determinaţi să treacă" de la o lume perceptivă la una conceptuală, şi de măsura în care aceasta depinde de un asemenea dialog. Ea a arătat că „saltul dialectic" de care vorbeşte Vîgotki – saltul de la senzaţie la gândire – implică nu doar vorbirea, ci şi *tipul* corect de vorbire, un dialog pătruns de intenţii comunicaţionale, de reciprocitate şi de tipul corect de interogare, pentru ca acest mare salt să-i reuşească într-adevăr copilului.

Înregistrând conversaţiile dintre mamă şi copil de la începutul vieţii, ea a arătat cât de des şi cu ce efecte dezastruoase acestea pot eşua când copilul e surd. Copiii, copiii sănătoşi, sunt extrem de curioşi: ei caută mereu cauza şi sensul, mereu întreabă „De ce?", „Cum?", „Dar dacă?". Absenţa unor asemenea întrebări şi chiar neînţelegerea acestor forme interogative m-au impresionat mult când am vizitat

Braefield. Scriind în termeni mai generali despre dificultăţile curente ale surzilor, Schlesinger observă: 19

La vârsta de opt ani, mulţi copii surzi prezintă o întârziere în înţelegerea întrebărilor, continuă să eticheteze, nu impun „sensuri fundamentale" răspunsurilor lor. Au un slab simţ al cauzalităţii şi foarte rar idei despre viitor.

Mulţi, dar nu toţi. Există de regulă o distincţie netă între copiii care au aceste dificultăţi şi cei care nu le au, între cei care sunt

„normali” din punct de vedere intelectual, lingvistic, social şi afectiv şi cei care nu sunt. Această distincţie, atât de diferită de distribuţia normală a capacităţilor sub forma clopotului lui Gauss, arată că dihotomia apare tranşant curând după naştere, că trebuie să existe experienţe din prima perioadă a vieţii care influenţează decisiv întregul viitor. Începuturile interogării, ale unei dispoziţii active şi scrutătoare a spiritului nu apar spontan, *de novo*, sau direct din impactul cu experienţa; ele provin din schimbul comunicaţional, sunt stimulate de acesta – necesită *dialog*, *în* special dialogul complex dintre mamă şi copil.20 De aici, crede Schlesinger, începe dihotomia: 21

Mamele vorbesc cu copiii lor în diverse moduri şi se află adesea de o parte sau de alta a unei serii de dihotomii. Unele vorbesc *cu* copiii lor şi în primul rând participă la dialog; altele în primul rând *le* vorbesc copiilor.

Unele mai cu seamă sprijină acţiunile copiilor, iar dacă n-o fac, le spun de ce; altele mai cu seamă controlează acţiunile copiilor şi nu le explică de ce. Unele pun întrebări sincere […] altele întrebări constrângătoare […].

Unele sunt impulsionate de Ceea ce spune sau face copilul; altele de propriile nevoi şi interese. […] Unele prezintă o lume vastă, în care au avut loc evenimente în trecut şi vor avea loc evenimente în viitor; altele comentează doar ce este aici şi acum. […] Unele mame asigură legătura cu mediul atribuind înţelesuri stimulilor

[iar altele nu].

Mama se pare că exercită o influenţă formidabilă prin capacitatea ei de a comunica bine sau prost cu copilul, de a pune întrebări iscoditoare, de pildă, „Cum?”, „De ce?” şi

„Dar dacă?”, sau de a le înlocui cu un monolog inept presărat cu „Ce e asta?”, „Fă asta”, de a da senzaţia de logică şi cauzalitate sau de a lăsa totul la nivelul mediocru al inexplicabilului, de a transmite o imagine vie a locului şi timpului sau de a se referi doar la ce este aici şi acum, de a oferi o „reflexie generalizată a realităţii”, o lume conceptuală care să dea coerenţă şi semnificaţie vieţii şi să provoace mintea şi sufletul copilului sau de a lăsa totul la nivel negeneralizat, necontestat, aproape sub nivelul de percepţie

animalic.22 Copiii nu pot alege lumea în care vor trăi – cea mentală şi afectivă, precum şi cea fizică; ei depind la început de ceea ce le oferă mamele lor.

Trebuie să-i prezinţi copilului nu doar limbajul, ci şi gândirea. Altminteri, el va rămâne prins iremediabil într-o lume concretă şi perceptivă – situaţia lui Joseph, Kaspar şi

Ildefonso. Acest pericol e mult mai mare atunci când copilul e surd – deoarece părinţii (care aud) pot să nu ştie cum să i se adreseze şi, dacă totuşi comunică, pot utiliza forme rudimentare de dialog şi limbaj, care nu ajută la evoluţia minţii copilului, ba chiar o blochează.

Copiii par a copia fidel lumea cognitivă (şi „maniera”)

oferită de mamele lor [scrie Schlesinger], Unele mame prezintă o lume populată de obiecte individuale, statice, aflate aici şi acum, etichetate în moduri identice pentru copiii lor, din leagăn până la pubertate. […] Asemenea mame evită limbajul care nu ţine de lumea perceptivă

[…] în încercări stridente de a împărţi o lume cu copiii lor, ele intră în lumea perceptivă a copiilor şi rămân acolo […].

[Alte mame, dimpotrivă], prezintă o lume în care lucrurile văzute, atinse şi auzite sunt prelucrate cu entuziasm prin limbaj. Lumea pe care o oferă ele este mai vastă, mai complexă şi mai interesantă pentru copii. Şi ele etichetează obiectele din lumea perceptivă a copiilor, dar folosesc etichete corecte pentru rezultatele mai sofisticate ale percepţiei, şi le adaugă atribute prin intermediul adjectivelor […]. Ele includ oamenii, etichetează acţiunile şi sentimentele indivizilor şi le caracterizează cu ajutorul adverbelor. Ele nu se mărginesc să desc*rie lum*ea perceptivă, ci îşi ajută copiii s-o reor*ganizeze şi s*ă medi*teze asup*ra multiplelor ei posibilităţi.23

Aceste mame încurajează deci formarea unei lumi conceptuale, care, departe de a sărăci, dezvoltă lumea perceptivă, îmbogăţind-o şi ridicând-o mereu la nivel de simbol şi semnificaţie. Dialogul redus, lipsa comunicării, consideră

Schlesinger, duc nu doar la o inhibare intelectuală, ci şi la timiditate şi pasivitate; în copilărie, dialogul creator, schimbul comunicaţional bogat trezesc imaginaţia şi mintea, duc la

independenţă, îndrăzneală, bună dispoziţie şi umor, care îl vor însoţi pe acel om tot restul vieţii.24

Charlotte, o fetiţă de şase ani. suferă, la fel ca Joseph, de surditate congenitală. Dar Charlotte e foarte vioaie, jucăuşă, plină de curiozitate, deschisă spre lume. aproape imposibil s-o deosebeşti de oricare alt copil de şase ani – complet diferită de bietul Joseph, care e atât de izolat. În ce constă diferenţa? Imediat ce părinţii Charlottei au înţeles că e surdă – pe când avea doar câteva luni s-au hotărât să înveţe un limbaj mimico-gestual, ştiind că ea nu va putea învăţa uşor limbajul vorbit. Au făcut acest lucru, la fel ca o parte din rudele şi prietenii lor. Pe când Charlotte avea patru ani, mama ei, Sarah Elizabeth, scria:

Fiica noastră Charlotte a fost diagnosticată la zece luni cu surditate totală. În aceşti trei ani, am trecut prin mai multe stări sufleteşti: neîncredere, panică şi nelinişte, furie, depresie şi amărăciune, iar, în cele din urmă, acceptare şi înţelegere. Când panica noastră iniţială s-a estompat, a devenit limpede că trebuie să folosim limbajul semnelor cu fiica noastră încă de la o vârstă fragedă.25

Am început să studiem acasă limbajul riguros al dactilemelor englezeşti (*Signed Exact English* – SEE), o replică fidelă în semne a limbii engleze vorbite, care credeam că ne va ajuta să-i transmitem copilului nostru limba, literatura şi cultura engleză. Noi, fiind părinţi care aud, am fost copleşiţi de sarcina de a învăţa un limbaj nou şi de a o învăţa în acelaşi timp pe Charlotte acest limbaj, dar cunoaşterea sintaxei limbii engleze a făcut ca limbajul dactilemelor să ne pară accesibil. […] Voiam cu disperare să credem că Charlotte era la fel ca noi.

După un an, am hotărât să renunţăm la rigiditatea

SEE şi să trecem la un limbaj simplificat, o combinaţie între vocabularul Limbajului American al Semnelor, care e mai descriptiv vizual, şi sintaxa engleză, care ne e familiară […] [dar] structurile liniare complicate ale englezei vorbite nu se traduc în interesantul limbaj al semnelor, aşa încât a trebuit să ne reorientăm în privinţa modului de construire a propoziţiilor vizuale. Am descoperit aspectele cele mai vii şi mai pasionante ale limbajului semnelor:

expresii idiomatice, umor, pantomimă, semne pentru concepte şi expresie facială […] Ne-am îndreptat acum spre Limbajul American al Semnelor, studiindu-l cu o femeie surdă care a deprins de la început limbajul semnelor, poate comunica prin semne fără ezitare şi poate codifica limbajul pentru noi, oameni care auzim. Suntem pasionaţi şi stimulaţi de procesul învăţării unui limbaj ingenios şi logic, plin de frumuseţe şi imaginaţie. Este o încântare să descoperim că limbajul semnelor folosit de Charlotte reflectă tipare de gândire vizuală. Constatăm cu uimire că am ajuns să privim altfel obiectele fizice, poziţia şi mişcarea lor, graţie expresiilor Charlottei.

Cred că această relatare e foarte interesantă şi grăitoare.

Părinţii Charlottei au vrut la început să creadă că fiica lor este în fond la fel ca ei, în ciuda faptului că-şi foloseşte ochii, nu urechile, au învăţat întâi SEE, care nu are o structură proprie autentică, ci este o simplă transliterare a unui limbaj auditiv, apoi treptat au ajuns să înţeleagă vizualitatea funciară a fiicei lor, faptul că utilizează „tipare de gândire vizuală", iar aceasta a necesitat şi a generat un limbaj vizual. În loc să impună copilului lumea lor auditivă, aşa cum fac mulţi părinţi de copii surzi, ei au încurajat-o să înainteze în propria ei lume (vizuală), pe care au reuşit mai apoi s-o împartă cu ea. Până la vârsta de patru ani, Charlotte a avansat într-adevăr atât de mult în gândirea şi limbajul vizual, încât le-a putut oferi noi perspective – revelaţii – părinţilor ei.

La începutul lui 1987, Charlotte şi familia ei s-au mutat din California în Albany, New York, iar mama ei mi-a scris din nou:

Charlotte are acum şase ani şi este elevă în clasa întâi.

Ne dăm, desigur, seama că e o fată excepţională, deoarece, deşi complet surdă, e preocupată, serioasă, capabilă să se descurce în lumea (preponderent) auditivă din jurul ei. Pare a se simţi în largul ei atât în ASL, cât şi în engleză, comunică plină de entuziasm cu adulţii şi cu copiii surzi, citeşte şi scrie ca un elev de clasa a treia.

Fratele ei, care aude, Nathaniel, foloseşte uşor şi fluent limbajul semnelor; familia noastră poartă multe discuţii şi rezolvă multe probleme în limbajul semnelor. […]

Cred că experienţa noastră confirmă ideea că expunerea de la

începutul vieţii la un limbaj vizual coerent dezvoltă procese complexe de gândire conceptuală. Charlotte ştie să gândească şi să raţioneze. Ea foloseşte eficient instrumentele lingvistice care i s-au dat pentru a construi idei complicate.

Când m-am dus să-i vizitez pe Charlotte şi familia ei, primul lucru care m-a frapat a fost că *sunt* o familie – cu toţii sunt veseli, plini de viaţă, curioşi. N-am văzut izolarea întâlnită de regulă la surzi – şi nici limbajul „primitiv" („Ce e asta? Ce e aia? Fă asta! Fă aia!"), nici condescendenţa de care vorbeşte Schlesinger. Charlotte însăşi punea întrebări, era plină de curiozitate, de viaţă – un copil încântător, vioi, cu imaginaţie, deschis spre lume şi spre alţii. A fost dezamăgită că eu nu folosesc limbajul semnelor, dar şi-a angajat imediat părinţii ca interpreţi şi mi-a pus multe întrebări despre minunăţiile New York-ului.

La aproximativ treizeci de mile de Albany este o pădure cu un râu, iar acolo m-am dus mai târziu cu Charlotte, părinţii şi fratele ei. Charlotte iubeşte natura la fel de mult cum iubeşte oamenii, dar o iubeşte într-un mod inteligent.

A observat diverse habitate, felul cum coexistă anumite lucruri, a perceput cooperarea şi competiţia, dinamica existenţei. A fost fascinată de ferigile care cresc pe malul râului, a văzut că sunt foarte diferite de flori, a înţeles deosebirea dintre spori şi seminţe. A exclamat cu emoţie prin semne la fiecare formă şi la fiecare culoare, dar apoi a fost atentă şi s-a oprit pentru a întreba „Cum?" şi „De ce?" şi „Dar dacă?". Era limpede că nu voia lucruri izolate, ci legături, înţelegere, o lume cu sens şi semnificaţie. Nimic nu mi-a dezvăluit mai limpede trecerea de la o lume perceptivă la una conceptuală, o trecere imposibilă fără un dialog complex – dialog care la început are loc cu părinţii, iar apoi e adoptat ca „vorbire cu tine însuţi", ca gândire.

Dialogul iniţiază limbajul, spiritul, dar apoi dobândim o nouă capacitate, „vorbirea interioară", care e indispensabilă gândirii, dezvoltării noastre ulterioare. „Vorbirea interioară", spune Vîgotki, „e vorbire aproape fără cuvinte […] nu e aspectul interior al vorbirii exterioare, este o funcţie în sine.

[…] în vreme ce în vorbirea exterioară gândirea e încorporată

în cuvinte, în vorbirea interioară cuvintele mor când dau naştere gândului. Vorbirea interioară e în mare măsură gândire în înţelesuri pure". Începem cu dialogul, cu limbajul care e exterior şi social, dar apoi, pentru a gândi, pentru a deveni noi înşine, trebuie să trecem la monolog, la vorbirea interioară. Vorbirea interioară este în esenţă solitară, profund misterioasă, inaccesibilă ştiinţei, spune Vîgotki, precum „faţa nevăzută a lunii". „Noi suntem limbajul nostru", se spune adesea; dar limbajul nostru real, identitatea noastră reală stă în vorbirea interioară, în acea curgere şi generare neîntreruptă de înţelesuri care constituie mintea individuală. Prin vorbirea interioară copilul îşi elaborează propriile concepte şi înţelesuri; prin vorbirea interioară ajunge la propria sa identitate; prin vorbirea interioară îşi construieşte propria sa lume. iar vorbirea interioară a celor surzi

(sau limbajul interior al semnelor) poate fi foarte diferită.26

Este evident pentru părinţii ei că Charlotte îşi construieşte lumea în mod diferit, poate radical diferit: ea foloseşte preponderent tipare de gândire vizuală şi se „gândeşte diferit".

la obiectele fizice. Am fost şocat de calitatea grafică, de abundenţa descrierilor ei. Şi părinţii ei amintesc de această abundenţă: „Toate personajele, fiinţele sau obiectele despre care vorbeşte Charlotte *îşi au locul lor*", spune mama ei;

„Referinţa spaţială e esenţială în ASL. Când Charlotte foloseşte limbajul semnelor, întreaga scenă se încheagă; vezi unde se află fiecare om sau fiecare lucru; totul e vizualizat în detaliu, ceea ce nu se prea întâmplă în cazul celor care aud". Această plasare a obiectelor şi a oamenilor în anumite locuri, această folosire a referinţelor spaţiale complicate a fost evidentă la Charlotte, spun părinţii ei, încă de la vârsta de patru ani şi jumătate – deja la acea vârstă ea îi depăşise, manifesta un fel de talent al „punerii în scenă", o capacitate

„Arhitecturală" pe care ei o mai văzuseră la alţi surzi, dar foarte rar la cei care aud.27

Pentru noi, limbajul şi gândirea sunt întotdeauna personale – afirmaţiile noastre ne exprimă pe noi înşine, aşa cum o face şi vorbirea interioară. De aceea limbajul ni se pare adesea o efuziune, un fel de transmitere spontană a sinelui. În primă instanţă, nu ne

trece prin minte că trebuie să aibă o *structură*, o structură de un tip extrem de complicat şi formal. Nu suntem conştienţi de această structură;

n-o vedem, aşa cum nu vedem ţesuturile, organele, constituţia arhitecturală a propriilor noastre trupuri. Dar imensa, unica libertate a limbajului n-ar fi posibilă fără constrângeri gramaticale severe. Gramatica e cea care face posibil limbajul, care ne permite să ne articulăm în exprimare gândurile, eurile.

În ce priveşte vorbirea, acest lucru era clar încă de pe la

1660 (când a apărut *Gramatica* de la Port-Royal), dar în privinţa limbajului semnelor el a fost stabilit abia în 1960.28

Limbajul semnelor nu fusese considerat până atunci, nici măcar de utilizatorii lui, ca o adevărată limbă, cu propria ei gramatică. Totuşi, ideea că limbajul semnelor poate avea o structură internă nu e complet nouă – ea are, aşa-zicând, o ciudată preistorie. Astfel, Roch-Ambroise Bebian, succesorul lui Sicard, nu doar a înţeles că limbajul semnelor are o gramatică proprie autonomă (şi astfel nu are nevoie de o gramatică franceză străină şi importată), ci a şi încercat să elaboreze o „Mimografie" pe baza „Descompunerii semnelor".

Această iniţiativă a eşuat şi trebuia să eşueze, pentru că nu se identificaseră corect adevăratele elemente („fonemice")

ale limbajului semnelor.

Pe la 1870, antropologul E.B. Tylor era foarte interesat de limbă, incluzând aici şi limbajul semnelor (îl utiliza fluent şi avea mulţi prieteni surzi). Lucrarea sa *Researches into the early History of Mankind* cuprindea multe descoperiri remarcabile privind limbajul semnelor şi ar fi putut marca începutul unui studiu lingvistic real al limbajului semnelor, dacă această iniţiativă n-ar fi fost înăbuşită, aşa cum s-a întâmplat cu orice înţelegere corectă a limbajului semnelor, la conferinţa de la Milano, din 1880. Odată cu subestimarea oficială şi formală a limbajului semnelor, lingviştii şi-au îndreptat atenţia în altă parte şi fie l-au ignorat, fie l-au înţeles complet greşit. J.G. Kyle şi B. Woll prezintă în amănunt această tristă istorie în cartea lor, remarcând că Tylor cunoştea atât de bine gramatica limbajului semnelor, încât a devenit clar că „lingviştii doar [l-au redescoperit în

ultimii zece ani”. Idei precum aceea că „limbajul semnelor” folosit de surzi nu e decât un fel de pantomimă sau de limbaj pictografic erau aproape unanim acceptate chiar şi cu treizeci de ani în urmă. *Encyclopedia Briâannica* (ediţia a 14-a) îl numeşte „un fel de scriere hieroglifică în aer”, iar un bine-cunoscut text clasic ne spune: 29

Limbajul mimico-gestual folosit de surzi este un limbaj ideografic. În esenţă, este mai mult pictografic, mai puţin simbolic, iar ca sistem ajunge în general doar la nivelul imaginilor. În comparaţie cu sistemele simbolurilor verbale, sistemele limbajelor ideografice sunt lipsite de precizie, subtilitate şi flexibilitate. Se pare că Omul nu-şi poate atinge potenţialul ultim prin limbajul ideografic, întrucât acesta se limitează la aspectele concrete ale experienţei sale.

Este într-adevăr aici un paradox: la început, limbajul semnelor pare pantomimic; dacă eşti atent, crezi că îl vei „înţelege” suficient de repede – toate pantomimele se înţeleg uşor. Dar dacă vei continua să-i acorzi atenţie, nu vei ajunge să exclami „Aha!”; vei fi dezamăgit să descoperi că, în ciuda aparentei transparenţe, e neinteligibil.30

Nu i s-a acordat limbajului semnelor nicio atenţie lingvistică, nicio atenţie ştiinţifică, până la sfârşitul anilor 1950, când un tânăr medievist şi lingvist pe nume William Stokoe a ajuns la Colegiul Gallaudet. Stokoe credea că a venit să predea Chaucer surzilor, dar a înţeles foarte repede că norocul sau şansa l-au adus într-unul din mediile lingvistice extraordinare ale lumii. Limbajul semnelor nu era considerat la ora aceea o limbă propriu-zisă, ci un fel de pantomimi sau cod gestual, ori poate un soi de engleză stricată vorbită cu mâinile. Geniul lui Stokoe a observat şi a demonstrat că nu e nimic de genul ăsta, că satisface orice criteriu lingvistic al unei limbi autentice, cu lexic şi sintaxă, cu capacitatea de a genera un număr infinit de propoziţii. În 1960.

Stokoe a publicat *Sign Language Structure*, iar în 1965 (împreună cu colegii lui surzi Dorothy Casterline şi Carl Croneberg) *A Dictionary of American Sign Language*. Stokoe era convins că semnele *nu* sunt imagini, ci simboluri abstracte complexe, cu o structură internă complexă. El a fost primul care a încercat să

găsească o structură, a analizat semnele, le-a disecat, a căutat părţile componente. În scurt timp a lansat ideea că fiecare semn are cel puţin trei părţi independente – mişcarea, poziţia şi forma mâinii (similar cu fonemele vorbirii) – şi că fiecare componentă are un număr limitat de combinaţii.31 În *Sign Language Structure*, el a definit nouăsprezece forme diferite ale mâinii, douăsprezece poziţii, douăzeci şi patru de tipuri de mişcări şi a inventat o notaţie pentru acestea – Limbajul American al Semnelor nu fusese niciodată *scris* până atunci.32 Dicţionarul său era la fel de original: semnele n-au fost aranjate tematic (de pildă, semne pentru hrană, semne pentru animale etc.), ci sistematic, conform părţilor componente, organizării şi principiilor limbajului. Dicţionarul prezenta structura lexicală a limbajului – relaţiile lingvistice între trei mii de „cuvinte".

semne elementare.

A fost nevoie de o imensă şi neabătută încredere în sine, chiar încăpăţânare, pentru a continua aceste studii, căci aproape toţi, atât cei cu deficienţe de auz, cât şi cei fără, au considerat la început ideile lui Stokoe absurde sau eretice, iar cărţile sale lipsite de valoare sau stupide.33 Aşa se întâmplă adesea cu operele geniilor. Însă în doar câţiva ani, graţie lucrărilor lui Stokoe, întregul curent de opinie s-a schimbat şi a avut loc o revoluţie – o dublă revoluţie: o revoluţie ştiinţifică, prin care se acorda atenţie limbajului semnelor şi substraturilor sale cognitiv şi neuronal, cum nimeni nu se gândise înainte să înfăptuiască, şi o revoluţie culturală şi politică.

Dictionary of American Sign Language conţinea trei mii de semne fundamentale – ceea ce putea să pară un vocabular extrem de limitat (în comparaţie, de pildă, cu cele

600.000 de cuvinte din *Oxford English Dictionary*). Şi totuşi, limbajul semnelor este foarte expresiv, putând să redea în esenţă tot ce poate şi o limbă vorbită.34 Este limpede că funcţionează aici alte principii. Marele cercetător al acestor principii diferite – a tot ce poate transforma un lexic într-o limbă – a fost Ursula Bellugi, căreia i s-au alăturat colaboratorii săi de la Institutul Salk.

Un dicţionar conţine tot felul de concepte, dar acestea rămân izolate (la nivelul lui „Eu Tarzan, tu Jane") în absenţa unei gramatici. Trebuie să existe un sistem formal de reguli prin care pot fi generate

enunţuri coerente – propoziţii, fraze. (Lucrul nu e evident, căci exprimarea în sine pare atât de imediată, de unitară, de personală, încât în primă instanţă nu simţim că ar cuprinde sau ar necesita un sistem formal de reguli: acesta e iară îndoială unul din motivele pentru care mai ales cei ce au deprins de la început limbajul semnelor l-au considerat „neanalizabil" şi au privit eforturile lui Stokoe – iar ulterior pe cele ale lui Bellugi – cu neîncredere.)

Ideea unui asemenea sistem formal, a unei „gramatici generative", nu e nouă. Humboldt credea că fiecare limbă

„Foloseşte la infinit mijloace finite". Abia în ultimii treizeci de ani însă, Noam Chomsky a arătat explicit „felul în care aceste mijloace finite primesc o întrebuinţare infinită în diverse limbi" şi a analizat „proprietăţile mai profunde care definesc «limbajul uman» în general". Chomsky numeşte aceste proprietăţi „structura de profunzime" a gramaticii; el le consideră o trăsătură înnăscută, caracteristică speciei umane, latentă în sistemul nervos până când e activată prin utilizarea efectivă a limbii. Chomsky crede că această „gramatică de profunzime" constă dintr-un vast sistem de reguli („multe sute de reguli de diverse tipuri"), având o anumită structură generală fixă, comparată uneori de el cu cortexul vizual, care posedă tot felul de mecanisme înnăscute pentru ordonarea percepţiei vizuale.35 Nu se cunoaşte deocamdată aproape deloc substratul neuronal al unei asemenea gramatici – dar indicii privind existenţa şi localizarea sa aproximativă apar din faptul că pot surveni afazii, inclusiv afazia semnelor, în care tocmai capacitatea gramaticală, şi doar aceasta, e afectată.36

Un om care cunoaşte o anumită limbă, după cum explică Chomsky, stăpâneşte „o gramatică ce *generează* […]

mulţimea infinită de structuri de profunzime potenţiale, le reprezintă prin structuri de suprafaţă corespunzătoare şi determină interpretările semantice şi fonetice ale acestor obiecte abstracte".37 Cum dobândeşte (sau stăpâneşte) el o asemenea gramatică? Cum îşi poate însuşi un copil de doi ani un asemenea mecanism? Un copil căruia nu i se predă gramatică în mod explicit şi care e expus nu unor exprimări exemplare – modele gramaticale –, ci celei mai spontane, degajate (şi aparent nedidactice) conversaţii a părinţilor.

(Desigur, limba părinţilor nu este „nedidactică”, ci are o gramatică implicită şi abundă în sugestii şi adaptări lingvistice inconştiente, la care copilul reacţionează inconştient.

Dar nu există o transmitere conştientă sau explicită a gramaticii.) Pe Chomsky îl nedumereşte cum poate ajunge copilul la atât de mult pornind de la atât de puţin: 38

Nu putem să nu fim şocaţi de enorma diferenţă dintre cunoaştere şi experienţă, în cazul limbii, dintre gramatica generativă care exprimă capacitatea lingvistică a vorbitorului nativ şi datele sumare [la care e expus] pe baza cărora îşi construieşte această gramatică pentru sine.

Prin urmare, copilului nu i se predă gramatica, el nu o învaţă, ci o *construieşte* pe baza „datelor sumare” aflate la dispoziţia sa. Iar acest lucru nu ar fi posibil dacă nu ar exista deja în el gramatica sau posibilitatea acesteia, într-o formă latentă care aşteaptă să fie scoasă la lumină. Trebuie să existe, după cum spune Chomsky, „o structură înnăscută, suficient de bogată pentru a explica diferenţa dintre experienţă şi cunoaştere”.

Această structură înnăscută, această structură latentă, nu e complet dezvoltată la naştere şi nici nu e prea vizibilă la optsprezece luni. Dar apoi, dintr-odată şi în modul cel mai spectaculos, copilul aflat în dezvoltare se deschide faţă de limbaj, e în stare să construiască o gramatică pe baza frazelor părinţilor săi. El manifestă o capacitate prodigioasă, un geniu al limbii, între douăzeci şi una şi treizeci şi şase de luni (această perioadă e aceeaşi la toţi oamenii normali din punct de vedere neurologic, atât la cei care aud, cât şi la cei care nu aud; ea este întrucâtva întârziată, împreună cu alte repere ale dezvoltării, la cei retardaţi), iar această capacitate scade până la dispariţie spre sfârşitul copilăriei

(la vârsta de aproximativ doisprezece sau treisprezece ani).39

Aceasta e, după expresia lui Lenneberg, „perioada critică”.

pentru însuşirea primei limbi – singura perioadă în care creierul, pornind de la zero, poate crea o gramatică completă. Părinţii joacă aici un rol esenţial, dar numai unul de facilitare: limba propriu-zisă se dezvoltă „din interior” în momentul critic, şi tot ce fac

ei este (după cum spune

Humboldt) „să ofere firul de-a lungul căruia aceasta se va dezvolta de la sine". Procesul e mai curând unul de maturizare decât de învăţare – structura înnăscută (pe care

Chomsky o numeşte uneori Mecanism de Achiziţie a Limbii

[*Language Acquisition Device*] sau LAD) creşte organic, se diferenţiază, se maturizează, ca un embrion.

Vorbind despre primele ei cercetări în colaborare cu

Roger Brown, Bellugi subliniază că acest fapt constituie pentru ea miracolul principal al limbii; ea se referă la un articol comun ce descrie procesul de „activare a structurii latente" a propoziţiilor de către copil şi la fraza din finalul lui: „Diferenţierea şi integrarea simultane şi foarte complicate, care reprezintă evoluţia locuţiunii substantivale, amintesc mai curând de dezvoltarea biologică a embrionului decât de dobândirea unui reflex condiţionat". Al doilea miracol din viaţa ei de lingvist, spune ea, a fost să vadă că această fabuloasă structură organică – embrionul complex al gramaticii – poate apărea în formă pur vizuală şi că există în limbajul semnelor.

Bellugi a studiat în special procesele morfologice din

Limbajul American al Semnelor (ASL) – modurile în care un semn se transformă pentru a exprima diferite sensuri prin gramatică şi sintaxă. A devenit evident că simplul lexicon reprezentat de *Dictionary of American Sign Language* era doar un prim pas, fiindcă o limbă nu e doar un lexicon sau un cod. (Aşa-numitul limbaj indian al semnelor este un simplu cod V». adică o culegere sau un vocabular de semne, semnele în sine neavând structură internă şi nefiind aproape deloc posibilă modificarea lor gramaticală.) Un limbaj veritabil e în permanenţă modulat prin tot felul de mecanisme gramaticale şi sintactice. În ASL există o bogăţie extraordinară de asemenea mecanisme, care simplifică enorm vocabularul de bază.

Astfel, apar numeroase forme ale lui UITĂ-TE LA („uită-te la mine", „uită-te la ea", „uită-te la fiecare din ei" etc.), create în moduri diferite: de pildă, semnul UITĂ-TE LA se face cu mişcarea unei mâini dinspre vorbitor în afară; dar, când se modifică pentru a însemna „uitaţi-vă unul la altul", se face cu mişcarea simultană a ambelor mâini către fiecare persoană. Există foarte multe flexiuni

pentru a desemna aspecte care ţin de durată (fig. 1); astfel UITĂ-TE LA (a)

poate fi modificat pentru a însemna „uită-te fix” (b), „uită-te continuu” (c), „uită-te insistent” (d), „priveşte” (e), „uită-te îndelung” (f) sau „uită-te intermitent” (g) – şi numeroase alte permutări, inclusiv combinaţii ale semnelor de mai sus.

Există apoi un mare număr de forme derivaţionale, semnul

UITE fiind variat în diferite moduri pentru a însemna „a te lăsa în voia amintirilor”, „a vizita”, „a aştepta cu nerăbdare”.

„A face profeţii”, „a prezice”, „a anticipa”, „a privi în jur fără ţintă”, „a răsfoi” etc.

(b) „Uită-te fix“

Chipul poate îndeplini şi el funcţii lingvistice speciale în limbajul semnelor, astfel (după cum au arătat Corina.

Liddell şi alţii), anumite expresii faciale, sau mai curând anumite „comportamente”, pot desemna construcţii sintactice precum topica, propoziţii relative şi întrebări, sau pot funcţiona ca adverbe ori calificative.40 Pot fi implicate şi alte părţi ale corpului. Unele sau toate – această gamă imensă de flexiuni reale sau potenţiale, spaţiale şi cinetice – pot converge spre rădăcinile semnelor, pot fuziona cu ele şi le pot modifica, acumulând o cantitate enormă de informaţii în semnele care rezultă.

(a) „Uită-te la“

(c) „Uită-te continuu“

(d) „Uită-te insistent“

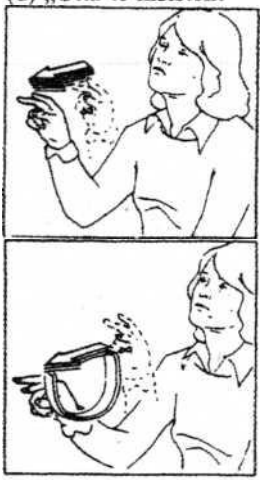

(g) „Uită-te intermitent“

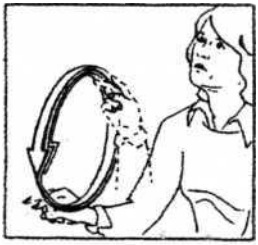

(f) „Uită-te îndelung“

Figura 1. Rădăcina UITĂ-TE LA poale fi modificată în multe feluri.

Iată câteva dintre flexiunile pentru aspectele temporale ale lui UTTĂ-TE

LA; există multe altele, pentru distingerea gradului, modului, numărului etc. (Reprodus prin amabilitate [cu schimbarea notaţiei] din

The Signs of Language, E.S. Klima şi U. Bellugi, Harvard University

Press, 1979.)

Comprimarea acestor unităţi de semne, precum şi faptul că toate modificările lor sunt *spaţiale* fac ca limbajul semnelor să fie la prima vedere complet diferit de orice limbă vorbită, ceea ce i-a determinat pe cercetători să nu-i considere o limbă. Însă tocmai aceste aspecte, împreună cu sintaxa şi gramatica lui spaţială unică, fac din limbajul semnelor o adevărată limbă – dar una absolut inedită, aflată în afara curentului principal al evoluţiei tuturor limbilor vorbite, o alternativă evolutivă unică. (Şi, într-un fel, una surprinzătoare, ţinând cont de faptul că ne-am specializat pentru vorbire în ultima jumătate de milion de ani sau în ultimele două milioane de ani. Disponibilităţi pentru limbaj există în noi toţi – lucru uşor de înţeles. Dar faptul că şi disponibilităţile pentru un limbaj *vizual* sunt atât de mari e uimitor, şi ar fi fost greu de anticipat dacă limbajul vizual n-ar fi apărut efectiv. Putem de asemenea spune că utilizarea semnelor şi gesturilor – ce-i drept, fără o structură lingvistică complexă – ne întoarce în timp spre trecutul nostru îndepărtat preuman, iar vorbirea a apărut recent în evoluţie ca un element nou, extrem de preţios, care a reuşit să înlocuiască mâinile,

eliberându-le pentru alte scopuri, necomunicaţionale.

Poate că au existat două linii paralele de evoluţie pentru formele de limbaj vorbit şi de limbaj al semnelor: acest lucru e sugerat de studiile unor antropologi care au arătat că limbajul vorbit şi cel al semnelor au coexistat la unele triburi primitive.41 Astfel, surzii şi limbajul lor ne demonstrează nu doar plasticitatea sistemului nervos, ci şi potenţialul său latent.)

Trăsătura remarcabilă a limbajului semnelor – cea care îl deosebeşte de toate celelalte limbaje şi activităţi mentale – este utilizarea lingvistică a spaţiului.42 Complexitatea acestui spaţiu lingvistic este copleşitoare pentru ochiul „normal", care nu poate sesiza şi nu poate înţelege dantelăria sa de tipare spaţiale.

În limbajul semnelor întâlnim la fiecare nivel – lexical, gramatical, sintactic – o utilizare *lingvistică* a spaţiului: o utilizare uimitor de complexă, pentru că o mare parte din ceea ce în vorbire apare liniar, succesiv, temporal devine în limbajul semnelor simultan, paralel, pe mai multe niveluri. „Suprafaţa" limbajului semnelor îi poate părea ochiului simplă, la fel ca aceea a gestului sau a pantomimei, dar descoperi curând că e o iluzie şi că ceea ce pare atât de simplu este extraordinar de complex şi constă din nenumărate tipare spaţiale combinate tridimensional.43

Miracolul acestei gramatici spaţiale, al utilizării lingvistice a spaţiului, a trezit interesul celor care studiau limbajul semnelor în anii 1970, dar abia în ultimul deceniu s-a acordat aceeaşi atenţie şi timpului. Deşi se recunoscuse anterior că există o organizare secvenţială în cadrul semnelor, aceasta a fost considerată lipsită de importanţă fonologică, în principal pentru că nu putea fi „citită". A fost nevoie de studiile unei noi generaţii de lingvişti – lingvişti care adesea sunt ei înşişi surzi sau au deprins de la început limbajul semnelor, care îi pot analiza subtilităţile pe baza propriei experienţe, din „interior" – pentru a pune în evidenţă importanţa unor asemenea succesiuni în cadrul semnelor şi între ele.

Fraţii Ted şi Sam Supalla au fost, printre alţii, pionieri în această privinţă. Astfel, într-un articol revoluţionar din 1978.

Ted Supalla şi Elissa Newport au demonstrat că diferenţe foarte fine în mişcare pot distinge unele substantive de verbele

înrudite: se crezuse înainte (de către Stokoe, de pildă)
că există un singur semn pentru „a sta jos" şi „scaun", însă
Supalla şi Newport au arătat că semnele pentru acestea sunt subtil, dar crucial separate.

Studiul cel mai sistematic privind folosirea timpului în limbajul semnelor a fost întreprins de Scott Liddell, Robert
Johnson şi colegii lor de la Gallaudet. Liddell şi Johnson consideră că gesturile din limbajul semnelor nu sunt succesiuni de configuraţii instantanee „îngheţate" în spaţiu, ci sunt continuu şi amplu modulate în timp, cu un dinamism al „mişcărilor" şi „opririlor" analog celui din muzică sau din vorbire. Ei au demonstrat existenţa a numeroase tipuri de secvenţialitate în gesturile ASL – succesiuni de forme şi poziţii ale mâinii, semne negestuale, mişcări locale, mişcări-şi-opriri – precum şi existenţa unei segmentări interne (fonologice) în cadrul semnelor. Modelul simultan al structurii nu poate reprezenta asemenea succesiuni şi probabil că împiedică vizualizarea lor. Astfel, a fost nevoie să se înlocuiască noţiunile şi descrierile statice mai vechi cu notaţii dinamice noi şi adesea foarte complicate, care seamănă cu notaţiile pentru dans şi muzică.44

Nimeni nu a privit aceste progrese cu mai mult interes decât Stokoe însuşi, el concentrându-se în principal asupra posibilităţilor oferite de „limbajul în patru dimensiuni": 45

Vorbirea are o singură dimensiune – desfăşurarea în timp; scrisul are două dimensiuni; modelele au trei; doar limbajele semnelor au la dispoziţie patru dimensiuni – cele trei dimensiuni spaţiale accesibile corpului utilizatorului şi dimensiunea timpului. Iar limbajul semnelor exploatează integral posibilităţile sintactice în canalul său cvadridimensional de exprimare.

Efectul, consideră Stokoe – şi aici e susţinut de intuiţiile artiştilor, dramaturgilor şi actorilor care folosesc limbajul semnelor –, este că structura acestuia nu e doar una de tip narativ, ci e şi esenţialmente „cinematică":

Într-un limbaj mimico-gestual […] naraţiunea nu mai e liniară şi prozaică. Esenţa limbajului semnelor este trecerea de la o vedere normală la gros-plan, la cadru general, din nou la gros-plan şi aşa mai departe, incluzând chiar scene dt flas*hback şi* flas*hforward,*

*ex*act aşa cum se procedează la editarea unui film […] nu doar utilizarea în sine a limbajului semnelor seamănă mai mult cu un film editat decât cu o naraţiune scrisă, dar fiecare utilizator al acestui limbaj e aşezat în mare măsură ca o cameră de luat vederi: câmpul vizual şi unghiul de vedere sunt dirijate, dar variabile. Nu doar cel care gesticulează, ci şi privitorul e conştient tot timpul de orientarea vizuală a primului către ceea ce se comunică prin semne.

Astfel, în acest al treilea deceniu de cercetare, limbajul semnelor este considerat perfect comparabil cu vorbirea (în privinţa fonologiei, a aspectelor sale temporale, a fluxurilor şi a succesiunilor sale), dar având capacităţi unice, suplimentare, de tip spaţial şi cinematic – o exprimare şi o transformare deopotrivă complexe şi transparente ale gândirii.46

Descompunerea acestei structuri cvadridimensionale extrem de complexe poate necesita instrumente formidabile, precum şi intuiţii geniale.47 Ea poate fi totuşi descompusă fără efort, în mod inconştient, şi de un copil de trei ani.48

Ce se întâmplă în mintea şi în creierul unui copil de trei ani care foloseşte limbajul semnelor sau ale oricărui utilizator al acestui limbaj, aşa încât să devină un expert în materie, să poată folosi spaţiul, să „lingvisticizeze" spaţiul în acest mod uimitor? Ce fel de *hardware* are el în cap? Pornind de la experienţa „normală" a vorbirii sau de la felul în care înţelege vorbirea un neurolog, nu ne vine a crede că poate apărea o asemenea virtuozitate spaţială. Pesemne că aceasta nu e cu putinţă pentru creierul „normal" – creierul cuiva care nu a fost expus de timpuriu la limbajul semnelor 49 Care este atunci baza neurologică a limbajului semnelor?

După ce în anii 1970 au cercetat structura limbajelor mimico-gestuale, Ursula Bellugi şi colegii ei examinează acum substraturile lor neuronale. Aceasta implică, printre alte metode, metoda clasică a neurologiei, care este aceea de a analiza efectele produse de diferite leziuni ale creierului – în

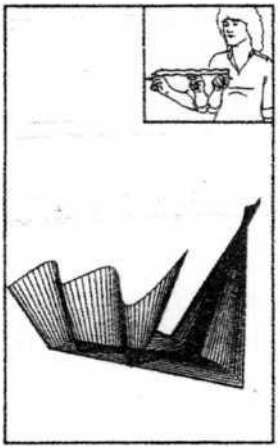

(b) „Uită-te la o serie”.

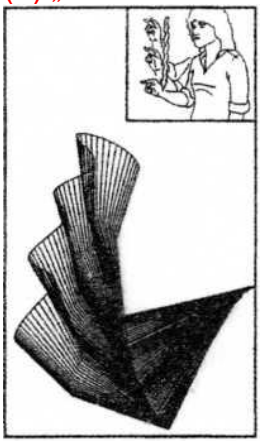

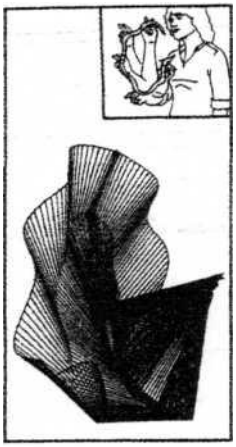

(a) „Uită-te peste tot“

(c) „Uită-te la caracteristici interne”.

Figura 2. Imagini generate de computer, care arată trei flexiuni gramaticale diferite ale semnului UITE. Frumuseţea unei gramatici spaţiale, cu traiectoriile ei tridimensionale complexe, este bine pusă în evidenţă prin această tehnică. (Reprodus prin amabilitate din Ursula

Bellugi. The Salk Institute for Biological Studies, La Jolla, California.)

acest caz, efectul asupra limbajului semnelor şi asupra proceselor spaţiale în general, aşa cum pot fi observate acestea la utilizatorii limbajului semnelor care sunt surzi şi au suferit atacuri cerebrale sau alte leziuni.

S-a considerat vreme de mai bine de un secol (de la studiile lui Hughlings-Jackson din anii 1870) că emisfera stângă, a creierului e specializată pentru a îndeplini funcţii analitice, mai ales pentru analiza lexicală şi gramaticală, care face posibilă înţelegerea limbii vorbite. Funcţia emisferei drepte a fost considerată complementară, vizând întregul, iar nu părţile izolate, percepţiile sincrone, iar nu analizele secvenţiale, şi în primul rând lumea vizuală şi spaţială. Limbajele semnelor depăşesc în mod clar aceste graniţe precise – căci, pe de o parte, ele au o structură lexicală şi gramaticală, dar, pe de alta, această structură e sincronă şi spaţială. Date fiind aceste particularităţi, chiar şi cu un deceniu în urmă nu era clar

dacă limbajul semnelor este reprezentat în creier unilateral (ca vorbirea) sau bilateral; dacă e reprezentat unilateral, pe care parte; dacă, în cazul unei afazii a semnelor, se poate ca sintaxa să fie afectată independent de lexic; şi, cel mai interesant, dată fiind întrepătrunderea relaţiilor gramaticale şi spaţiale în limbajul semnelor, dacă procesele spaţiale, simţul spaţial general, pot avea o bază neuronală diferită (şi, poate, mai puternică) la utilizatorii surzi ai limbajului semnelor.50

Acestea au fost câteva din întrebările cu care s-au confruntat Bellugi şi colegii ei când şi-au început cercetările.

Pe atunci, relatările autentice privind efectele atacurilor cerebrale şi ale altor leziuni pe creier asupra utilizării limbajului semnelor erau rare, neclare şi adesea inadecvat studiate – în parte, fiindcă exista o prea mică diferenţiere între limbajul dactilemelor şi cel al semnelor. Într-adevăr, prima şi cea mai importantă descoperire a lui Bellugi a fost că emisfera stângă a creierului *este* esenţială pentru limbajul semnelor, aşa cum este pentru vorbire, că limbajul semnelor foloseşte unele din căile neuronale care sunt necesare pentru procesele vorbirii gramaticale – dar apelează în plus la câteva căi legate în mod normal de procesele vizuale.

Faptul că limbajul semnelor foloseşte predominant emisfera stângă a fost arătat şi de Helen Neville, care a demonstrat că limbajul semnelor este „citit" mai rapid şi mai exact atunci când e prezentat în câmpul vizual drept (informaţia din fiecare parte a câmpului vizual e procesată întotdeauna în emisfera opusă). Acest lucru mai poate fi dovedit, în modul cel mai spectaculos, observând efectele leziunilor (în urma atacurilor cerebrale etc.) în anumite zone ale emisferei stângi.

Asemenea leziuni pot provoca afazie pentru limbajul semnelor – o pierdere a facultăţii de a înţelege sau de a utiliza limbajul semnelor, similară cu afazia vorbirii. Această afazie a semnelor poate afecta în mod diferit fie lexicul, fie gramatica (inclusiv sintaxa organizată spaţial) a limbajului semnelor, aşa cum poate altera capacitatea generală de a

„Propoziţiona", pe care Hughlings-Jackson o considera esenţială pentru limbaj.51 Dar la utilizatorii afazici ai limbajului

semnelor *nu* sunt afectate alte capacităţi nonlingvistice vizual-spaţiale. (De exemplu, gesturile – mişcările nongramaticale de exprimare pe care le facem cu toţii [ridicarea din umeri, semnul cu mâna de rămas-bun, agitarea pumnului etc.] – sunt păstrate în cazul afaziei, deşi limbajul semnelor se pierde, evidenţiind distincţia absolută între cele două. Pacienţii cu afazie pot fi într-adevăr învăţaţi să folosească „Codul gestual amerindian", dar nu pot folosi limbajul semnelor, aşa cum nu pot folosi vorbirea.) 52 în schimb, la utilizatorii limbajului semnelor cu atacuri cerebrale în emisfera dreaptă pot apărea o dezorganizare spaţială severă, o incapacitate de a aprecia perspectiva şi uneori o ignorare a părţii stângi a spaţiului – dar nu sunt afazici şi îşi păstrează capacitatea perfectă de a folosi limbajul semnelor, în ciuda deficienţelor vizual-spaţiale severe. Astfel, ei prezintă aceeaşi lateralizare cerebrală ca vorbitorii, deşi limbajul lor este în totalitate vizual-spaţial (şi ca atare se poate presupune că e procesat în emisfera dreaptă).

Această descoperire este deopotrivă uimitoare şi evidentă, şi duce la două concluzii. Confirmă, la nivel neurologic, că limbajul semnelor *este o* limbă, fiind tratat ca atare de creier, deşi e vizual şi nu auditiv, organizat spaţial, nu secvenţial.

Iar, ca limbă, este procesat de emisfera stângă a creierului, care e specializată biologic tocmai pentru această funcţie.

Faptul că limbajul semnelor e localizat în emisfera stângă, în ciuda organizării sale spaţiale, sugerează că există în creier o reprezentare a spaţiului „lingvistic", complet diferită de aceea a spaţiului obişnuit, „topografic". Bellugi oferă o confirmare remarcabilă şi surprinzătoare a acestui lucru. Unul dintre subiecţii ei, Brenda I., cu o masivă leziune a emisferei drepte, a manifestat o profundă ignorare a părţii din stânga a spaţiului, astfel încât, atunci când şi-a descris camera, a pus totul claie peste grămadă în partea dreaptă, lăsând stânga complet liberă. Partea stângă a spaţiului – a spaţiului topografic – nu mai exista pentru ea (fig. 3 a-b). Dar, la folosirea efectivă a limbajului semnelor, ea a stabilit poziţii spaţiale şi a comunicat liber, în întreg spaţiul semnelor, inclusiv în partea stângă (fig. 3 c). Astfel, spaţiul ei perceptiv, spaţiul ei topografic, o funcţie a emisferei drepte, a fost profund afectat; dar spaţiul ei

lingvistic, spaţiul sintaxei, o funcţie a emisferei stângi, a rămas intact.

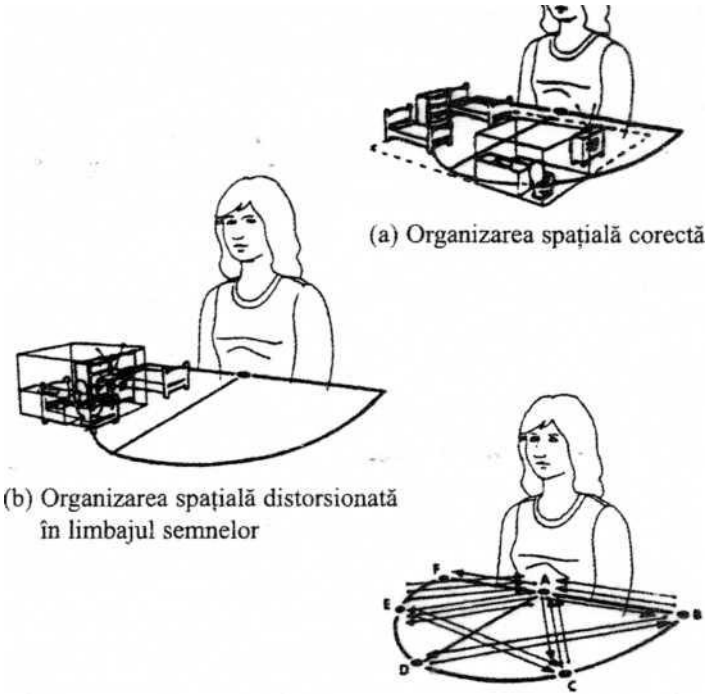

(c) Sintaxa corectă în limbajul semnelor

Figura 3. O leziune masivă a emisferei cerebrale drepte distruge capacitatea Brendei I. de a „reprezenta ceva" în partea stângă, dar nu şi capacitatea ei de a folosi sintaxa. Figura (a) prezintă organizarea reală a camerei Brendei, aşa cum ar fi descrisă corect prin limbajul semnelor. Figura (b): Descriindu-şi camera, Brenda lasă partea stângă liberă şi îngrămădeşte (mental) toată mobila în partea dreaptă a camerei. Nici măcar nu-şi mai poate imagina „stânga". Figura (c): Dar, la folosirea efectivă a limbajului semnelor, Brenda face uz de întreg spaţiul, inclusiv de partea stângă, pentru a reprezenta relaţiile sintactice. (Reprodus prin amabilitate din *What the Hands Reveal Ăbout thebrain*, H. Poizner, E.S. Klima şi U. Bellugi. The MIT Press/Bradford Books, 1987.)

Astfel, la utilizatorii limbajului semnelor apare o nouă şi

extraordinar de sofisticată modalitate de reprezentare a spaţiului, un nou *gen* de spaţiu, un spaţiu formal, care nu are corespondent la cei ce nu folosesc limbajul semnelor.53

Aceasta reflectă o dezvoltare neurologică cu totul nouă. Este ca şi cum la utilizatorii limbajului semnelor emisfera stângă

„Ar prelua" un domeniu al percepţiei vizual-spaţiale, l-ar modifica, l-ar rafina într-un mod fără precedent, conferindu-i un caracter nou, analitic şi abstract, făcând posibile un limbaj vizual şi o perspectivă vizuală.54

Trebuie să ne întrebăm dacă această capacitate lingvisticospaţială este singura însuşire aparte a celor care folosesc limbajul semnelor. Dezvoltă ei alte capacităţi, nonlingvistice, vizual-spaţiale? Devine oare posibilă o nouă formă de *inteligenţă* vizuală? Această întrebare i-a determinat pe Bellugi şi pe colegii ei să iniţieze un interesant studiu privind cunoaşterea vizuală la surzii utilizatori ai limbajului semnelor. Ei au comparat performanţa copiilor surzi care au deprins de la bun început limbajul semnelor cu aceea a copiilor care aud şi nu folosesc limbajul semnelor, printr-o serie de teste vizual-spaţiale. La testele de construcţie spaţială, copiii surzi s-au descurcat mult mai bine decât cei care aud, şi mult mai bine decât e „normal". S-a ajuns la concluzii similare cu testele de organizare spaţială – capacitatea de a percepe un întreg din părţi dezorganizate, capacitatea de a percepe (sau concepe) un obiect. Şi aici copiii surzi în vârstă de patru ani s-au descurcat extraordinar de bine, obţinând punctaje pe care unii elevi de liceu fără deficienţe de auz nu le-au putut egala. Cu un test de recunoaştere facială – testul Benton, care măsoară atât recunoaşterea facială, cât şi transformarea spaţială – copiii surzi s-au situat iarăşi cu mult înaintea copiilor care aud şi cu mult înaintea normelor lor cronologice.

Poate că rezultatele cele mai surprinzătoare ale testelor au provenit de la copiii cu şi fără deficienţe de auz din Hong

Kong, asupra cărora Bellugi a efectuat un studiu privind capacitatea lor de a percepe şi de a-şi aminti „pseudocaractere" chineze fără sens, prezentate ca modele evanescente create cu un punct luminos. La acest test, copiii surzi care folosesc limbajul

semnelor s-au descurcat uimitor de bine – iar copiii care aud au fost aproape incapabili să-şi îndeplinească sarcina (vezi fig. 4). Copiii surzi se pare că au reuşit să „analizeze” pseudocaracterele, să efectueze o analiză spaţială foarte complexă, iar aceasta a sporit enorm capacităţile lor de percepţie vizuală, permiţându-le „să vadă” pseudocaracterele imediat. Chiar şi atunci când experimentul a fost repetat cu adulţi americani cu şi fără deficienţe de auz, care nu cunoşteau caracterele chinezeşti, utilizatorii surzi ai limbajului semnelor s-au descurcat mult mai bine.

Model creat

Structura ţintă cu un punct luminos mobil

Copii chinezi surzi

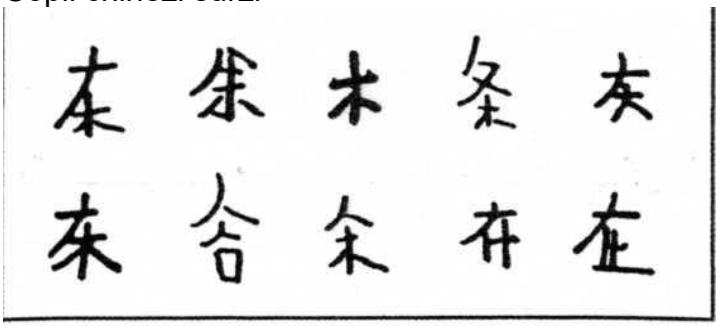

Copii chinezi care aud

Figura 4. Solicitaţi să reproducă un pseudocaracter chinez (prezentat ca model creat cu un punct luminos), copiii chinezi surzi s-au descurcat extrem de bine, iar cei care aud, extrem de prost. (Reprodus prin amabilitate din „Dyslexia: Perspectives from Sign and Script".

U. Bellugi, Q. Tzeng, E.S. Klima şi A. Fok. În *From Reading to Neurons*.

A. Galaburda, ed., The MIT Press/Bradford Books, 1989.)

Aceste teste, la care copiii care folosesc limbajul semnelor au avut rezultate mult peste nivelurile normale (o superioritate care e extrem de pronunţată în primii câţiva ani de viaţă), evidenţiază capacităţile vizuale speciale dobândite odată cu învăţarea limbajului semnelor. După cum observă

Bellugi, testul de organizare spaţială implică nu doar recunoaşterea şi numirea obiectelor, ci şi rotirea mentală, percepţia formelor şi organizarea spaţială, toate fiind relevante pentru bazele spaţiale ale sintaxei limbajului semnelor. Capacitatea de a deosebi chipurile şi a recunoaşte variaţiile subtile ale expresiei faciale are de asemenea o deosebită importanţă pentru utilizatorul limbajului semnelor, din moment ce expresia facială joacă un rol important în gramatica ASL.55

Capacitatea de a separa configuraţii distincte sau „cadre".

dintr-un flux continuu de mişcări (ca în cazul pseudocaracterelor chineze) scoate în evidenţă o altă capacitate importantă a celor care folosesc limbajul semnelor – aceea de a

„Analiza mişcările". Ea este similară capacităţii de a decupa şi analiza vorbirea dintr-o structură continuă şi mereu schimbătoare de

unde sonore. Cu toţii avem această capacitate în sfera auditivă – dar numai aceia care utilizează limbajul semnelor o au într-o asemenea măsură în sfera vizuală. Iar acest lucru este de asemenea esenţial pentru înţelegerea unui limbaj vizual care se extinde deopotrivă în timp şi în spaţiu.

Putem oare detecta o bază cerebrală pentru această dezvoltare a cunoaşterii spaţiale? Neville a studiat corelativele fiziologice ale unor asemenea schimbări perceptive, măsurând schimbările la nivelul răspunsurilor electrice ale creierului (potenţiale evocate) mai ales la stimuli vizuali – mişcări în câmpul vizual periferic. (Perceperea mai bună a unor asemenea stimuli e esenţială în comunicarea prin limbajul semnelor, pentru că ochii celui care îl foloseşte sunt fixaţi în general pe chipul celuilalt, iar mişcările mâinilor, specifice limbajului semnelor, se află astfel la periferia câmpului vizual.) Ea a comparat aceste reacţii la trei grupuri de subiecţi: surzi care au deprins de la început limbajul semnelor, persoane care aud şi care nu folosesc limbajul semnelor şi persoane care aud, dar au deprins de la început limbajul semnelor (având de regulă părinţi surzi).

Utilizatorii surzi ai limbajului semnelor au o viteză de reacţie mai mare la aceşti stimuli – ceea ce se însoţeşte cu o creştere a potenţialelor evocate în lobii occipitali ai creierului, zonele de recepţie primară pentru vedere. Asemenea creşteri ale vitezei şi ale potenţialelor occipitale nu au fost observate la niciunul dintre subiecţii care aud; ele par deci a reflecta un fenomen compensator – amplificarea unui simţ în locul altuia (în mod similar, la orbi poate apărea o sensibilitate auditivă mai mare).56

Dar au existat amplificări şi la niveluri mai înalte: subiecţii surzi au manifestat o mai mare precizie în detectarea direcţiei de mişcare, mai ales atunci când mişcarea avea loc în câmpul vizual drept, iar simultan cu aceasta a apărut o creştere a potenţialelor evocate în regiunile parietale ale emisferei stângi. Aceste amplificări au fost observate şi la copiii fără deficienţe de auz, dar cu părinţi surzi, şi trebuie deci considerate nu ca un efect al surdităţii, ci ca pe unul al învăţării de timpuriu a limbajului semnelor (care necesită o percepţie superioară a stimulilor vizuali). La utilizatorii limbajului

semnelor, nu doar detectarea mişcării în câmpul periferic se transformă dintr-o funcţie din emisfera dreaptă într-o funcţie din emisfera stângă. Neville şi Bellugi au obţinut dovezi privind o specializare asemănătoare a emisferei stângi a acestora (şi o abatere de la specializarea „normală" a emisferei drepte) pentru identificarea imaginilor, localizarea punctelor şi recunoaşterea chipurilor.57

Dar cele mai mari amplificări s-au observat la utilizatorii surzi ai limbajului semnelor, iar la aceştia – lucru straniu – creşterea potenţialelor evocate s-a extins în faţă, în lobul temporal stâng, considerat în mod normal a avea o funcţie pur auditivă. Aceasta credem că e o descoperire remarcabilă şi fundamentală, fiindcă sugerează că ceea ce e în mod normal zonă auditivă este *realocat*, la utilizatorii surzi ai limbajului semnelor, pentru procese vizuale. Este una dintre cele mai uimitoare dovezi ale plasticităţii sistemului nervos şi dă măsura adaptabilităţii sale la o modalitate senzorială diferită.58

Această descoperire pune de asemenea probleme fundamentale privind măsura în care sistemul nervos, sau cel puţin cortexul cerebral, este inflexibil datorită unor constrângeri genetice înnăscute (cu centri ficşi şi localizare fixă – zone „predestinate", „preprogramate" sau „prededicate".

unor funcţii specifice) şi măsura în care e adaptabil şi poate fi modificat prin particularităţile experienţei senzoriale. Celebrele experienţe ale lui Hubel şi Wiesel au arătat cât de mult poate fi modificat cortexul vizual prin stimuli vizuali, dar nu lămuresc în ce măsură informaţiile externe doar activează potenţialele înnăscute şi în ce măsură le modelează şi le formează efectiv. Experimentele lui Neville sugerează o adaptare a funcţiei la experienţă – fiindcă e greu de presupus că cortexul auditiv a „aşteptat" surditatea sau stimularea vizuală pentru a deveni vizual şi a-şi schimba caracterul.

Asemenea descoperiri sunt foarte greu de explicat altfel decât printr-un tip cu totul nou de teorie, care nu priveşte sistemul nervos ca pe o maşină universală, construită şi preprogramată pentru (practic) orice, ci consideră că *devine* diferit, e liber să ia forme complet diferite, în cadrul constrângerilor a ceea ce este posibil din

punct de vedere genetic.

Pentru a înţelege semnificaţia acestor descoperiri, trebuie să privim din altă perspectivă emisferele cerebrale, diferenţele dintre ele şi rolurile lor dinamice în raport cu sarcinile cognitive. O asemenea perspectivă a fost propusă de

Elkhonon Goldberg şi colegii săi într-o serie de articole experimentale şi teoretice.

În mod tradiţional, se consideră că cele două emisfere cerebrale au funcţii fixe (sau „dedicate") care se exclud reciproc: lingvistic/nonlingvistic, succesiv/simultan şi analitic/global sunt câteva dintre dihotomiile sugerate. Această concepţie întâmpină dificultăţi evidente când ne confruntăm cu un limbaj vizual-spaţial.

Goldberg a extins pentru prima dată domeniul „limbii".

la cel al „sistemelor descriptive" în general. Aceste sisteme descriptive constituie, după părerea lui, suprastructuri impuse sistemelor elementare de „detectare a trăsăturilor" (de exemplu, cele din cortexul vizual), o categorie de asemenea sisteme (sau „coduri") funcţionând în cazul cunoaşterii normale. Un asemenea sistem este desigur limbajul natural;

dar pot exista multe altele – cum ar fi limbajele matematice formale, notaţia muzicală, jocurile etc. (în măsura în care sunt codificate prin notaţii speciale). Toate acestea sunt abordate la început de probă, pe dibuite, iar mai târziu dobândesc o perfecţiune automată. Astfel, pentru aceste sarcini şi pentru toate sarcinile cognitive, pot exista două căi de abordare, două „strategii" cerebrale, şi o tranziţie (odată cu dobândirea capacităţilor) de la una la alta. Rolul emisferei drepte este esenţial pentru tratarea situaţiilor *inedite*, pentru care nu există încă niciun sistem sau cod descriptiv stabilit – şi se crede că joacă un rol în crearea acestor coduri.

Odată ce un asemenea cod a fost creat sau a apărut, are loc un transfer de funcţie din emisfera dreaptă în cea stângă, deoarece emisfera stângă controlează toate procesele organizate pe baza unor asemenea gramatici sau coduri. (Astfel, o sarcină lingvistică nouă este iniţial procesată preponderent de emisfera dreaptă, iar abia ulterior devine o funcţie de rutină a emisferei stângi. În schimb, o sarcină vizual-spaţială, dacă poate fi integrată într-o notaţie sau

într-un cod, va da emisferei stângi un rol predominant.) 59

Cu o asemenea abordare – atât de diferită de doctrinele clasice ale specificităţilor stabile ale emisferelor – se poate înţelege rolul experienţei *individului* şi al dezvoltării sale, pe măsură ce el trece de la primele încercări (în sarcini lingvistice sau în alte sarcini cognitive) spre competenţă şi perfecţiune.60 (Nicio emisferă nu e „mai avansată" sau „mai bună" decât cealaltă; ele sunt doar potrivite pentru diferite dimensiuni şi etape ale procesării. Ele sunt complementare şi interacţionează, iar împreună permit îndeplinirea unor noi sarcini.) Această perspectivă lămureşte felul în care limbajul semnelor (deşi este vizual-spaţial) poate deveni o funcţie a emisferei stângi şi felul în care numeroase alte tipuri de capacităţi vizuale – de la perceperea mişcării la perceperea tiparelor, de la perceperea relaţiilor spaţiale la perceperea expresiilor faciale – vor deveni şi ele funcţii ale emisferei stângi, odată ce sunt incluse în limbajul semnelor. Înţelegem de ce utilizatorul limbajului semnelor devine un fel de

„Expert" vizual în multe privinţe, în anumite sarcini nonlingvistice, dar şi lingvistice – cum se poate dezvolta nu doar un limbaj vizual, ci şi o sensibilitate şi o inteligenţă vizuale aparte.

Avem nevoie de mai multe dovezi solide privind dezvoltarea unei vizualităţi „de nivel superior", a unui stil vizual, comparabile cu dovezile oferite de Bellugi şi Neville pentru amplificarea funcţiilor vizual-cognitive „de nivel inferior" la surzi.61 Deocamdată dispunem mai mult de poveşti şi relatări, dar ele sunt extraordinare şi necesită o atenţie deosebită. Chiar Bellugi şi colegii ei, care rareori se abat de la descrierea riguros ştiinţifică, au inclus în cartea lor *what the Hands Reveal About the Brain* următoarea relatare: 62

Am văzut pentru prima oară capacitatea de reprezentare a limbajului semnelor, în forma sa deplină, când un prieten surd ne-a făcut o vizită şi ne-a povestit despre recenta sa mutare într-o locuinţă nouă. Timp de aproximativ cinci minute, a descris casa cu grădină în care locuieşte acum – camere, amplasare, mobilă, ferestre, peisaj etc.

A descris-o cu detalii excesive şi într-un limbaj al semnelor atât de explicit, încât am avut senzaţia că a sculptat întreaga casă,

grădina, dealurile, copacii şi toate celelalte în faţa noastră.

E greu de imaginat (pentru noi, ceilalţi) ce se întâmplă aici – trebuie văzut. Seamănă mult cu ceea ce spun părinţii

Charlottei despre ea – capacitatea ei de a crea un peisaj real

(sau fictiv) cu o asemenea precizie, detaliere, însufleţire, încât îl emoţionează pe privitor. Folosirea acestei capacităţi descriptive, picturale însoţeşte utilizarea limbajului semnelor – deşi acesta, în sine, nu e câtuşi de puţin un „limbaj ilustrativ".

Corolarul acestei competenţe lingvistice şi, în general, a acestei competenţe vizuale este diminuarea drastică a funcţiei lingvistice şi intelectuale care îi poate afecta pe mulţi copii surzi. E limpede că excelentele competenţe lingvistice şi vizuale ale surzilor care s-au adaptat condiţiei lor duc la apariţia unei puternice lateralizări cerebrale, cu o trecere a funcţiilor limbajului (şi a funcţiilor vizual-cognitive în general) spre o emisferă *stângă* bine dezvoltată. Dar, trebuie să ne întrebăm, care e situaţia din punct de vedere neurologic a surzilor grav afectaţi?

Rapin a fost frapată de o „remarcabilă deficienţă lingvistică" a multora dintre copiii surzi cu care lucra, o incapacitate de a înţelege formele interogative, de a înţelege structura frazelor – o incapacitate de a mânui codul limbii.

Schlesinger ne prezintă alte dimensiuni ale acestei deficienţe, dimensiuni care o extind din plan lingvistic în plan intelectual: surzii grav afectaţi nu au dificultăţi doar la înţelegerea întrebărilor, ci se raportează numai la obiecte din imediata apropiere, nu concep distanţa sau întâmplarea accidentală, nu formulează ipoteze, nu ajung la categorii superioare şi sunt limitaţi în general la o lume preconceptuală, perceptivă.

Ea consideră că exprimările lor sunt întrucâtva deficiente din punct de vedere sintactic şi semantic, dar e clar că sunt deficiente şi într-un sens mult mai profund.

Cum să caracterizăm atunci deficienţa lor? Avem nevoie de un alt fel de caracterizare, una care transcende categoriile lingvistice obişnuite, de sintaxă, semantică, fonetică. O asemenea caracterizare a fost din nou oferită de Goldberg în reflecţiile sale privind „vorbirea izolată în emisfera dreaptă".

Limba din emisfera dreaptă permite relaţii referenţiale *ad hoc* (a arăta spre, a eticheta, aceasta-aici-acum) – stabilirea bazei referenţiale pentru un cod lingvistic –, dar nu le poate depăşi pentru a permite folosirea codului sau deducţii în cadrul său. În termeni mai generali, funcţionarea emisferei drepte este limitată la organizare perceptivă şi nu poate trece la o organizare lexicală bazată pe definiţii, categorială; este doar (după cum spune Zaidel) „experienţială" şi nu poate aborda „paradigmaticul".63

Această procesare referenţială, din care lipseşte cu totul utilizarea regulilor, este tocmai ceea ce vedem la surzii cu deficienţe lingvistice. Limba lor, organizarea lor lexicală, este *ca* aceea a oamenilor a căror vorbire e localizată în emisfera dreaptă. O asemenea situaţie se leagă de obicei de deteriorarea emisferei stângi, apărută ulterior în viaţă, însă poate apărea şi ca un accident în dezvoltare – ca o incapacitate de a trece de la o funcţionare iniţială cvasiperceptivă, în emisfera dreaptă, la o funcţionare lingvistică matură, desăvârşită, în emisfera stângă.

Avem vreo dovadă că într-adevăr asta se întâmplă în cazul surzilor grav afectaţi, cu deficienţe lingvistice? Lenneberg s-a întrebat dacă nu cumva mulţi dintre cei suferind de surditate congenitală prezintă o lateralizare cerebrală slabă, deşi la acel moment (1967) nu se conturaseră încă precis capacităţile şi caracteristicile lexicale distincte ale fiecărei emisfere în parte. Problema a fost tratată din punct de vedere neurofiziologic de Neville, care scrie: „Dacă experienţa limbajului influenţează dezvoltarea cerebrală, ar trebui ca unele aspecte ale specializării cerebrale să fie diferite la subiecţii surzi şi la cei care aud, atunci când şi unii, şi alţii citesc în engleză". Ea a descoperit că majoritatea surzilor pe care i-a testat nu prezintă tiparul de specializare a emisferei stângi observat la cei care aud. Ipoteza ei este că aceasta se datorează faptului că primii nu stăpâneau perfect gramatica engleză. Şi, într-adevăr, patru subiecţi cu surditate congenitală ai lui Neville care stăpâneau perfect gramatica engleză prezentau o specializare „normală" a emisferei stângi. Astfel, după cum afirmă Neville, „competenţa gramaticală este necesară şi suficientă pentru specializarea emisferei stângi – dacă apare de timpuriu".

Din descrierile fenomenologice ale lui Rapin şi Schlesinger şi din dovezile comportamentale şi neurofiziologice obţinute de Neville reiese limpede că experienţa limbii poate modifica foarte mult dezvoltarea cerebrală – şi că, atunci când aceasta e deficitară, poate întârzia maturizarea creierului, împiedicând dezvoltarea normală a emisferei stângi, limitând individul la un tip de limbă localizată în emisfera dreaptă.64

Nu e clar cât durează asemenea întârzieri; din observaţiile lui Schlesinger rezultă că, dacă nu sunt împiedicate, pot fi pe viaţă. Dar, printr-o intervenţie adecvată în adolescenţă, ele pot fi reduse, ba chiar anulate.65 Astfel, o şcoală primară cum e Braefield oferă o imagine înfiorătoare, dar câţiva ani mai târziu, deveniţi adolescenţi, aceiaşi elevi – sau mulţi dintre ei – se pot descurca mai bine, de pildă la gimnaziul

Lexington. (Şi, printr-o altă metodă decât „intervenţia", poate avea loc aici o descoperire întârziată a lumii surzilor, iar aceasta poate duce la o apropiere lingvistică, o cultură şi comunitate, o mult aşteptată „întoarcere acasă", care poate compensa oarecum izolarea dinainte.)

Acestea sunt deci, în termeni foarte generali, pericolele neurologice ale surdităţii congenitale. Nici limbajul, nici formele superioare de dezvoltare cerebrală nu apar „spontan"; ele depind de contactul cu limbajul, de comunicare şi de folosirea corectă a limbajului. Dacă nu sunt expuşi de timpuriu unui limbaj sau unei comunicări corecte, copiii surzi pot prezenta o întârziere (chiar o stopare) a maturizării cerebrale, cu o continuă predominare a proceselor din emisfera dreaptă şi cu o amânare a „tranziţiei" către cealaltă emisferă. Dar dacă limbajul, un cod lingvistic, poate fi introdus înainte de pubertate, forma codului (vorbire sau limbaj al semnelor) nu pare să conteze; contează doar dacă e suficient de bun pentru a permite utilizarea internă – apoi poate avea loc trecerea normală la predominarea emisferei stângi. Iar dacă prima limbă este limbajul semnelor, vor fi în plus amplificate multe tipuri de capacităţi vizual-cognitive, toate însoţind tranziţia de la predominarea emisferei drepte la cea a emisferei stângi.66

Foarte recent au fost făcute câteva observaţii interesante

legate de predilecţia creierului faţă de limbajul semnelor, atunci când vine în contact cu acesta – înclinaţia către forme de tip ASL sau către alte forme, *oricare* ar fi ele, de limbaj mimico-gestual. Astfel, James Paul Gee şi Wendy Goodhart au arătat că, atunci când copiii surzi sunt aduşi în contact cu unele variante ale dactilemelor englezeşti (engleza codificată prin semne ale mâinii), *dar nu cu ASL*, ei „au tendinţa de a inventa formele gen ASL, deşi cunosc foarte puţin sau nu cunosc deloc acel limbaj". Iată o descoperire uimitoare:

un copil care n-a văzut niciodată ASL elaborează totuşi forme gen ASL.

Elissa Newport şi Ted Supalla au arătat cum construiesc copiii un ASL perfect din punct de vedere gramatical chiar şi atunci când vin în contact (aşa cum se întâmplă atât de des) cu un ASL imperfect – o ilustrare clară a unei competenţe gramaticale înnăscute în creier.67 Descoperirile lui Gee şi Goodhart merg mai departe, arătând că inevitabil creierul se îndreaptă către forme în genul limbajului semnelor, ba chiar converteşte forme care nu sunt de tipul limbajului semnelor *în* forme de tipul limbajului semnelor. „Limbajul semnelor este mai apropiat de limbajul minţii", spune Edward

Klima, deci e mai „natural" decât orice altceva atunci când copilul aflat în dezvoltare trebuie să construiască un limbaj folosind mâinile.

Sam Supalla a oferit o confirmare independentă a acestor studii.68 Concentrându-se asupra mijloacelor folosite pentru a desemna relaţiile gramaticale (acestea sunt toate spaţiale în ASL, dar în engleza dactilemelor, ca şi în engleza vorbită, sunt numai secvenţiale), el a descoperit că acei copii surzi care sunt expuşi doar englezei dactilemelor *înlocuiesc* mijloacele ei gramaticale cu mijloace pur spaţiale „similare celor din ASL sau din alte limbaje mimico-gestuale naturale". Supalla spune că acestea sunt „create" sau dezvoltate

„Spontan".

Se ştie de mulţi ani că engleza dactilemelor e greoaie şi cere un mare efort: „Persoanele surde", scrie Bellugi.

„Ne-au relatat că, deşi pot prelucra fiecare element pe măsură ce apare, li se pare greu să prelucreze conţinutul mesajului ca întreg, atunci când toată informaţia este exprimată în fluxul de semne ca elemente secvenţiale”. Aceste dificultăţi, care nu scad odată cu deprinderea limbajului, se datorează unor limitări neurologice fundamentale legate mai ales de memoria pe termen scurt şi de procesarea cognitivă. Niciuna dintre aceste dificultăţi nu apare în cazul

ASL, care, cu instrumentele sale spaţiale, este perfect adaptat unui mod vizual şi poate fi uşor folosit şi înţeles la viteză mare. Supra-încărcarea memoriei pe termen scurt şi a capacităţii cognitive, care are loc în cazul englezei dactilemelor la adulţii surzi, e resimţită ca dificultate şi efort. Dar

Supalla crede că pe copiii surzi, care încă mai au capacitatea de a *crea* structuri gramaticale, dificultăţile cognitive presupuse de încercarea de a învăţa vorbirea gestuală îi obligă să-şi creeze propriile lor structuri lingvistice, să creeze sau să dezvolte o gramatică spaţială.

Dacă copiii surzi vin în contact doar cu engleza dactilemelor, arată Supalla în continuare, ei pot avea „un potenţial scăzut pentru însuşirea şi prelucrarea limbajului natural”, o diminuare a capacităţii lor de a crea şi de a înţelege gramatica, dacă nu sunt în stare să-şi făurească propriile lor structuri lingvistice. Din fericire, fiind copii şi aflându-se încă la o vârstă „chomskiană”, ei sunt într-adevăr în stare să-şi făurească propriile lor structuri lingvistice, propria lor gramatică spaţială. Ei recurg la acestea pentru a-şi asigura supravieţuirea lingvistică.

Aceste descoperiri privind iniţierea spontană a limbajului semnelor sau a structurilor lingvistice de tipul celor din limbajul semnelor la copii pot lămuri originea şi evoluţia limbajului semnelor în general. S-ar părea că, date fiind constrângerile limbajului într-un mediu vizual şi limitele fiziologice ale memoriei pe termen scurt şi ale proceselor cognitive, sistemul nervos *trebuie* să elaboreze tipul de structuri lingvistice şi tipul de organizare spaţială pe care le vedem la limbajul semnelor. Există numeroase dovezi că *toate* limbajele mimico-gestuale indigene – şi există în lumea întreagă

multe sute, care au evoluat separat şi independent oriunde se află grupuri de oameni surzi69 – au aproximativ aceeaşi structură spaţială. Niciunul dintre ele nu seamănă câtuşi de puţin cu vorbirea prin dactileme. Dincolo de diferenţele specifice, toate prezintă o oarecare asemănare generică cu

ASL. Nu există un limbaj al semnelor universal, dar se pare că există trăsături universale în toate limbajele semnelor, trăsături care nu ţin de înţeles, ci de forma gramaticală.70

Avem motive temeinice să presupunem (deşi dovezile sunt mai degrabă indirecte) că aptitudinea lingvistică generală e determinată genetic şi este în esenţă aceeaşi la toţi oamenii. Dar forma particulară de gramatică – ceea ce Chomsky numeşte gramatica „de suprafaţă" (indiferent că e gramatica englezei, a chinezei sau a limbajului semnelor) – e determinată de experienţa individului; nu e o înzestrare genetică, ci o realizare epigenetică. Ea este „învăţată", sau mai curând, odată ce avem de-a face cu ceva primitiv şi preconştient, *se dezvoltă* prin interacţiunea dintre o aptitudine lingvistică generală (sau abstractă) şi particularităţile experienţei – experienţă care la surzi e deosebită, cu adevărat unică, fiindcă se desfăşoară într-un mod vizual.

Ceea ce observă Gee, Goodhart şi Supalla este într-adevăr o evoluţie, o modificare uimitoare (şi radicală) a formelor gramaticale, sub influenţa acestui imperativ vizual. Ei descriu o schimbare, o formă gramaticală care se modifică vizibil sub ochii lor, devine spaţializată, pe măsură ce engleza dactilemelor se „transformă într-un" limbaj de tip ASL.

Ei descriu o evoluţie a formelor gramaticale, dar o evoluţie petrecută în decurs de câteva luni.

Limbajul este modificat activ, creierul însuşi este modificat activ, pe măsură ce dezvoltă o capacitate complet nouă de a „lingvisticiza" spaţiul (sau de a spaţializa limbajul). În acelaşi timp, creierul cunoaşte toate celelalte amplificări vizual-cognitive, dar nonlingvistice, prezentate de Bellugi şi

Neville. Trebuie să aibă loc transformări şi reorganizări fiziologice şi anatomice (pe care însă nu le putem vedea) în microstructura creierului. Creierul, crede Neville, posedă la început

o mare redundanţă şi plasticitate neuronală, iar apoi e „simplificat" prin experienţă, uneori consolidând sinapsele, legăturile între celulele nervoase, alteori inhibându-le sau suprimându-le, în conformitate cu presiunile concurente exercitate de diferiţi stimuli senzoriali. Este limpede că numai înzestrarea genetică nu poate explica întreaga complexitate a conexiunilor din sistemul nervos – indiferent de invarianţii care sunt predeterminaţi, apare o diversitate suplimentară în cursul dezvoltării. Această dezvoltare postnatală, sau epigeneză, este obiectul principal de studiu al lui Jean-Pierre Changeux.

Gerald Edelman a lansat însă de curând o ipoteză mai curajoasă, o abordare cu totul nouă.71 Unitatea de selecţie pentru Changeux este neuronul individual; unitatea de selecţie pentru Edelman este grupul neuronal, şi doar la acest nivel, cu selecţia diferitelor grupuri sau populaţii neuronale sub influenţa presiunilor concurente, se poate spune că are loc *evoluţia* (care e altceva decât simpla creştere sau dezvoltare). Aceasta îi permite lui Edelman să creeze un model esenţialmente biologic, cu adevărat darwinist.72 Darwin concepea selecţia naturală la nivelul populaţiilor, ca reacţie la presiunile mediului. Edelman crede că ea continuă *în organism* (el vorbeşte aici de „selecţie somatică") şi determină dezvoltarea individuală a sistemului nervos. Faptul că sunt implicate *populaţiile* de celule nervoase şi nu doar celulele individuale generează posibilităţi mult mai complexe de transformare.

Teoria lui Edelman oferă o imagine detaliată a modului în care pot fi alcătuite „hărţile" neuronale, aşa încât un animal să se adapteze (fără programe înnăscute sau instruire)

unor provocări perceptive complet noi, să creeze sau să construiască noi forme şi clasificări perceptive, noi orientări, noi abordări ale lumii. Acesta e tocmai cazul copilului surd: el este aruncat într-o situaţie perceptivă (dar şi cognitivă şi lingvistică) în care nu-i vin în ajutor nici precedentele genetice, nici instruirea; şi totuşi, având şanse minime, el va dezvolta forme radical noi de organizare neuronală, hărţi neuronale, care îi vor permite să stăpânească lumea-limbă şi s-o articuleze într-un nou mod. E greu

de închipuit un exemplu mai spectaculos de selecţie somatică, de darwinism neuronal în acţiune.73

Dacă eşti surd, dacă te-ai născut surd, te afli într-o situaţie ieşită din comun, ai în faţă mai multe posibilităţi lingvistice, deci mai multe posibilităţi intelectuale şi culturale.

pe care noi, ceilalţi, care am deprins de la bun început vorbirea într-o lume a vorbirii, nici măcar nu ni le putem închipui. Nu suntem privaţi sau provocaţi lingvistic aşa cum sunt cei fără auz: nu ne aflăm niciodată în pericolul de a fi lipsiţi de limbaj sau de a avea grave probleme lingvistice, dar nici nu descoperim sau creăm un limbaj nou uimitor.

Experimentul teribil al faraonului Psametic – i-a lăsat pe cei doi copii ai săi în grija unor ciobani care nu le-au vorbit niciodată, pentru a vedea ce limbă vor vorbi ei în chip natural (presupunând că vor vorbi vreuna) – se poate repeta cu toţi copiii născuţi surzi.74 Un număr mic – poate

10% dintre aceştia – sunt născuţi din părinţi surzi, vin în contact cu limbajul semnelor de la bun început şi îl stăpânesc ca pe o limbă maternă. Restul trebuie să trăiască într-o lume oral-auditivă, care nu e nici biologic, nici lingvistic, nici psihologic pregătită să se ocupe de ei. Nu surditatea ca atare este suferinţa; suferinţa apare odată cu imposibilitatea de a comunica şi de a folosi limbajul. În absenţa comunicării, dacă copilului nu i se oferă un limbaj şi un dialog corecte, apar toate problemele despre care vorbeşte Schlesinger – probleme deopotrivă lingvistice, intelectuale, afective şi culturale. Cu ele se confruntă, în mai mică sau mai mare măsură, majoritatea celor născuţi surzi:

„Cei mai mulţi copii surzi”, observă Schein, „cresc ca nişte străini în propriile familii”.75

Şi totuşi, nu e obligatoriu ca lucrurile să stea aşa. Deşi primejdiile care îl ameninţă pe un copil surd sunt foarte mari, din fericire ele pot fi în întregime evitate. Dacă eşti părintele unui copil surd, al unor gemeni, al unui copil orb sau al unui copil-minune îţi trebuie mult curaj şi multă ingeniozitate.76 Mulţi părinţi ai unor copii surzi se simt neputincioşi în faţa unei asemenea bariere în comunicarea cu copilul lor, şi depinde de capacitatea de adaptare a

ambilor părinţi şi a copilului ca această barieră ce riscă să devină fatală să fie depăşită.

În fine, mult prea rar, cei surzi se descurcă bine, cel puţin în privinţa afirmării capacităţilor cu care s-au născut. Esenţială aici e însuşirea limbii la o vârstă fragedă „normală" – această primă limbă poate fi limbajul semnelor sau vorbirea

(aşa cum am văzut la Charlotte şi la Alice), căci *limba*, iar nu o limbă anume, este cea care stimulează competenţa lingvistică şi, odată cu aceasta, şi competenţa intelectuală.

Aşa cum părinţii copiilor surzi trebuie să fie într-un anume sens „superpărinţi", la fel copiii surzi trebuie să fie, în măsură încă şi mai mare, „supercopii". Astfel, Charlotte citeşte deja fluent la vârsta de şase ani, având o pasiune veritabilă şi spontană pentru lectură. La şase ani este deja bilingvă şi biculturală, spre deosebire de cei mai mulţi dintre noi, care ne trăim întreaga viaţă într-o singură limbă şi într-o singură cultură. Asemenea diferenţe pot fi benefice şi fructuoase, pot îmbogăţi natura şi cultura umană. Iar aceasta este, dacă vreţi, cealaltă latură a surdităţii – forţa remarcabilă a vizualului şi a limbajului semnelor. Însuşirea gramaticii limbajului semnelor are loc cam la fel şi cam la aceeaşi vârstă ca însuşirea gramaticii vorbirii – putem bănui că structura de profunzime a celor două e identică. Capacitatea prepoziţională a celor două e identică. Proprietăţile formale ale celor două sunt identice, chiar dacă ele implică, după cum spun Petitto şi Bellugi, tipuri diferite de semnale şi de informaţii, sisteme senzoriale diferite, structuri ale memoriei diferite şi probabil structuri neuronale diferite. Dacă proprietăţile formale ale limbajului semnelor şi ale vorbirii sunt identice, la fel sunt şi scopurile lor comunicaţionale. Şi totuşi, într-un anume sens, sunt sau pot fi cele două profund diferite?

Chomsky ne aminteşte că Humboldt „a introdus o nouă distincţie între forma unei limbi şi ceea ce el numeşte «caracterul» său […] [acesta din urmă fiind] determinat de felul în care e folo*sită lim*ba, iar astfel se deosebeşte de structura sa sintactică şi semantică, care ţin de formă, iar nu de utilizare". Există într-adevăr (după cum observa Humboldt) un anumit pericol ca, la cercetarea tot mai aprofundată a formei unei limbi, să uităm că ea are un

înţeles, un caracter, o utilizare. Limba nu e doar un instrument formal (deşi este cu adevărat cel mai minunat instrument formal), ci expresia cea mai precisă a gândurilor, a aspiraţiilor, a perspectivei noastre asupra lumii. „Caracterul" unei limbi, pentru a păstra termenul lui Humboldt, este de natură esenţialmente creatoare şi culturală, este generic, e „spiritul", nu doar

„Stilul" ei. În acest sens, caracterul englezei e diferit de cel al germanei, iar caracterul limbii lui Shakespeare e diferit de cel al limbii lui Goethe. Identitatea culturală sau cea personală sunt diferite. Dar limbajul semnelor se deosebeşte de vorbire mai mult decât se deosebesc oricare limbi vorbite între ele. Poate fi aici o identitate „organică" radical diferită?

E de ajuns să priveşti doi oameni care conversează prin limbajul semnelor ca să-ţi dai seama că este ludic, că stilul lui e foarte diferit de cel al vorbirii. Utilizatorii limbajului semnelor au tendinţa să improvizeze, să se joace cu semnele, să-şi pună tot umorul, toată imaginaţia, toată personalitatea în acele gesturi care nu reprezintă doar operarea cu nişte simboluri conform unor reguli gramaticale, ci, în chip esenţial, vocea „vorbitorului" – o voce care posedă o forţă aparte, pentru că se exprimă pe sine nemijlocit cu ajutorul trupului. Ne putem închipui vorbirea ruptă de trup, dar limbajul semnelor nu poate fi rupt de trup. Trupul şi sufletul celui care vorbeşte în limbajul semnelor, identitatea sa umană unică, sunt permanent exprimate prin acest limbaj.

Limbajul semnelor are probabil o origine diferită de cea a vorbirii, pentru că el se naşte din gest, dintr-o reprezentare afectiv-motorie spontană.77 Apoi, deşi limbajul semnelor este pe deplin formalizat şi gramaticalizat, el e în mare măsură figurativ, păstrează multe urme ale originilor sale care ţin de reprezentare. Persoanele surde, scriu Klima şi Bellugi, sunt perfect conştiente de subînţelesurile şi nuanţele figurative din vocabularul lor. […] Comunicând între ei sau povestind, utilizatorii surzi ai limbajului semnelor adesea extind, amplifică sau exagerează trăsăturile mimetice.

Aspectul figurativ al semnelor apare şi în formele de expresie mai elevate ale limbajului (poezia şi arta în limbajul semnelor) […].

A.ŞI rămâne aşadar un limbaj bivalent – formal structurat, dar în multe privinţe liber din punct de vedere mimetic.

Deşi proprietăţile formale, structura de profunzime a limbajului semnelor permit exprimarea celor mai abstracte idei şi enunţuri, aspectul său figurativ sau mimetic îl face să fie extrem de concret şi de sugestiv, aşa cum probabil nicio vorbire nu poate fi. Vorbirea (şi scrierea) s-au îndepărtat de figurativ – poezia vorbită capătă forţă de sugestie prin asociere, iar nu prin descriere; ea poate trezi în noi stări sufleteşti şi imagini, dar nu le poate zugrăvi (făcând abstracţie de cuvintele fonosemantice şi de onomatopeele „accidentale").

Limbajul semnelor deţine o capacitate de a descrie nemijlocit care nu are vreun analog în limbajul vorbirii şi e imposibil de tradus în el; pe de altă parte, se poate înălţa la orice nivel al figurilor de stil.

Limbajul semnelor păstrează încă ambele aspecte şi le scoate în relief – deopotrivă figurativul şi abstractul, în complementaritatea lor –, iar astfel, deşi poate atinge cele mai abstracte formulări, reflectarea cea mai generală a realităţii, el poate în acelaşi timp exprima o concreteţe, o vivacitate, o autenticitate, o însufleţire pe care limbile vorbite le-au pierdut de mult, presupunând că le-ar fi avut vreodată.78

Pentru Humboldt, „caracterul" unei limbi este esenţialmente cultural – ea exprimă (şi probabil determină în parte)

felul în care gândeşte, simte şi năzuieşte un întreg popor, în cazul limbajului semnelor, specificul, „caracterul" său distinctiv este şi de natură biologică, din moment ce îşi are rădăcinile în gestică, în figurativ, într-o vizualitate radicală, care îl deosebesc de orice limbă vorbită. Limba apare – din perspectivă biologică – de jos, din nevoia irepresibilă a omului de a gândi şi a comunica. Dar ea este de asemenea generată şi transmisă – din perspectivă culturală – de sus, o întruchipare vie şi imperioasă a istoriei, a ideilor despre lume, a reprezentărilor şi pasiunilor unui popor. Limbajul semnelor pentru surzi este o adaptare unică la altă modalitate senzorială, dar e în acelaşi timp o întruchipare a identităţii lor personale şi culturale. Căci, în limba unui popor, după cum spune Herder, „se află întreaga sa gândire, tradiţie, istorie, religie şi temei al vieţii, întreaga inimă şi întregul suflet". Acest lucru e cu atât mai mult valabil pentru limbajul

semnelor, fiindcă, nu doar biologic, ci şi cultural, el este vocea irepresibilă a surzilor.

Revoluţia surzilor

5

Miercuri dimineaţa, *9 martie 1988*: „Grevă la Gallaudet".

„Grevă surdă pentru surzi", „Studenţii cer un rector surd" – presa de azi relatează din plin aceste evenimente; ele au început cu trei zile în urmă, au luat treptat amploare şi au ajuns acum pe prima pagină din *The New York Times*. Pare o poveste uimitoare. Am fost la Universitatea Gallaudet de câteva ori în ultimul an, şi am ajuns să cunosc bine locul.

Gallaudet e singurul colegiu de ştiinţe umaniste pentru surzi din lume şi, în plus, e nucleul comunităţii mondiale a surzilor – dar, în cei 124 de ani de existenţă, n-a avut niciodată un rector surd.

Deschid ziarul şi citesc întregul articol: studenţii au militat activ pentru un rector surd încă de la demisia de anul trecut a lui Jerry Lee, un om care aude şi care ocupa funcţia de rector din 1984. Agitaţia, incertitudinea şi speranţa se împleteau. Pe la mijlocul lui februarie, comitetul de numire a rectorului a selectat şase candidaţi – trei care auzeau şi trei surzi. Pe 1 martie, trei mii de oameni au participat la un miting la Gallaudet pentru a face cunoscut consiliului director că întreaga comunitate de la Gallaudet insistă asupra alegerii unui rector surd. Pe 5 martie, în noaptea dinaintea alegerii, s-a organizat o veghe cu lumânări în faţa sediului consiliului. Duminică 6 martie, având de optat între trei Analişti, unul fără probleme de auz, doi surzi, consiliul a ales-o pe Elizabeth Ann Zinser, prorector la Universitatea din Carolina de Nord, Greensboro – candidata care auzea.

Tonul, dar şi conţinutul anunţului făcut de consiliu au provocat indignare: preşedinta consiliului, Jane Bassett Spilman, a spus că „surzii nu sunt încă pregătiţi să se descurce în lumea celor care aud". A doua zi, o mie de studenţi au mărşăluit până la hotelul unde se afla consiliul, apoi încă şase străzi până la Casa Albă şi mai departe, până la Capitoliu. În ziua următoare, pe 8 martie, studenţii au închis universitatea şi s-au baricadat în campus.

Miercuri după-amiază: Corpul profesoral şi personalul

administrativ au venit în sprijinul studenţilor şi a celor patru revendicări ale lor: (1) un nou rector, *surd*, să fie numit imediat; (2) preşedinta consiliului, Jane Bassett Spilman, să demisioneze imediat; (3) consiliul să aibă o majoritate de 51% membri surzi (în prezent are şaptesprezece membri care aud şi doar patru surzi); şi (4) să nu urmeze represalii. Îl sun pe prietenul meu Bob Johnson. Bob este şeful departamentului de lingvistică de la Gallaudet, unde predă şi face cercetare de şapte ani. Îi cunoaşte bine pe surzi şi cultura lor, este un excelent utilizator al limbajului semnelor şi e căsătorit cu o femeie surdă. Este atât de apropiat de comunitatea surzilor pe cât poate fi un om care aude.] Vreau să ştiu ce crede despre evenimentele de la Gallaudet. „Este cel mai remarcabil lucru pe care l-am văzut vreodată", spune el. „Dacă m-ai fi întrebat cu o lună în urmă, aş fi pariat pe un milion de dolari că aşa ceva nu se poate întâmpla niciodată. Trebuie să vii aici şi să vezi cu ochii tăi".

Când am vizitat Universitatea Gallaudet în 1986 şi 1987, a fost pentru mine o experienţă uimitoare şi emoţionantă.

Nu mă. i întâlnisem până atunci o întreagă comunitate de surzi şi nici nu prea înţelegeam (chiar dacă ştiam teoretic)

că limbajul semnelor poate fi într-adevăr un limbaj complet – la fel de potrivit pentru dragoste sau discursuri, pentru flirturi sau matematică. A trebuit să asist la ore de filosofie şi de chimie ţinute în limbajul semnelor; a trebuit să văd la lucru departamental de matematică, într-o tăcere absolută; să descopăr în campus poeţi surzi şi poezie în limbajul semnelor, apoi spectrul larg şi profunzimea teatrului

Gallaudet; a trebuit să văd minunata scenă socială din barul studenţilor, cu mâini zburând în toate direcţiile, când se desfăşurau o sută de conversaţii separate2 – a trebuit să văd toate acestea cu ochii mei pentru a putea trece de la perspectiva mea „medicală" despre surditate (o boală, un handicap care trebuie „tratat") la o perspectivă „culturală" asupra surzilor, care formează o comunitate având o limbă şi o cultură proprii, de sine stătătoare. Am simţit atmosfera veselă, chiar arcadiană, de la Gallaudet – şi nu m-a mirat faptul că unii studenţi n-au vrut să renunţe la căldura, intimitatea, protecţia şi confortul unei lumi mici, dar bine închegate şi autonome,

pentru lumea mare, neprietenoasă şi rece de afară.3

Dar, dincolo de aparenţe, existau tensiuni şi resentimente mocnite, imposibil de rezolvat. Era o tensiune nemărturisită între corpul profesoral şi cel administrativ – un corp profesoral în care mulţi folosesc limbajul semnelor, iar unii sunt surzi. Profesorii puteau într-o oarecare măsură să comunice cu studenţii, să pătrundă în lumea şi în mintea lor, însă administraţia (aşa mi s-a spus) reprezenta un consiliu director îndepărtat, care conducea şcoala ca pe o corporaţie, având o atitudine de protecţie „binevoitoare" faţă de surzii

„Handicapaţi", dar fără să-i perceapă ca pe o comunitate şi o cultură. Studenţii şi profesorii cu care am vorbit se temeau că administraţia, dacă ar putea, ar reduce şi mai mult procentajul profesorilor surzi de la Gallaudet şi ar restrânge şi mai mult folosirea limbajului semnelor de către profesori.4

Studenţii pe care i-am întâlnit păreau entuziaşti, un grup plin de viaţă când se aflau împreună, dar adesea temători şi neîncrezători faţă de lumea exterioară. Am surprins o subminare dureroasă a imaginii de sine chiar şi la cei care proclamau „mândria de a fi surd". Am simţit că unii dintre ei se considerau copii – un ecou al atitudinii paternaliste a consiliului (şi poate a unora dintre profesori). Am perceput la ei o anume pasivitate, gândul că deşi viaţa poate fi puţin îmbunătăţită pe ici, pe colo, destinul lor era să fie neglijaţi, să fie cetăţeni de mâna a doua.5

Joi dimineaţa, *10 martie*. Un taxi mă lasă pe Eighth Street, în faţa colegiului. Porţile sunt blocate de patruzeci şi opt de ore; primul lucru pe care îl văd este o mulţime de câteva sute de oameni, agitată, dar veselă şi prietenoasă, care barează intrarea în campus, poartă bannere şi pancarte şi comunică prin limbajul semnelor cu multă însufleţire. Una sau două maşini de poliţie sunt parcate afară, cu motoarele pornite, dar par o prezenţă inofensivă. Se aud multe claxoane din trafic – sunt derutat de acest lucru, însă apoi observ un afiş care spune CLAXONAŢI PENTRU UN RECTOR

SURD. Mulţimea e neobişnuit de tăcută şi în acelaşi timp zgomotoasă: comunicarea prin limbajul semnelor, discursurile ţinute în limbajul semnelor sunt perfect silenţioase, dar punctate de

aplauze ciudate – o scuturare nervoasă a mâinilor deasupra capului, însoţită de vociferări ascuţite şi strigăte.6 Văd cum un student se urcă pe un stâlp şi începe să facă semne cu multă expresivitate. Nu înţeleg nimic din ce spune, dar simt că limbajul e pur şi înflăcărat – întregul trup, toate sentimentele par să curgă în limbaj. Aud murmurându-se un nume – Tim Rarus – şi înţeleg că e unul dintre liderii studenţilor, unul dintre cei patru. Publicul său se agaţă de fiecare semn, captivat, izbucnind din când în când în aplauze furtunoase.

În timp ce mă uit la Rarus şi la publicul său, iar apoi privesc dincolo de baricade, spre marele campus şi conversaţia pasionată prin semne şi fără sunete, am senzaţia copleşitoare nu doar a unui alt tip de comunicare, ci şi a unui alt tip de sensibilitate, a unui alt fel de a fi. E de ajuns să-i vezi pe studenţi – fie şi în treacăt, din exterior (iar eu mă simţeam ca un străin, la fel ca aceia care se plimbau din întâmplare pe-acolo) – ca să simţi că, datorită limbii lor, a felului lor de-a fi, îl *merită* pe unul de-al lor, că un om care nu e surd, care nu vorbeşte prin semne nu-i poate înţelege. Simţi intuitiv că traducerea nu poate fi niciodată suficientă – că studenţii ar. fi rupţi de orice rector care nu e dintre ai lor.

Nenumărate bannere şi pancarte strălucesc în lumina soarelui de martie: RECTOR SURD ACUM este fără îndoială principala lor revendicare. Există o anumită furie – nici n-ar putea fi altfel însă furia e în general înveşmântată în ironie; astfel, o pancartă des întâlnită spune: DR. ZINSER

NU E PREGĂTITĂ SĂ LUCREZE ÎN LUMEA CELOR SURZI, o replică la afirmaţia necugetată a lui Spilman despre surzi.

Cuvintele rostite de dr. Zinser la *Nightline* cu o seară înainte („într-o bună zi, un surd va fi rector la Gallaudet") au dus la apariţia a numeroase pancarte cu textul: DE CE NU PE 10

MARTIE 1988, DR. ZINSER? Ziarele au vorbit despre „bătălie" sau „confruntare", ceea ce sugerează ideea de negociere, de concesii reciproce. Dar studenţii spun: „Negociere? Am uitat cuvântul ăsta. «Negociere» nu mai apare în dicţionarele noastre". Dr. Zinser cere un „dialog raţional", dar e o solicitare iraţională, căci nu există şi nu a existat niciodată un teren neutru pe care să aibă

loc „dialogul”. Studenţii sunt preocupaţi de identitatea lor, de supravieţuirea lor, totul sau nimic: au patru revendicări şi nu mai e loc de „cândva”.

sau „poate”.

Într-adevăr, dr. Zinser nu e deloc agreată. Mulţi simt nu doar că e complet insensibilă la starea de spirit a studenţilor – este evident faptul că ei n-o vor, că universitatea s-a baricadat literalmente în faţa ei ci şi că susţine şi urmează o „linie dură”, oficială. La început s-a bucurat de oarecare simpatie: fusese aleasă în mod corect şi n-a înţeles în ce se băgase. Dar, cu fiecare zi care trecea, aceste argumente păleau, iar întreaga poveste începea să semene cu o confruntare între voinţe. Poziţia dură, „terminaţi cu prostiile”, a lui Zinser a atins apogeul ieri, când a spus răspicat că se va „ocupa” ea de campusul turbulent. „Dacă situaţia degenerează”, a spus ea, „va trebui să acţionez pentru a reinstaura ordinea”. Asta i-a iritat pe studenţi, care i-au ars imediat portretul.

Unele pancarte exprimă deschis mânia: una spune ZIN-SER – MARIONETA LUI SPILMAN. alta NU AVEM NEVOIE

DE DOICĂ, MAMI SPILMAN. Încep să înţeleg că aceasta e maturizarea surzilor, care spun în sfârşit, cu voce tare:

„Nu mai suntem copiii voştri. Nu mai vrem să «aveţi grijă»

de noi”.7

Mă strecor pe lângă baricade, discursuri şi pancarte şi străbat minunatul campus verde, cu uriaşele sale clădiri victoriene care contrastează cu o scenă cât se poate de nevictoriană. Campusul zumzăie de conversaţii – peste tot sunt perechi sau grupuri care vorbesc prin semne. Se discută pretutindeni, iar eu nu înţeleg nimic; *eu* mă simt astăzi surd, fără glas – eu sunt cel handicapat, minoritarul, în această mare comunitate care vorbeşte prin semne. Văd o mulţime de profesori şi de studenţi în campus: un profesor confecţionează şi vinde insigne („Frau Zinser, du-te acasă!”), care se cumpără şi se pun în piept la fel de repede pe cât le confecţionează el. „Nu-i grossav?”, îmi spune el când mă vede. „Nu

m-am distrat atât de bine de la Selma. Seamănă puţin cu Selma[3] şi anii ’60”.

În campus sunt foarte mulţi câini – trebuie să fie cincizeci sau şaizeci pe marea peluză din faţă. Regulile privind deţinerea câinilor nu sunt deloc stricte; unii sunt câini

„Însoţitori”, dar alţii sunt doar… câini. Văd o fată care vorbeşte prin semne cu câinele ei; supus, câinele se întoarce, se ridică, dă laba. Acest câine poartă şi el o pânză albă, pe care scrie, pe ambele părţi: EU ÎNŢELEG LIMBAJUL SEMNELOR MAI BINE DECÂT SPILMAN. (Spilman a ocupat la

Gallaudet vreme de şapte ani funcţia de preşedinte al consiliului director, şi n-a învăţat aproape deloc limbajul semnelor.)

Dacă la baricade am văzut semne de mânie şi tensiune, în interior domneşte o atmosferă de calm şi pace; mai mult, una de veselie, sărbătorească. Pretutindeni sunt câini, copii mari şi mici, prieteni şi rude care discută volubil în limbajul semnelor. Sunt mici corturi colorate pe iarbă şi chioşcuri care vând hotdogi şi apă minerală – câini şi hotdogi:

seamănă mai curând cu Woodstock decât cu o revoluţie teribilă.

La începutul săptămânii, primele reacţii faţă de numirea lui Elizabeth Ann Zinser au fost violente şi necoordonate;

În campus s-au adunat o mie de indivizi, s-au învârtit pe acolo, au rupt cu furie hârtia igienică. Dar, brusc, după cum spune Bob Johnson, „întreaga conştiinţă s-a schimbat”. În câteva ore, se pare că a apărut o nouă conştiinţă, calmă şi limpede, şi s-a instaurat hotărârea; s-a născut un organism politic cu două mii de membri şi o singură voinţă. Viteza cu care a fost creată această organizaţie, apariţia bruscă, din haos, a unui spirit unanim, colectiv a uimit pe toată lumea, dar în spatele organizaţiei se aflau numeroase pregătiri şi personaje implicate.

În centrul acestei bruşte „transformări” – deci în centrul

---

[3] în oraşul Selma din Alabama au avut loc în anii ’60 mişcări civice pentru drepturile populaţiei de culoare. (N. t.)

organizării şi coordonării întregii „revolte” (care a fost mult prea demnă, prea frumos articulată pentru a fi numită „tulburare”) – s-au aflat cei patru remarcabili tineri lideri ai studenţilor: Greg Hlibok, conducătorul organizaţiei studenţeşti, şi camarazii săi Tim Rarus, Bridgetta Boume şi Jerry

Covell. Greg Hlibok este un student la inginerie despre care Bob Johnson spune că e „fermecător, laconic, sincer, dar se exprimă foarte cumpănit”. Tatăl lui Hlibok, de asemenea surd, conduce o firmă de inginerie; mama lui, Peggy

O’Gorman Hlibok, şi ea surdă, militează pentru utilizarea

ASL în învăţământ; are doi fraţi surzi, unul scriitor şi actor, celălalt consultant financiar, şi o soră surdă, de asemenea studentă la Gallaudet. Tim Rarus, născut şi el surd într-o familie surdă, este opusul perfect al lui Greg; are o spontaneitate marcată, o pasiune, o forţă care completează admirabil calmul lui Greg. Cei patru fuseseră deja aleşi înainte de revoltă – pe când Jerry Lee era încă rector dar şi-au asumat un rol aparte, fără precedent, abia după demisia rectorului Lee.

Hlibok şi colegii săi aflaţi în fruntea studenţilor nu i-au stârnit pe studenţi – dimpotrivă, influenţa lor e menită a calma, a înfrâna şi a modera, însă au fost extrem de sensibili la „atmosfera” din campus şi din comunitatea surzilor în general, şi au simţit că sosise momentul decisiv. Ei i-au organizat pe studenţi pentru a face presiuni ca să fie numit un rector surd, dar n-au fost singuri în acţiunea lor: au avut parte de sprijinul activ al absolvenţilor, al organizaţiilor de surzi şi al liderilor din toată ţara. Astfel, „transformarea”, apariţia unui spirit colectiv, a fost precedată de numeroase calcule şi pregătiri. Nu e vorba aici de o naştere a ordinii din haos (chiar dacă aşa pare), ci de manifestarea subită a unei ordini latente, la fel ca în cristalizarea bruscă a unei soluţii suprasaturate – cristalizare accelerată de numirea lui Zinser ca rector duminică noaptea. E o transformare calitativă de la pasivitate la activitate şi, atât în sens politic, cât şi în sens moral, este o revoluţie. Dintr-odată, surzii nu mai sunt pasivi, dispersaţi şi neputincioşi; dintr-odată, ei au descoperit forţa calmă a unităţii.

După-amiază găsesc o interpretă şi, cu ajutorul ei, discut cu

câţiva studenţi surzi. Unul dintre ei îmi spune:

Provin dintr-o familie în care nu sunt surzi […] toată viaţa am simţit constrângeri, constrângeri legate auz – „Nu poţi face *ast*a în lumea care aude, nu poţi proc*eda aşa* în lumea care aude" – iar acum toate aceste constrângeri au încetat. Mă simt dintr-odată liber, plin de energie. Mi se spunea mereu „nu poţi, nu poţi", dar acum pot. *Cu*vintele „surd şi mut" vor fi distruse pentru totdeauna; vor apărea în schimb cuvintele „surd şi capabil".

Cam la fel se exprimase şi Bob Johnson când am stat de vorbă prima oară, când mi-a spus că surzii se luptă cu „o iluzie a neputinţei" şi că brusc această iluzie fusese spulberată.

Multe revoluţii, transformări, treziri la viaţă sunt reacţii la împrejurări imediate (şi intolerabile). Ce e remarcabil la greva de la Gallaudet din 1988 este conştiinţa sa istorică, perspectiva profund istorică de care e animată. Acest lucru a fost evident în campus; de îndată ce am ajuns, am zărit o pancartă care spunea: LAURENT CLERC VREA UN RECTOR

SURD. EL NU E AICI, DAR *SPIRITUL* LUI ESTE. SPRIJINIŢI-NE. Am auzit fără să vreau un jurnalist care întreba

„Cine naiba e Laurent Clerc?", însă numele său, personalitatea sa, necunoscute în lumea care aude, sunt cunoscute aproape oricui în lumea surzilor. El este un părinte fondator, o figură eroică în istoria şi cultura surzilor. *Prima* emancipare a surzilor – învăţământul şi cultura, respectul de sine şi respectul semenilor – se leagă în mare măsură de persoana lui Laurent Clerc. A fost aşadar foarte emoţionant să vezi această pancartă, şi nu puteai să nu simţi că Laurent

Clerc *este* acolo, în campus, că *este*, chiar dacă postum, spiritul autentic şi vocea revoltei – căci el a fost acela care a pus bazele educaţiei şi culturii lor.

Când Clerc a înfiinţat Casa Americană Hartford împreună cu Thomas Gallaudet, în 1817, el nu a introdus doar limbajul semnelor ca mijloc de şcolarizare a tuturor surzilor din Statele Unite, ci şi un sistem de învăţământ remarcabil, fără un echivalent exact în lumea care vorbeşte. Alte şcoliintemat pentru surzi s-au deschis curând în întreaga ţară, toate folosind limbajul semnelor elaborat la Hartford.

Aproape toţi profesorii din aceste şcoli au studiat la Hartford, iar majoritatea l-au cunoscut pe carismaticul Clerc. Ei au contribuit cu propriile lor limbaje indigene ale semnelor şi ulterior au răspândii un ASL tot mai cizelat şi mai generalizat în multe părţi ale ţării, iar standardele şi aspiraţiile surzilor au crescut continuu.

Modelul unic de transmitere a culturii surzilor e legat în egală măsură de limba surzilor (limbajul semnelor) şi de şcolile lor. Aceste şcoli au jucat rolul de centre vitale pentru comunitatea surzilor, transmiţând istoria şi cultura lor de la o generaţie la alta. Influenţa lor a trecut cu mult dincolo de sălile de clasă: comunităţile de surzi s-au format de regulă în jurul şcolilor, iar absolvenţii au rămas adesea aproape de şcoală sau chiar s-au angajat acolo. Şi, lucru esenţial, majoritatea acestor şcoli pentru surzi aveau internat, după cum subliniază Carol Padden şi Tom Humphries:

Aspectul cel mai semnificativ al vieţii de internat este dormitorul. În dormitoare, departe de controlul organizat din sala de clasă, copiii surzi se familiarizează cu viaţa socială a surzilor. În atmosfera degajată a dormitorului, copiii nu învaţă doar limbajul semnelor, ci şi elemente de cultură. Astfel, şcolile devin centre ale comunităţilor care le înconjoară, păstrând pentru generaţia viitoare cultura generaţiilor anterioare. […] Acest model unic de transmitere este esenţa culturii.8

Prin urmare, în anii de după 1817 s-au răspândit rapid în Statele Unite nu doar un limbaj şi o învăţătură, ci şi un corpus de cunoştinţe comune, de convingeri comune, de poveşti şi imagini îndrăgite, care au constituit curând o cultură bogată şi distinctă. Exista acum, pentru prima dată, o „identitate” a surzilor, nu doar una personală, dar şi una socială şi culturală. Ei nu mai erau doar indivizi cu dificultăţi şi succese individuale; erau *un popor* cu propria sa cultură, la fel ca evreii sau galezii.9

Pe la 1850 devenise limpede că era nevoie şi de învăţământ superior – surzii, înainte vreme analfabeţi, aveau acum nevoie de o facultate. În 1857, Edward, fiul lui Thomas

Gallaudet, în vârstă de doar douăzeci de ani, dar cu o zestre unică datorată educaţiei (mama lui era surdă, iar pentru el limbajul semnelor era limba maternă), sensibilităţilor şi talentelor sale, a fost

numit director al Institutul Columbia pentru Instruirea Surdomuţilor şi Orbilor, 10 crezând şi sperând de la început că, prin sprijin federal, institutul poate fi transformat în colegiu. În 1864, acest lucru s-a realizat, iar ceea ce avea să devină mai târziu Colegiul Gallaudet a primit din partea Congresului decretul de înfiinţare.

Excepţionala şi bogata carieră a lui Edward Gallaudet s-a prelungit şi în secolul XX, iar atitudinea lui faţă de surzi şi educaţia lor a cunoscut mari (deşi nu întotdeauna inspirate) schimbări. În anii 1860 a apărut un curent, sprijinit în

Statele Unite de Alexander Graham Bell, care se opunea folosirii limbajului semnelor şi încerca să-i interzică în şcoli şi instituţii. Gallaudet a luptat împotriva acestui curent, dar a fost învins de spiritul timpului şi de cruzimea şi intransigenţa pe care el, ca om ponderat, nu le putea înţelege.11

În momentul morţii lui Gallaudet, colegiul său era renumit în lumea întreagă şi demonstrase o dată pentru totdeauna că surzii, dacă li se oferă prilejul şi mijloacele, pot fi egalii celor care aud în orice domeniu intelectual, ba chiar şi în sport (spectaculoasa sală de gimnastică de la Gallaudet, proiectată de Frederick Law Olmsted şi deschisă în 1880, era una dintre cele mai frumoase din ţară; grămada din fotbalul american a fost de fapt inventată la Gallaudet, pentru ca jucătorii să-şi transmită tactica secretă). Dar Gallaudet a fost unul dintre ultimii apărători ai limbajului semnelor într-o lume educaţională care întorsese spatele folosirii acestui limbaj, iar, cu moartea sa, colegiul l-a pierdut – şi, deoarece colegiul devenise simbolul şi centrul de atracţie al surzilor din întreaga lume, şi lumea surzilor l-a pierdut – pe ultimul şi cel mai mare susţinător al folosirii limbajului semnelor în învăţământ.

Odată cu aceasta, limbajul semnelor, care fusese înainte limba dominantă în colegiu, a intrat în ilegalitate şi a fost limitat la o utilizare colocvială.12 Studenţii au continuat să-i folosească între ei, dar nu mai era acceptat pentru discursurile oficiale sau pentru predare. Astfel, secolul care a trecut de la înfiinţarea Casei Americane de către Thomas Gallaudet până la moartea lui Edward Gallaudet în 1917 a fost martor la mărirea şi decăderea, legitimarea şi delegitimarea limbajului semnelor în America.13

Suprimarea limbajului semnelor în anii 1880 a avut un efect nociv asupra surzilor timp de şaptezeci şi cinci de ani, nu doar în privinţa educaţiei şi rezultatelor şcolare, dar şi în privinţa imaginii lor despre sine şi a întregii lor comunităţi şi culturi. O asemenea comunitate şi cultură cum existase odinioară rămânea acum doar în enclave dispersate – nu mai exista acel sentiment al unei comunităţi şi culturi naţionale (chiar internaţionale) din „epoca de aur".

a anilor 1840.

În ultimii treizeci de ani am asistat însă la o răsturnare a situaţiei – la relegitimarea şi resurecţia limbajului semnelor şi, în paralel, la descoperirea sau redescoperirea aspectelor culturale ale surdităţii – un puternic sentiment al comunităţii, al comunicării şi al culturii, al autodefinirii ca mod unic de existenţă.

De l'Epee avusese o imensă admiraţie, dar şi rezerve faţă de limbajul semnelor: pe de o parte, el îl vedea ca pe o formă completă de comunicare („Fiecare surdomut care ne-a fost trimis are deja o limbă […] cu ajutorul ei, îşi exprimă nevoile, dorinţele, durerile şi aşa mai departe, şi nu face nicio greşeală când alţii se exprimă la fel"), pe de altă parte, îl considera lipsit de structură internă, de gramatică (pe care a încercat s-o aducă din franceză, cu ale sale „semne metodologice"). Acest bizar amestec de admiraţie şi denigrare a continuat în următoarele două secole, chiar şi în rândul celor surzi. Probabil însă că până la sosirea lui William Stokoe la Gallaudet în 1955 niciun lingvist nu se confruntase cu adevărat cu realitatea limbajului semnelor.

Se poate vorbi despre „revoluţia din 1988" şi putem considera, la fel ca Bob Johnson, la fel ca aproape toată lumea, că a avut loc un eveniment extraordinar, o transformare de neînchipuit până atunci. Într-un anumit sens, acest lucru e adevărat. Şi totuşi mişcarea, numeroasele mişcări care s-au unit pentru a genera explozia din 1988 erau pregătite de mulţi ani, iar seminţele revoluţiei fuseseră plantate cu treizeci de ani în urmă (dacă nu cu o sută cincizeci). E

dificil de reconstituit istoria ultimilor treizeci de ani, în special noul capitol din istoria surzilor care se poate considera că a început în 1960 cu articolul-bombă *Sign Language*

Structure, prima cercetare ştiinţifică serioasă a „sistemului vizual de comunicare al surzilor americani”.

Am discutat cu mulţi oameni despre această preistorie complexă a revoluţiei, despre ghemul încurcat de evenimente şi atitudini schimbătoare care au precedat-o – cu studenţii de la Gallaudet, cu istorici precum Harían Lane şi John

Van Cleve (care au editat imensa *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness* în trei volume), cu cercetători ca William Stokoe, Ursula Bellugi, Michael Karchmer, Bob

Johnson, Hilde Schlesinger şi cu mulţi alţii –, iar fiecare privea lucrurile altfel.14

Perspectiva lui Stokoe era cea a unui cercetător – dar un cercetător al limbajului trebuie să fie la fel de preocupat de viaţa omului, de comunitatea şi cultura sa, pe cât este de determinanţii biologici ai limbii. Acest dublu interes, această dublă abordare l-au făcut pe Stokoe să includă în *Dicţionarul* său din 1965 o anexă (scrisă de colaboratorul său surd

Carl Croneberg) despre „Comunitatea lingvistică”, prima descriere a caracteristicilor sociale şi culturale ale surzilor care foloseau Limbajul American al Semnelor. Cincisprezece ani mai târziu, Padden considera dicţionarul o „piatră de hotar”:

A fost un lucru extraordinar să spui că „surzii” constituie un grup cultural […] a reprezentat o ruptură cu lunga tradiţie a „patologizării” surzilor. […] într-un anumit sens, cartea a adus recunoaşterea oficială şi publică a unui aspect mai profund al vieţii surzilor: cultura lor.

Deşi, privind retrospectiv, lucrările lui Stokoe sunt considerate „bombe” şi „pietre de hotar”, deşi ele au jucat un rol important în schimbarea de atitudine ulterioară, la vremea lor au fost aproape ignorate. Privind în urmă, Stokoe observa cu ironie: 15

Publicarea în 1960 [a articolului *Sign Language Structure*] a provocat o reacţie stranie în universitate. Cu excepţia decanului Detmold şi a unui coleg sau doi, toţi profesorii de la Colegiul Gallaudet m-au atacat cu violenţă pe mine, lingvistica şi studierea limbajului semnelor ca limbă. […] Dacă primul studiu lingvistic despre un limbaj al semnelor aparţinând comunităţii surzilor a fost

primit cu răceală acasă, primirea a fost criogenică într-o mare parte a învăţământului special – la ora aceea, o breaslă închisă, la fel de ostilă limbajului semnelor pe cât [era] de ignorantă în privinţa lingvisticii.

Impactul asupra colegilor lingvişti a fost foarte slab: marile lucrări generale pe tema limbajului din anii 1960 nu fac nicio referire la articol sau la limbajul semnelor. Nu a făcut nici Chomsky, cel mai revoluţionar lingvist al vremurilor noastre, când, în 1966, a promis (în prefaţa la *Cartezian*

Lingvistics) o viitoare carte despre „limbile surogat […] de exemplu, limbajul gestual al surzilor" – o caracterizare ce aşeza limbajul semnelor sub nivelul limbilor reale.16 Iar atunci când, în 1970, Klima şi Bellugi au început să studieze limbajul semnelor, ei credeau că se află pe un teren virgin, că e un subiect cu totul nou (ceea ce reflecta propria lor originalitate, originalitatea care face ca fiecare subiect să pară complet nou).

Mai semnificativă, într-un anume sens, a fost reacţia indiferentă sau ostilă a surzilor, care ar fi fost de aşteptat să înţeleagă şi să salute primii ideile lui Stokoe. Există relatări interesante ale acestui episod – şi ale „convertirilor".

ulterioare – oferite de foşti colegi ai lui Stokoe şi de alţii, toţi deprinzând limbajul semnelor ca limbă maternă, fie că sunt surzi, fie că s-au născut din părinţi surzi. Nu aceştia ar fi trebuit să sesizeze primii complexitatea structurală a propriului lor limbaj? însă tocmai ei au manifestat cea mai mare opacitate şi rezistenţă la ideile lui Stokoe. Astfel, Gilbert

Eastman (care avea să devină un strălucit dramaturg în limbajul semnelor şi cel mai aprig susţinător al lui Stokoe)

ne spune: „Colegii mei şi cu mine am râs de dr. Stokoe şi de proiectul lui trăsnit. Era imposibil să analizezi limbajul nostru".

Motivele sunt complexe şi profunde, şi probabil că n-au echivalent în lumea care aude şi vorbeşte. Căci noi (99, 9%

dintre noi) considerăm vorbirea şi limba vorbită de la sine înţelese; nu ne preocupă cu adevărat vorbirea, nu reflectăm mai adânc asupra ei, nu ne pasă dacă e sau nu analizată. Lucrurile stau însă cu totul altfel în cazul surzilor şi al limbajului semnelor. Ei sunt

legaţi printr-un sentiment intens de limbajul lor: îl laudă cu termeni suavi, respectuoşi (şi au făcut-o începând cu Desloges, încă din 1779). Pentru surzi, acest limbaj e o parte intimă, indisociabilă de fiinţa lor, un lucru de care depind şi în acelaşi timp îl privesc cu spaimă, ca pe un lucru care le poate fi oricând luat (aşa cum s-a întâmplat, într-un fel, la conferinţa de la Milano din 1880).

Ei sunt, după cum spun Padden şi Humphries, temători faţă de „ştiinţa celorlalţi", care simt ei că poate depăşi propria lor cunoaştere a limbajului semnelor, o cunoaştere „impresionistă, globală, dar nu intern analitică". Paradoxal însă, în ciuda acestui sentiment de respect, ei au împărtăşit adesea neînţelegerea sau dispreţul manifestate de cei ce aud faţă de limbajul semnelor. (Unul din lucrurile care au impresionat-o cel mai mult pe Bellugi atunci când şi-a început cercetările a fost acela că surzii înşişi, chiar dacă deprinseseră de la bun început limbajul semnelor, nu aveau adesea idee de gramatica sau de structura internă a acestuia, considerându-l de regulă o pantomimă.)

Dar poate că acest lucru nu e chiar surprinzător. Există un vechi proverb care spune că peştele e ultimul care recunoaşte apa. Iar, pentru cei care folosesc limbajul semnelor, acesta e mediul şi apa, le e atât de familiar şi de natural, încât nu mai are nevoie de explicaţii. Utilizatorii unei limbi tind către un realism naiv, considerând că limba lor este o reflectare a realităţii, nu un construct. „Aspecte ale lucrurilor care sunt cele mai importante pentru noi ne sunt ascunse prin simplitatea şi familiaritatea lor"[4], spune Wittgenstein.

Astfel, e nevoie pesemne de o privire din exterior pentru a le arăta vorbitorilor nativi ai unei limbi că exprimările lor, care li se par atât de simple şi transparente, sunt de fapt extrem de complexe, că ele conţin şi ascund imensul angrenaj al unui limbaj veritabil. Este tocmai ce s-a întâmplat cu

---

[4] Wittgenstein, Cercetări filozofice, traducere din germană de Mircea Dumitru şi Mircea Flonta, în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu. Humanitas, Bucureşti, 2004. (N. t.)

Stokoe şi cu surzii, iar Louie Fant o spune cât se poate de limpede:

La fel ca majoritatea copiilor cu părinţi surzi, am crescut fără să-mi dau seama că ASL este o limbă. Abia pe la treizeci şi cinci de ani m-am debarasat de această idee greşită. Am fost luminat de oameni care nu deprinseseră de la bun început ASL – care pătrunseseră în domeniul surdităţii fără idei preconcepute şi nu erau tributari nici unei perspective asupra surzilor şi limbajului lor. Ei au privit limbajul seninelor cu ochi proaspeţi.

Fant continuă prin a arăta că, deşi lucra la Gallaudet şi ajunsese să-l cunoască bine pe Stokoe (ba chiar a scris un manual pentru limbajul semnelor apelând la analiza lui

Stokoe), s-a opus ideii că este o limbă veritabilă. Când a plecat de la Gallaudet pentru a deveni membru fondator al

Teatrului Naţional al Surzilor, în 1967, el şi colegii lui împărtăşeau aceeaşi atitudine – toate producţiile erau în engleza dactilemelor, deoarece ASL era considerat „engleză degenerată, nepotrivită pentru scenă". O dată sau de două ori.

Fant şi ceilalţi au folosit ASL aproape din neatenţie, pentru a declama pe scenă, cu un rezultat electrizant care a avut un efect straniu asupra lor. „Undeva în străfundurile minţii mele", scrie Fant despre această întâmplare, „îmi dădeam tot mai bine seama că Bill are dreptate şi că ceea ce noi numeam «limbajul real al semnelor» era de fapt ASL".

Însă abia în 1970, când Fant i-a cunoscut pe Klima şi

Bellugi, care i-au pus nenumărate întrebări despre limba

„Lui", s-a produs schimbarea:

Pe măsură ce discutam, atitudinea mea suferea o transformare radicală. În stilul ei cald, cuceritor, [Bellugi]

m-a făcut să înţeleg cât de putme ştiam de fapt despre limbajul semnelor, deşi îl cunoşteam din copilărie. Preţuirea ei pentru Bill Stokoe şi munca sa m-a făcut să mă întreb dacă nu cumva mă înşelasem.

Apoi, în fine, peste câteva săptămâni:

M-am convertit. Am încetat să mă opun ideii că ASL

este o limbă şi am început să-l studiez aşa încât să-l pot preda

ca pe o limbă.

Şi totuşi – în ciuda folosirii termenului „convertire” – surzii au ştiut dintotdeauna intuitiv că limbajul semnelor este o limbă. Probabil însă că era nevoie de o confirmare ştiinţifică înainte ca acest lucru să devină pentru ei limpede şi explicit, iar pe baza lui să-şi făurească o conştiinţă nouă şi solidă a propriei lor limbi.

Artiştii (ne-o spune Pound) sunt antenele speciei umane.

Iar artiştii au fost aceia care au simţit primii în ei înşişi şi au vestit celorlalţi apariţia acestei noi conştiinţe. Astfel, prima mişcare inspirată din cercetările lui Stokoe nu a fost nici educaţională, nici politică, nici socială, ci artistică.

Teatrul Naţional al Surzilor (NTD) a fost înfiinţat în 1967, la doar doi ani după publicarea *Dicţionarului*. Dar abia şase ani mai târziu, în 1973, NTD a comandat şi a jucat o piesă în adevăratul limbaj al semnelor; până atunci, producţiile lor fuseseră doar transliterări în engleza dactilemelor ale unor piese englezeşti. (în anii 1950 şi 1960 însă, George

Detmold, decan al Colegiului Gallaudet, a creat mai multe piese prin care îi îndemna pe actori să renunţe la engleza dactilemelor şi să joace în ASL.17) Odată înfrântă rezistenţa şi făurită noua conştiinţă, nimic nu-i mai putea opri pe artiştii surzi de toate felurile. Au apărat în limbajul semnelor poezia, umorul, cântecele, dansul – arte care există doar în limbajul semnelor şi nu pot fi traduse în vorbire. A apărut sau reapărut tradiţia barzilor la surzi, au apărut poeţi, oratori, povestitori în limbajul semnelor, iar aceştia au putut transmite şi răspândi istoria şi cultura surzilor, amplificând astfel noua conştiinţă culturală. NTD a călătorit şi călătoreşte încă pretutindeni în lume, nu doar pentru a face cunoscute arta şi cultura surzilor celor care aud, dar şi pentru a reconfirma apartenenţa surzilor la o comunitate şi o cultură internaţionale.

Deşi arta e artă, iar cultura e cultură, ele pot avea o funcţie implicit (dacă nu explicit) politică şi educativă. Fant însuşi a devenit protagonist şi profesor; cartea sa din 1972 *Ameslan*:

An Introduction to American Sign Language a fost primul manual de limbajul semnelor bazat explicit pe principiile lui Stokoe

şi a contribuit în mare măsură la revenirea limbajului mimico-gestual în învăţământ. La începutul anilor

1970, oralismul, exclusiv timp de nouăzeci şi şase de ani, a intrat în declin şi a fost introdusă (sau reintrodusă, odată ce, cu o sută cincizeci de ani înainte, fusese foarte răspândită în multe ţări), „comunicarea totală" (utilizarea atât a limbajului mimico-gestual, cât şi a limbii vorbite).18 Această iniţiativă a întâmpinat o mare rezistenţă. Schlesinger ne spune că, atunci când ea a susţinut reintroducerea limbajelor mimico-gestuale în învăţământ, a primit avertismente şi scrisori de ameninţare şi că *Sound and Sign*, cartea ei apărută în 1972, a provocat controverse şi a fost considerată

„Inacceptabilă". Conflictul persistă şi în prezent, iar, cu toate că limbajul mimico-gestual e folosit acum în şcoli, *aproape întotdeauna se foloseşte engleza dactilemelor şi nu limbajul propriu-zis al semnelor*. Stokoe spusese de ia bun început că surzii trebuie să fie bilingvi (şi biculturali), trebuie să îşi însuşească limba culturii dominante, dar şi propria lor limbă, limbajul semnelor.19 Dar, cum limbajul semnelor nu e încă folosit în şcoli sau în alte instituţii (cu excepţia celor religioase), în general el se limitează deocamdată, la fel ca în urmă cu şaptezeci de ani, la o utilizare colocvială şi populară. Aşa se întâmplă chiar şi la Gallaudet – din 1982, politica oficială a universităţii a fost aceea ca, la cursuri, întreaga vorbire şi interpretare mimico-gestuală să se facă în engleza dactilemelor – iar aceasta a constituit un motiv important al revoltei.

Raţiunile personale şi cele politice s-au amestecat întotdeauna, iar în acest caz ele s-au amestecat şi cu cele de ordin lingvistic. Barbara Kannapell subliniază acest lucru atunci când rememorează influenţa lui Stokoe, a noii conştiinţe asupra ei şi felul în care a devenit conştientă de faptul că e o persoană surdă cu o identitate lingvistică aparte – „limba mea sunt eu" –, ajungând astfel să considere limbajul semnelor esenţial pentru identitatea comună a surzilor („Să respingi ASL înseamnă să respingi un surd […] [fiindcă]

ASL este o creaţie personală a surzilor ca grup […] e singurul lucru pe care îl avem şi care aparţine în întregime surzilor"). Impulsionată de aceste consideraţii personale şi sociale, Kannapell

a înfiinţat în 1972 Deaf Pride, o organizaţie dedicată stimulării conştiinţei de sine a surzilor.

Desconsiderarea surzilor, docilitatea, pasivitatea, ba chiar timiditatea lor erau regula înainte de începutul anilor 1970, ceea ce se vede limpede în romanul din 1970 *In This Sign* de Joanne Greenberg – şi a fost nevoie de dicţionarul lui

Stokoe şi de legitimarea limbajului semnelor de către lingvişti pentru a crea premisele unei mişcări în sens invers, în favoarea identităţii şi a mândriei surzilor.

Acesta a fost un factor esenţial, dar nu singurul, în mişcarea surzilor din 1960 încoace – au existat mulţi alţi factori la fel de importanţi, toţi contribuind la declanşarea revoluţiei din 1988. A fost şi spiritul anilor 1960, cu sensibilitatea sa aparte faţă de cei săraci, faţă de defavorizaţi, faţă de minorităţi – mişcarea pentru drepturile cetăţeneşti, activismul politic, diferitele curente pentru „dobândirea demnităţii" şi „eliberare", toate acestea erau în curs de desfăşurare pe când limbajul semnelor era legitimat ştiinţific, lent şi întâmpinând o mare rezistenţă, iar surzii dobândeau treptat respectul de sine, începeau să spere şi luptau împotriva imaginilor negative şi resentimentelor care i-au urmărit vreme de un secol. Exista în general o toleranţă crescândă pentru diversitatea culturală, ideea că popoarele pot fi profund diferite, dar egale între ele, şi mai cu seamă ideea că surzii sunt într-adevăr un „popor", nu doar un număr de indivizi izolaţi, anormali, defavorizaţi, avea loc tranziţia de la perspectiva medicală sau patologică la perspectiva antropologică, sociologică sau etnică.20

În paralel cu această depatologizare s-au înmulţit prezentările surzilor în toate mediile, de la documentare la piese de teatru şi romane – prezentări inventive, pline de simpatie. Schimbarea atitudinii sociale şi a imaginii de sine s-au reflectat în (şi au fost influenţate de) următoarele fapte:

Imaginea a încetat să fie aceea a unui timid şi jalnic domn

Singer din *Inima-i un vânător singuratic* şi a devenit cea a eroinei îndrăzneţe din *Copiii unui Dumnezeu mai mic*, limbajul mimico-gestual a fost introdus la televiziune, în programe precum „Sesame Street", şi a început să fie opţional în anumite şcoli.

Întreaga ţară a început să aibă mai multă înţelegere faţă de surzii pe care până atunci nimeni nu-i vedea şi nu-i auzea; aceştia, la rândul lor, au devenit mai conştienţi de ei înşişi, de vizibilitatea şi forţa lor tot mai mari în societate. Surzii şi cei care i-au studiat au început să cerceteze trecutul – să descopere (sau să creeze) o istorie, o mitologie, o tradiţie a surzilor.21

Astfel, la douăzeci de ani după apariţia articolului lui

Stokoe, se îmbinau o nouă conştiinţă, noi obiective şi noi forţe de toate felurile – o nouă mişcare se pregătea, confruntarea era gata să izbucnească. În anii 1970 s-a înfiinţat nu numai organizaţia Deaf Pride, ci şi Deaf Power. Dintre surzii înainte vreme pasivi au apărut lideri. S-a născut un nou vocabular, conţinând cuvinte ca „autodeterminare" şi

„Paternalism". Surzii, care acceptaseră până atunci caracterizări precum „infirmi" sau „dependenţi" – căci aşa îi priviseră cei care auzeau –, au început acum să se considere o comunitate puternică şi autonomă.22 Era limpede că, mai devreme sau mai târziu, trebuia să izbucnească revolta, afirmarea politică a autodeterminării şi independenţei şi respingerea o dată pentru totdeauna a paternalismului.

Acuzaţia că autorităţile de la Gallaudet au „mintea surdă".

nu sugerează rea-voinţă, ci un paternalism greşit orientat, care, cred cei lipsiţi de auz, numai benign nu e – fiind bazat pe milă, pe condescendenţă şi pe ideea implicită că aceştia sunt „incompetenţi", dacă nu chiar bolnavi. S-a protestat mai cu seamă împotriva unor doctori de pe lângă Universitatea Gallaudet, care se pare că-i privesc pe surzi doar ca pe nişte oameni cu urechi bolnave, nu ca pe un întreg popor adaptat unei alte modalităţi senzoriale. În general, se consideră că această bunăvoinţă ofensivă se întemeiază pe o judecată de valoare a celor care aud: „Noi ştim ce e mai bine pentru voi. Lăsaţi-ne *pe noi* să ne ocupăm de tot", indiferent dacă este o reacţie la alegerea limbii (se acceptă sau nu limbajul semnelor) sau evaluarea capacităţilor pentru învăţământ ori un loc de muncă. Se crede în continuare sau se crede iarăşi – după ce la jumătatea secolului XIX li se oferiseră şanse mai generoase – că surzii trebuie să fie tipografi ori să lucreze la poştă, să aibă

meserii „modeste” şi să nu aspire la studii superioare. Cu alte cuvinte, surzii simţeau că li se dictează, că sunt trataţi ca nişte copii. Bob Johnson mi-a spus o poveste tipică:

După ce am stat la Gallaudet mai mulţi ani, impresia mea este că profesorii şi personalul administrativ îi tratează pe studenţi ca pe nişte animale de companie. De pildă, un student s-a dus la biroul de îndrumare profesională;

se anunţase că vor avea loc interviuri pentru angajări. El trebuia să se înscrie pentru un interviu şi să înveţe cum se procedează. Aşa încât s-a dus şi şi-a trecut numele pe o listă. A doua zi, o femeie de la acel birou l-a chemat şi i-a spus că organizase interviul, găsise un interpret, stabilise ora, aranjase ca o maşină să vină să-i ia […] şi n-a priceput de ce el s-a înfuriat. Studentul i-a spus: „Am venit aici ca să învăţ cum să iau legătura cu acea persoană, cum să fac rost de maşină şi cum să găsesc interpretul, iar dumneavoastră faceţi totul în locul meu. Nu asta am vrut”. Iată esenţa problemei.

Departe de a fi infantili sau incompetenţi, aşa cum se

„Presupunea” că sunt (şi cum atât de des au presupus ei înşişi că sunt), studenţii de la Gallaudet au dovedit o înaltă competenţă în organizarea revoltei din martie. Acest lucru m-a impresionat mai ales când m-am dus în sala de comunicaţii, centrul nervos de la Gallaudet în timpul grevei, cu biroul central plin de telefoane echipate cu TTY.23 Aici, studenţii surzi luau legătura cu presa şi televiziunea (le invitau la universitate, dădeau interviuri, adunau ştiri, dădeau comunicate de presă iară încetare); aici strângeau fonduri pentru campania „Deaf Prez Now”; aici solicitau, cu succes, sprijinul Congresului, al candidaţilor la preşedinţie, al liderilor sindicali. Ei au captat atenţia lumii, în acest moment extraordinar, când aveau nevoie de ea.

Chiar şi administraţia a ascultat – astfel încât, după patru zile în care i-au considerat pe studenţi nişte copii nebuni şi rebeli care trebuiau aduşi la ordine, dr. Zinser a fost obligată să se oprească, să asculte, să-şi reexamineze vechile convingeri, să privească lucrurile într-o lumină nouă, şi în cele din urmă să-şi dea demisia. Ea a făcut-o în termeni emoţionanţi, şi părea sinceră; a spus că nici

ea, nici consiliul nu anticipaseră înflăcărarea şi dăruirea protestatarilor şi că acţiunea lor era vârful de lance al unei mişcări naţionale pentru drepturile surzilor, aflată în plin avânt. „Am răspuns la această extraordinară mişcare socială a persoanelor surde", a spus ea pe când îşi prezenta demisia în noaptea de

10 martie, şi a arătat că o considera acum „un moment cu totul deosebit", „unic în istoria drepturilor cetăţeneşti ale persoanelor surde".

Vineri, *11 martie*: Starea de spirit în campus e complet schimbată. A fost câştigată o bătălie. Moralul a crescut. Mai sunt şi alte bătălii de purtat. Pancartele cu cele patru revendicări ale studenţilor au fost înlocuite cu pancarte care spun

„3 1/2", deoarece demisia dr. Zinser înseamnă satisfacerea a doar jumătate din prima revendicare, numirea de urgenţă a unui rector surd. S-a instalat calmul, tensiunea şi mânia de joi au dispărut, odată cu posibilitatea unei înfrângeri umilitoare, pe termen lung. Se simte peste tot o deschidere a spiritului – eliberat în parte prin graţia lui Zinser şi prin cuvintele cu care a demisionat; ea s-a alăturat protestatarilor şi a urat succes acelei „extraordinare mişcări sociale", cum a numit-o.

Se primeşte susţinere de pretutindeni: sosesc trei sute de studenţi surzi de la Institutul Tehnic Naţional pentru Surzi, veseli şi obosiţi după un drum de cincisprezece ore cu autobuzul de la Rochester, New York. Şcolile pentru surzi din toată ţara sunt închise în semn de sprijin total. Vin surzi din toate statele – văd pancarte din Iowa şi Alabama, din Canada, din America de Sud, precum şi din Europa, ba chiar şi din Noua Zeelandă. Evenimentele de la Gallaudet au dominat presa naţională timp de patruzeci şi opt de ore. Aproape fiecare maşină care trece pe lângă Gallaudet claxonează acum, iar străzile se umplu de susţinători, pe măsură ce marşul spre Capitoliu se apropie. Şi totuşi, în ciuda claxoanelor, a discursurilor, a bannerelor, a pancartelor, predomină o extraordinară atmosferă de calm şi demnitate.

Amiază: S-au adunat aproximativ 2.500 de oameni, o mie de studenţi de la Gallaudet, restul susţinători, şi începem un marş lent spre Capitoliu. Pe măsură ce înaintăm, sporeşte un minunat

sentiment de linişte, care mă derutează. Nu e o linişte neapărat fizică (de fapt, e multă gălăgie – strigătele surzilor, care îţi sparg timpanele), şi înţeleg că e vorba de liniştea unei drame morale. Sentimentul istoriei, care pluteşte în aer, îţi dă această bizară senzaţie de linişte.

Încet, pentru că sunt copii, bebeluşi purtaţi în braţe şi handicapaţi fizic printre noi (câţiva surzi şi orbi, câţiva ataxici şi câţiva oameni în cârje), încet şi cu un amestec de hotărâre şi solemnitate, păşim spre Capitoliu, iar acolo, în soarele limpede de martie care a strălucit toată săptămâna, arborăm bannere şi ridicăm pancarte. Un banner mare spune

ÎNCĂ MAI AVEM UN VIS, iar un altul, cu litere purtate una câte una de paisprezece oameni, spune simplu AJUTĂ-NE.

CONGRES.

Alcătuim un grup compact, însă nu ai senzaţia de turmă, ci de extraordinară camaraderie. Chiar înainte să înceapă discursurile, cineva mă îmbrăţişează – mă gândesc că trebuie să fie un cunoscut, dar cel care mă îmbrăţişează, mă bate pe umăr, îmi zâmbeşte ca unui prieten este un student ce poartă o pancartă cu ALABAMA. Suntem străini, dar în acest moment deosebit suntem camarazi.

Se ţin multe discursuri – Greg Hlibok, profesori, congresmeni şi senatori. Ascult pentru o vreme:

Este un lucru paradoxal [spune un profesor de la Gallaudet]

faptul că la Gallaudet nu a fost niciodată un conducător surd. Aproape fiecare colegiu pentru negri are rector un negru, dovadă că negrii se conduc singuri. Aproape fiecare colegiu pentru femei are un rector femeie, dovadă că femeile se pot conduce pe ele însele. A sosit momentul ca la Gallaudet să fie un rector surd, ca dovadă că surzii se conduc singuri.

Atenţia mea rătăceşte încolo şi-ncoace, privesc scena în ansamblul ei: mii de oameni, fiecare puternic individualizat, dar toţi legaţi şi uniţi printr-un sentiment unic. După discursuri e o pauză de-o oră, timp în care câţiva manifestanţi intră să se întâlnească cu congresmeni. Majoritatea însă şi-au adus prânzul la pachet, se aşază, mănâncă şi stau de vorbă, sau mai degrabă discută prin

semne, în marea piaţă din faţa Capitoliului – ceea ce pentru mine, ca şi pentru toţi cei care au venit ori s-au nimerit să asiste, e una dintre cele mai minunate privelişti. Peste o mie de oameni vorbesc nestingheriţi în limbajul semnelor într-un spaţiu public – nu privat, acasă sau în incinta de la Gallaudet şi o fac deschis, firesc şi frumos, în faţa Capitoliului.

Presa a reprodus toate discursurile, dar a omis ceea ce e fără îndoială la fel de semnificativ. N-a oferit lumii imaginea reală a bogăţiei şi însufleţirii, a vieţii nemedicale a surzilor. Mă plimb prin mulţimea care gesticulează, stă de vorbă cu sandvişuri şi sucuri în mână în faţa Capitoliului, şi îmi vin în minte cuvintele unui student de la Şcoala pentru Surzi din California, care spunea la televizor în limbajul semnelor:

Suntem un popor unic, avem cultura noastră, avem limba noastră – Limbajul American al Semnelor, care abia de curând a fost recunoscut ca o limbă în toată puterea cuvântului iar ele ne deosebesc de poporul celor care aud.

Mă întorc de la Capitoliu împreună cu Bob Johnson. Eu unul sunt mai curând apolitic şi mi-e greu să înţeleg vocabularul politicii. Bob, un pionier al lingvisticii semnelor, care a predat şi a tăcut cercetare la Gallaudet ani de zile, îmi spune pe drumul de întoarcere:

E într-adevăr remarcabil, fiindcă am avut mereu de-a face cu oameni surzi care sunt pasivi şi acceptă tratamentul aplicat lor de cei care aud. I-am văzut că vor, sau par să vrea, să fie „clienţi”, când de fapt ei ar trebui să controleze lucrurile […] acum, dintr-odată, surditatea şi asumarea responsabilităţii sunt altfel privite. Iluzia că surzii sunt neputincioşi a dispărut brusc, iar asta înseamnă că întreaga lor situaţie se poate acum schimba. Eu sunt foarte optimist în privinţa viitorului.

„Nu prea înţeleg ce înseamnă pentru tine «clienţi»”, i-am zis.

Îl ştii pe Tim Rarus [îmi explică Bob] – cel pe care l-ai văzut la baricade azi-dimineaţă şi pe care l-ai admirat pentru simplitatea şi înflăcărarea cu care gesticula – ei bine, el a rezumat în două cuvinte ce înseamnă transformarea asta. A zis: „E foarte simplu. Fără rector surd nu există universitate”, apoi a ridicat din umeri, a

privit spre camerele TV, iar asta a fost întreaga lui declaraţie.

Este prima dată când surzii înţeleg că o industrie-client colonială ca asta nu poate exista fără client. E o industrie de miliarde de dolari pentru cei care aud. Dacă surzii nu participă, industria se duce de râpă.

Sâmbătă e o atmosferă sărbătorească – e zi liberă (unii studenţi au lucrat aproape non-stop de la prima demonstraţie de duminică seara), zi de picnic în campus. Dar nici aici problemele nu sunt uitate. Chiar şi numele mâncărurilor au o nuanţă satirică: ai de ales între „crenvurşti Spilman" şi „burgeri Consiliu". Campusul e în sărbătoare, acum că studenţii şi elevii din mai multe state au venit aici (o fetiţă neagră, surdă, din Arkansas, văzându-i pe toţi cei care gesticulează în jur, spune tot în limbajul semnelor: „Azi mă simt ca-n familie"). A fost şi o afluenţă de artişti surzi sosiţi de pretutindeni, ca să se inspire şi să celebreze acest eveniment unic în istoria surzilor.

Greg Hlibok e relaxat, dar prudent: „Simţim că deţinem controlul. Ne mai liniştim şi noi. Nu vrem să mergem prea departe". Cu două zile în urmă, Zinser ameninţa că va

„Prelua controlul". Ceea ce vedem azi e autocontrol, acea conştiinţă şi acea încredere calme care provin dintr-o forţă şi o certitudine interioare.

Duminică seara, *13 martie*: Consiliul s-a întrunit azi, timp de nouă ore. Au fost nouă ore de tensiune, de aşteptare…

nimeni nu ştia ce va urma. Apoi uşa s-a deschis şi a apărut

Philip Bravin, unul dintre cei patru membri surzi ai consiliului, cunoscut de toţi studenţii. Apariţia sa – şi nu a lui Spilman – spunea deja totul. A început să vorbească în limbajul semnelor, şi o făcea în calitate de preşedinte al consiliului, pentru că Spilman demisionase. Iar prima lui misiune, având consiliul în spatele său, era aceea de a anunţa că noul rector ales este King Jordan.

King Jordan, care surzise la vârsta de douăzeci şi unu de ani, se află la Gallaudet de cincisprezece ani; este decan al Facultăţii de Ştiinţe Umaniste, un om iubit, modest şi foarte ponderat, care la început o sprijinise pe Zinser când fusese aleasă.24 Profund mişcat, Jordan se exprimă simultan prin limbajul semnelor şi prin voce:

Sunt foarte emoţionat să accept invitaţia consiliului director de a deveni rector al Universităţii Gallaudet. Este un moment istoric pentru surzii din întreaga lume. În această săptămână putem spune cu adevărat că, împreună, uniţi, am depăşit reţinerea de a ne apăra drepturile.

Lumea a văzut cum se maturizează comunitatea surzilor.

Nu vom mai accepta limite pentru ceea ce putem înfăptui.

Cele mai mari merite le au studenţii de la Gallaudet, pentru că ne-au arătat că o idee poate fi urmată cu atâta tenacitate încât să devină realitate.

Odată cu aceasta, zăgazul se rupe, iar bucuria izbucneşte pretutindeni. Când lumea se întoarce la Gallaudet pentru întâlnirea finală, triumfală, Jordan spune: „Ei ştiu acum că obstacolul din calea a ceea ce pot înfăptui a fost înlăturat.

Noi ştim că oamenii surzi pot face tot ce pot face şi oamenii care aud, în afară de a auzi". Iar Hlibok, îmbrăţişându-l pe Jordan, adaugă: „Am urcat până în vârful muntelui, şi am făcut-o împreună".

Luni, *14 martie*: Gallaudet arată normal la suprafaţă. Baricadele au fost înlăturate, campusul e deschis. „Revolta" a durat exact o săptămână – din seara de duminica trecută, 6

martie, când dr. Zinser a fost impusă unei universităţi care n-o voia, până ieri seară, o seară de duminică atât de diferită, când totul s-a schimbat.

„A fost nevoie de şapte zile pentru a crea lumea, noi am avut nevoie de şapte zile pentru a o schimba" – asta era gluma studenţilor, care circula în limbajul semnelor de la un capăt la altul al campusului. Cu această stare de spirit au intrat în vacanţa de primăvară, întorcându-se la familiile lor din toată ţara şi ducând cu ei vestea cea bună şi veselia.

Dar schimbarea obiectivă, schimbarea istorică nu are loc într-o săptămână, chiar dacă „transformarea conştiinţei", condiţie primordială, se poate petrece într-o singură zi. „Mulţi studenţi", mi-a spus Bob Johnson, „nu înţeleg amploarea şi timpul necesar schimbării, deşi acum sunt conştienţi de forţa lor… Structura oprimării este adânc înrădăcinată".

Şi totuşi, începutul a fost făcut. Există o nouă „imagine".

şi o nouă mişcare, nu doar la Gallaudet, ci în toată lumea celor surzi. Reporterii, în special cei de televiziune, i-au adus pe surzi în atenţia întregii naţiuni. Dar efectul cel mai profund a fost, desigur, acela asupra surzilor. I-a unit într-o comunitate, o comunitate mondială, ca niciodată până atunci.25

S-a produs deja un impact puternic, chiar dacă doar simbolic, asupra copiilor surzi. Una dintre primele acţiuni ale lui King Jordan după vacanţa de primăvară a fost să viziteze şcoala primară de la Gallaudet şi să stea de vorbă cu copiii de acolo, lucru pe care niciun rector nu-i făcuse până atunci. O asemenea preocupare trebuie să le influenţeze felul în care îşi văd viitorul. (Copiii surzi se gândesc uneori că se vor „transforma" în adulţi care aud, altminteri vor fi fiinţe slabe, declasate.) Charlotte din Albany a privit evenimentele de la Gallaudet la televizor cu mare emoţie, a purtat un tricou „Deaf Power" şi a folosit salutul „Deaf Power".

La două luni după revolta de la Gallaudet, am participat la festivitatea de absolvire de la Şcoala pentru Surzi din Lexington, care fusese un bastion al învăţământului oral încă din anii 1860. Greg Hlibok, deja absolvent, a fost invitat să vorbească (în limbajul semnelor), Philip Bravin a fost de asemenea invitat, iar toate discursurile inaugurale au fost ţinute pentru prima dată după o sută douăzeci de ani în limbajul semnelor. Toate acestea ar fi fost de neconceput fără revolta de la Gallaudet.

Tot felul de transformări (administrative, educaţionale, sociale, psihologice) sunt în curs de desfăşurare la Gallaudet.

Cel mai frapant în acest moment e însă comportamentul mult schimbat al studenţilor de aici, comportament din care răzbat în chip firesc bucuria şi revanşa, încrederea şi demnitatea.

Această nouă imagine de sine reprezintă o ruptură decisi vă cu trecutul, de neînchipuit cu doar câteva luni în urmă.

Dar oare s-a schimbat totul? Va fi o „transformare a conştiinţei" care să dureze? Vor găsi cu adevărat surzii de la

Gallaudet, şi comunitatea surzilor în general, şansele pe care le caută? Le vom permite noi, cei care auzim, să profite de aceste şanse? Le vom permite să fie ei înşişi, o cultură unică aflată în mijlocul nostru, recunoscându-i în acelaşi timp ca pe egalii noştri în

toate sferele de activitate? Să sperăm că evenimentele de la Gallaudet sunt doar începutul.

Note

Prefaţă

1. Deşi termenul „limbajul semnelor" [„Sign"] e folosit de regulă pentru a desemna Limbajul American al Semnelor (*American Sign Language* – ASL), eu îl folosesc în această carte pentru a desemna toate limbajele indigene ale semnelor, din trecut şi din prezent (de exemplu, Limbajul American al Semnelor, Limbajul Francez al Semnelor, Limbajul Chinezesc al Semnelor, Limbajul Idiş al Semnelor şi Vechiul Limbaj din Kent al Semnelor). Dar el exclude dactilemele limbilor vorbite (de exemplu, dactilemele engleze), care sunt simple transliterări şi cărora le lipseşte structura veritabilelor limbaje ale semnelor.*

2. Unii membri ai comunităţii surzilor marchează această distincţie printr-o convenţie conform căreia surditatea audiologică este ortografiată cu minusculă, pentru a o distinge de Surditate cu majusculă, ca entitate lingvistică şi culturală.

3. Numeroasele (şi uneori amplele) note de la sfârşitul cărţii trebuie considerate digresiuni, drumuri ocolitoare prin spaţiul gândurilor, care pot fi urmate sau ignorate, după cum decide cititorul-călător.

O lume a surzilor

1. Această colegă, Lucy K., vorbeşte atât de bine şi citeşte perfect pe buze, încât nu mi-am dat seama la început că e surdă. Doar atunci când într-o bună zi s-a întâmplat să întorc capul într-o parte în timp ce stăteam de vorbă, întrerupând instantaneu comunicarea din neatenţie, am înţeles că ea nu mă auzea, ci îmi citea pe buze („labiolectura" sau „cititul pe buze" este un termen extrem de nepotrivit pentru arta complexă a observaţiei, deducţiei şi inuiţiei inspirate pe care le presupune). Atunci când i s-a pus diagnosticul de surditate, la aproximativ douăsprezece luni, părinţii lui Lucy şi-au exprimat imediat dorinţa fierbinte ca fiica lor să vorbească şi să facă parte din lumea celor care aud, iar mama ei şi-a dedicat multe ore în fiecare zi învăţării intensive a vorbirii – o sarcină extenuantă care a durat doisprezece ani. Doar după aceea

(la paisprezece ani), Lucy a învăţat limbajul semnelor; a fost întotdeauna o a doua limbă, pe care n-o foloseşte „în mod natural". A continuat (cu excelenta ei labiolectură şi cu proteze auditive puternice) cursuri „normale" (pentru cei ce aud)

la liceu şi la colegiu, iar acum lucrează cu pacienţi care aud la spitalul nostru. Ea însăşi are păreri împărţite despre statutul ei: „Simt uneori", mi-a spus odată, „că mă aflu între două lumi şi nu-mi găsesc locul în niciuna".

2. nainte de a citi cartea lui Lane, i-am privit pe puţinii pacienţi surzi aflaţi în grija mea din perspectivă pur medicală – aveau „urechi bolnave" sau „afecţiuni otologice". După lectura ei, am început să-i văd într-o lumină diferită, mai ales când i-am surprins pe trei sau patru dintre ei comunicând prin semne, intens şi viu, aşa cum nu-i mai văzusem înainte. Abia atunci am început să mă gândesc la ei nu ca la surzi, ci ca la Surzi, membri ai unei comunităţi lingvistice diferite.

3. Au existat cel puţin şase emisiuni importante în Anglia, începând cu „Voices from Silent Hands" (Horizon, 1980). Au existat multe şi în Statele Unite (mai ales unele excelente de la Universitatea

Gallaudet, cum ar fi „Hands Full of Words") – cea mai recentă şi mai importantă dintre acestea este documentarul amplu, din patru părţi, al lui Frederick Wiseman „Deaf and Blând", transmis la televiziunea publică în 1988. Au existat de asemenea tot mai multe reprezentări ficţionale ale surdităţii la televiziune. Astfel, un episod din ianuarie 1989 al noului „Star Trek", intitulat „Louder than a Whisper", l-a avut pe actorul surd Howie Seago în rolul unui ambasador surd, care comunica prin semne, de pe altă planetă.

4. Aşa stăteau într-adevăr lucrurile atunci când a fost publicată cartea lui Wright, în 1969. De atunci a avut loc o explozie de scrieri despre surditate aparţinând unor autori surzi, dintre care cea mai demnă de semnalat este *Deaf* în *America*: *Voices from a Culture* a lingviştilor surzi Carol Padden şi Tom Humphries. S-au publicat şi romane despre surzi scrise de surzi, de exemplu *îslay* de Douglas Bullard, care încearcă să surprindă percepţiile diferite, fluxul conştiinţei, monologul interior ale celor care vorbesc prin semne.

Pentru alte cărţi scrise de autori surzi, vezi interesanta bibliografie oferită de Wright în *Deafness*.

5. Wright foloseşte sintagma lui Wordsworth „*eye-music*” (muzică vizuală, muzica ochiului) pentru asemenea experienţe, chiar şi atunci când nu există concomitent nicio fantasmă auditivă. Expresia e folosită de mai mulţi scriitori surzi ca metaforă pentru senzaţia tiparelor şi frumuseţii vizuale. Ea e folosită mai ales în legătură cu motivele repetitive („rime”, „consonanţe” etc.) ale poeziei în limbajul semnelor.

6. Desigur, există un „consens” al simţurilor – obiectele sunt auzite, văzute, pipăite, mirosite, totul deodată, simultan; sunetul, vederea, mirosul, pipăirea lor, toate merg împreună. Această corespondenţă e stabilită prin experienţă şi asociere. Este un lucru de care nu suntem în mod normal conştienţi, deşi am fi foarte uimiţi dacă ceva nu ar suna după cum arată – dacă unul dintre simţurile noastre ar crea o impresie discrepantă. Dar putem *să devenim* conştienţi, brusc şi neaşteptat, de corespondenţa simţurilor, dacă suntem lipsiţi dintr-odată de unul dintre ele sau dacă dobândim unul. Astfel, David Wright „auzea”.

sunete în clipa când a surzit; un pacient de-al meu, anosmic, „simţea mirosul” florilor ori de câte ori le vedea (Sacks, 1985); iar un pacient despre care scrie Richard Gregory (în „Recovery from early blindness: a case study”, reeditat în Gregory, 1974) a putut imediat să citească ora pe ceas când i s-a redat vederea (fusese orb din naştere) în urma unei operaţii la ochi: înainte era obişnuit să pipăie acele ceasului cu capacul scos, însă a reuşit să facă un transfer „transmodal” instantaneu ai acestei cunoaşteri de la tactil la vizual, de îndată ce a putut să vadă.

7. Această capacitate de a auzi (adică de a-ţi imagina) „voci fantomatice” prin labiolectură e caracteristică celor ce suferă de surditate *postlinguală*, pentru care vorbirea (şi vorbirea interioară) a reprezentat odată o experienţă auditivă. Nu este o „imaginare” în sens obişnuit, ci mai degrabă o „transpunere” instantanee şi automată a experienţei vizuale într-un corolar auditiv (întemeiat pe experienţă şi asociere) – transpunere care are probabil o bază neurologică

(de conexiuni vizual-auditive stabilite prin experienţă). Aceasta nu se întâmplă desigur la cei cu surditate *prelingvală*, care nu au nicio experienţă sau imaginaţie auditivă pe care să se bazeze. Pentru ei, îabiolectura – ca şi cititul obişnuit – este o experienţă integral vizuală; ei văd, dar nu aud vocea. Este greu pentru noi, care vorbim şi auzim, chiar şi să concepem o asemenea „voce" vizuală, la fel cum este pentru cei care nu au auzit niciodată să conceapă o voce auditivă.

Trebuie să adăugăm că aceia care suferă de surditate congenitală pot aprecia pe deplin engleza scrisă, operele lui Shakespeare, chiar dacă ele nu le „vorbesc" în mod auditiv. Le vorbesc, trebuie să presupunem, într-un mod integral vizual – ei nu aud, ci *văd* „vocea".

cuvintelor.

Când citim sau ne imaginăm că cineva vorbeşte, „auzim" o voce în urechea internă. Dar cei care s-au născut surzi? Cum îşi imaginează ei vocile? Clayton Valii, un poet surd care foloseşte limbajul semnelor, când are inspiraţia de a scrie o poezie îşi simte corpul făcând mici semne – vorbeşte cu sine însuşi cu propria-i voce. Dar dacă sunt imaginate, visate sau născocite *alte* voci? Nebunii adeseori „aud voci" – alte voci, voci acuzatoare de multe ori, care îi terorizează şi îi ispitesc. Oare surzii, dacă înnebunesc, „văd voci" şi ei? Şi dacă da, cum le văd? Sub forma unor mâini făcând semne în aer sau ca apariţii vizuale ale corpului întreg făcând semne? Am descoperit că e straniu de dificil să obţii un răspuns clar – aşa cum poate fi dificil uneori să-i faci pe un visător să-ţi spună cum visează. El pare să înţeleagă ceva în timpul visului, dar nu. poate spune *cum* anume – văzând sau auzind. Există deocamdată prea puţine studii despre halucinaţii, vise şi imaginaţia limbajului la surzi.

Întrebarea legată de cât mai pot continua „să audă" cei cu surditate postlingvală aminteşte de modurile în care cei ce orbesc târziu în viaţă pot continua „să vadă" şi, într-un fel sau altul, în stare de veghe şi în vis, să trăiască într-o lume vizuală. O extraordinară relatare autobiografică în acest sens ne-a fost oferită de John Hull (1990).

„În primii doi ani după pierderea vederii”, scrie el, „când m-am gândit la oamenii pe care îi cunosc, i-am grupat în două categorii.

Sunt cei cu chipuri şi cei fără chipuri […]. Cei pe care i-am cunoscut înainte să orbesc au chipuri, însă cei pe care i-am cunoscut după aceea nu au […] pe măsura trecerii timpului, numărul celor fără chipuri a sporit”. De la cei pe care îi cunoştea, existau imagini vii ale chipurilor lor când îi vorbeau – dar imagini fixate prin ultimele sale impresii dinainte de a orbi, deci tot mai depăşite. Cu alţii, pentru care nu existau amintiri vizuale reale, existau, într-o anumită măsură, „proiecţii” vizuale necontrolate (poate similare „fantasmelor” auditive ale lui Wright şi membrelor fantomatice ale celor amputaţi: asemenea

„Fantome senzoriale” sunt create de creier atunci când el este privat brusc de informaţia senzorială normală).

În general, Hull a descoperit că, pe măsura trecerii timpului, se adâncea tot mai mult în ceea ce el numea „orbire profundă”, cu tot mai puţină memorie a imaginilor vizuale, imaginaţie sau nevoie de acestea, şi cu o tot mai accentuată senzaţie că e un „văzător prin întregul trup”, care trăieşte într-o lume autonomă şi completă de senzaţii corporale, pipăit, miros, gust şi, desigur, auz – toate aceste simţuri fiind acum substanţial amplificate. El continuă să folosească imagini şi metafore vizuale în vorbire, însă acestea sunt tot mai mult metafore doar pentru sine. Este probabil ca, în mod asemănător, aceia care şi-au pierdut auzul târziu în viaţă să-şi piardă treptat tot mai mult din amintirile şi imaginile auditive, pe măsură ce avansează în lumea exclusiv vizuală a surdităţii „profunde”. Când Wright a fost întrebat dacă şi-ar dori să audă din nou, în această etapă, el a răspuns că nu, că lumea lui era acum întreagă.

8. Aceasta e imaginea stereotipă, iar ea nu e întru totul reală. Cei cu surditate congenitală nu suferă şi nu se plâng de „linişte” (nu mai mult decât suferă sau se plâng orbii de „întuneric”). Acestea sunt proiecţiile sau metaforele noastre pentru starea lor. În plus, cei afectaţi de surditate totală pot auzi zgomote de diverse tipuri şi pot fi extrem de sensibili la vibraţii de tot soiul. Această sensibilitate la vibraţii poate deveni un fel de simţ suplimentar: astfel, Lucy K., deşi complet surdă, poate recunoaşte imediat că un acord e o „cvintă”.

punând mâna pe pian şi poate identifica vocile la telefoane cu amplificare puternică; în ambele cazuri, ceea ce pare să perceapă ea sunt vibraţii, nu sunete. Dezvoltarea percepţiei vibraţiilor ca un simţ suplimentar are unele analogii cu dezvoltarea „viziunii faciale" (care foloseşte faţa pentru a primi un fel de informaţii de tip sonar) la orbi.

Oamenii care aud percep vibraţii *sau* sunete: astfel un de foarte jos (sub limita inferioară a gamei pianului) poate fi auzit ca un de profund *sau* pur şi simplu ca o trepidaţie de şaisprezece vibraţii pe secundă. Cu o octavă mai jos, vom auzi doar trepidaţia; cu o octavă mai sus (treizeci şi două de vibraţii pe secundă), vom auzi o notă joasă iară trepidaţie. Percepţia „tonului" în intervalul auditiv este un fel de judecată sintetică sau un construct al sistemului auditiv normal (vezi Helmholtz, *The Sensations of Tone*, prima ediţie publicată în 1862). Dacă acest lucru nu se poate realiza, ca în cazul celor complet surzi, poate exista o aparentă extindere în sus a simţului vibraţiilor, în zone tinde, pentru oamenii fără deficienţe de auz, sunt percepute tonuri – chiar şi în intervalul mediu al muzicii şi al vorbirii.

9. Isabelle Rapin consideră surditatea o formă de retardare mentală ce se poate trata sau mai degrabă preveni (vezi Rapin, 1979).

Există interesante diferenţe de stil, de atitudine faţă de lume, între surzi şi orbi (şi oamenii normali). Copiii orbi tind să devină „hiperverbali", să folosească descrieri verbale elaborate în loc de imagini vizuale, încercând să nege sau să înlocuiască vizualitatea cu verbalitatea. Aceasta produce, spune psihanalista Dorothy Burlingham, un fel de „eu fals" pseudovizual, o prefăcătorie, ca şi cum acel copil ar vedea (Burlingham, 1972). Ea a simţit că e esenţial să-i considere pe copiii orbi ca având un profil şi un „stil" complet diferite – necesitând un tip diferit de educaţie şi de limbaj –, să-i considere nu debili mintal, ci doar diferiţi şi deosebiţi. Aceasta era o atitudine revoluţionară în anii 1930, când i s-au publicat primele studii. Ar fi de dorit să existe studii psihanalitice comparabile despre copiii născuţi surzi – dar aici e nevoie de un psihanalist care, dacă nu e el însuşi surd, măcar să folosească fluent limbajul

semnelor şi, de preferinţă, să-i fi deprins de la început.

10. Victor, copilul sălbatic, a fost văzut prima oară în pădurile din Aveyron în 1799, mergând în patru labe, mâncând ghindă, ducând o viaţă de animal. Când a fost adus la Paris în 1800, a stârnit un enorm interes filosofic şi pedagogic: Cum gândeşte? Poate fi educat? Medicul Jean-Marc Itard, renumit pentru înţelegerea (şi înţelegerea greşită) a surzilor, l-a luat pe băiat la el acasă şi a încercat să-i înveţe să vorbească şi să-i educe. Primul raport al lui Itard a fost publicat în 1807, fiind urmat de multe altele. Harlan Lane i-a dedicat şi el o carte, în care reflectează, printre altele, la contrastul dintre asemenea copii „sălbatici" şi cei născuţi surzi.

Gândirea romantică din secolul XVIII, al cărei reprezentant de seamă a fost Rousseau, considera că toată inegalitatea, nefericirea, culpabilitatea, constrângerea se datorează civilizaţiei, iar inocenţa şi libertatea pot fi întâlnite doar în Natură: „Omul s-a născut liber, dar pretutindeni e în lanţuri" (Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*.

Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1957, Cartea I, Cap. 1, pp. 82 – 83, *N*. t.).

Realitatea înfiorătoare a lui Victor a contrazis această idee, a dezvăluit, după cum spune Clifford Geertz, că

[…] nu există natură umană independentă de cultură. Oamenii privaţi de cultură nu ar fi […] nobilii naturii din primitivismul iluminist. […] Ei ar fi monstruozităţi intratabile, cu foarte puţine instincte folositoare, cu şi mai puţine sentimente recognoscibile şi lipsiţi de intelect: infirmi mental […]. Întrucât sistemul nostru nervos central – şi mai ales blestemul şi gloria sa supremă, neocortexul – s-a dezvoltat în mare parte prin interacţiune cu cultura, el nu poate să ne dirijeze comportamentul sau să ne organizeze experienţa fără îndrumarea oferită de sistemele de simboluri semnificative. […] Pe scurt, suntem animale incomplete sau nedesăvârşite, care se completează sau se desăvârşesc prin cultură

(Geertz, 1973, p. 49).

11. Miller, 1976.

12. nea din secolul XVI, unii copii surzi din familiile de nobili au

fost învăţaţi să vorbească şi să citească prin eforturi de ani de zile, astfel că puteau fi recunoscuţi ca oameni cu drepturi depline (muţii nu erau recunoscuţi) şi puteau moşteni titlurile şi averile familiilor.

Pedro Ponce de Léon din Spania secolului XVI, familia Braidwoods din Marea Britanie, Amman din Olanda şi Pereire şi Deschamps din

Franţa au fost cu toţii profesori fără deficienţe de auz, care i-au învăţat, cu mai mult sau mai puţin succes, pe surzi să vorbească. Lane arată că mulţi dintre aceşti profesori se bazau pe semne şi pe dactileme pentru a preda vorbirea. Chiar şi cei mai celebri dintre aceşti elevi surzi oralişti cunoşteau şi foloseau limbajul mimico-gestual.

Vorbirea lor era de obicei greu inteligibilă şi regresa de îndată ce învăţarea intensivă înceta. Dar, înainte de 1750, pentru majoritatea, pentru 99, 9% dintre cei născuţi surzi, nu exista nicio speranţă de alfabetizare sau educaţie.

13. Au existat totuşi limbi exclusiv scrise, cum ar fi limba cărturărească folosită timp de peste o mie de ani de elita birocraţiei chineze, limbă care n-a fost niciodată vorbită sau destinată a fi vorbită.

14. De l'Épée (la fel ca toţi cei care, în secolul XVIII, descriu limbajul semnelor) trimite direct la contemporanul său Rousseau.

Acesta (în *Discurs asupra originii inegalităţii* şi în *Eseu despre originea limbilor*) îşi închipuie că a existat o limbă umană primordială sau originară, în care orice lucru îşi are numele său real şi natural;

O limbă atât de concretă, atât de precisă, încât poate surprinde esenţa.

„Individualitatea" tuturor lucrurilor; atât de spontană, încât exprimă direct întreaga emoţie, şi atât de transparentă, încât evită orice eschivare sau mistificare. O asemenea limbă ar fi lipsită de (şi într-adevăr nici nu ar avea nevoie de) logică, gramatică, metafore sau abstracţiuni – ar fi o limbă nemediată, o exprimare simbolică a gândurilor şi sentimentelor, o limbă, în mod aproape magic, imediată. Poate că ideea unei asemenea limbi – o limbă a inimii, a transparenţei şi limpezimii desăvârşite, o limbă care poate spune

totul, fără a ne amăgi sau deruta vreodată (Wirtgenstein vorbea adesea de magia limbii), o limbă pură şi profundă ca muzica – este o fantezie universală.

15. Această idee că limbajul semnelor este unitar şi universal, şi că permite surzilor din toată lumea să comunice între ei instantaneu, este încă destul de larg răspândită. Şi este falsă. Există sute de limbaje diferite ale semnelor care au apărut independent oriunde convieţuiesc suficient de mulţi surzi. Astfel, există Limbajul American al

Semnelor, Limbajul Britanic al Semnelor, Limbajul Francez al Semnelor, Limbajul Danez al Semnelor, Limbajul Chinez al Semnelor şi Limbajul Maya al Semnelor, dar acestea n-au nicio legătură cu engleza, franceza, chineza etc. vorbite. (Peste cincizeci de limbaje primare ale semnelor, de la cel al aborigenilor australieni la cel iugoslav, sunt prezentate detaliat în *Gallaudet Encyclopedia of Deaf*

People and Deafness, editată de John Van Cleve.)

16. Scrierile lui Hughlings-Jackson despre limbaj şi afazie sunt reunite într-un număr din 1915 al revistei *Brain*, apărut la scurt timp după moartea sa. Cel mai bun studiu despre noţiunea de „propoziţionare" a lui Hughlings-Jackson se găseşte în capitolul 3 din *Aphasia and Kindred Disorders of Speech*, de Henry Head.

17. Ignoranţa sau scepticismul faţă de acesta l-au făcut să propună şi să impună sistemul complet superfluu şi absurd al „semnelor metodice", care a întârziat oarecum educaţia şi comunicarea în cazul surzilor. De l'Epee a subestimat şi, în acelaşi timp, a supraestimat limbajul semnelor. Pe de o parte, îl considera un limbaj

„Universal", pe de alta, spunea că e lipsit de gramatică (iar astfel era nevoie de împrumutarea gramaticii franceze, de pildă). Această înţelegere greşită a persistat vreme de şaizeci de ani, până când Roch-Ambroise Bebian, elevul lui Sicard, văzând clar că limbajul indigen al semnelor este autonom şi complet, a renunţat la „semnele metodice" şi la gramatica de împrumut.

18. n *When the Mind Hears*, Harlan Lane devine romancier-biograf-istoric şi preia rolul personajului Clerc, prin

intermediul căruia relatează începutul istoriei surzilor. Cum în îndelungata şi bogata sa viaţă Clerc a fost martorul unor evenimente cruciale, în multe dintre ele jucând un rol principal, „autobiografia" sa devine o istorie a surzilor cu o minunată tentă personală.

Povestea sosirii lui Laurent Ciere în America face parte din istoria şi folclorul surzilor. Pe când reverendul Thomas Gallaudet privea într-o zi nişte copii jucându-se în grădina sa, el a fost atras de faptul că unul dintre ei nu se alătura celorlalţi. A aflat că numele acelei fetiţei este Alice Cogswell şi că e surdă. A încercat să se ocupe personal de ea, apoi a vorbit cu tatăl ei, Mason Cogswell, medic în Hartford, despre înfiinţarea unei şcoli pentru surzi (pe atunci nu existau în Statele Unite şcoli pentru surzi).

Gallaudet a venit în Europa să caute un profesor, cineva care să poată înfiinţa sau să ajute la înfiinţarea unei şcoli în Hartford. S-a dus întâi în Anglia, la una din şcolile Braidwood, una din şcolile

„Oraliste" înfiinţate cu un secol în urmă (Samuel Johnson vizitase o şcoală Braidwood în călătoria sa spre Insulele Hebride), dar a fost primit cu răceală: i s-a spus că metoda oralistă e „secretă". S-a dus apoi la Paris, unde l-a găsit pe Laurent Clerc, care preda la Institutul pentru Surdomuţi. Ar vrea *el* – un surdomut care nu se aventurase niciodată în afara Franţei lui natale şi nici nu se îndepărtase prea mult de Institut –, ar vrea el să vină în America şi să aducă acolo limbajul semnelor? Clerc a acceptat şi au pornit împreună la drum; în timpul călătoriei de cincizeci şi două de zile până în Statele Unite, l-a învăţat pe Gallaudet limbajul semnelor, iar Gallaudet l-a învăţat pe el engleza. Curând după sosirea lor, au început să adune fonduri – atât publicul, cât şi autorităţile au dovedit entuziasm şi generozitate –, aşa încât, în anul următor, împreună cu Mason Cogswell, au deschis

Casa Hartford. O statuie înfăţişându-l pe Thomas Gallaudet care îi predă lui Alice se află astăzi la Universitatea Gallaudet.

19. Această atmosferă e prezentă în fiecare pagină a unei minunate cărţi, *The Deaf and the Dumb*, de Edwin John Mann, fost elev al Casei Hartford, publicată de Hitchcock în 1836.

20. Nu avem suficiente cunoştinţe directe despre evoluţia ASL,

mai ales în primii săi cincizeci de ani, când a avut loc o amplă „creolizare", căci limbajul francez al semnelor s-a americanizat (vezi Fischer, 1978 şi Woodward, 1978). Exista deja o prăpastie între limbajul francez al semnelor şi noul ASL creol în 1867 – Clerc însuşi a scris despre asta şi ea a continuat să crească în ultimii o sută douăzeci de ani. Totuşi, rămân similitudini semnificative între cele două limbaje – suficiente pentru ca un utilizator al Limbajului American al Semnelor să se simtă întrucâtva la el acasă la Paris. Însă utilizatorii Limbajului American al Semnelor înţeleg cu mare dificultate Limbajul Britanic al Semnelor, care are origini indigene mult diferite de ale sale.

21. Dialectele indigene ale limbajelor semnelor pot fi extrem de diferite: astfel. Înainte de 1817, un american surd care călătorea prin

Statele Unite putea să întâlnească dialecte de neînţeles pentru el; iar standardizarea a fost atât de lentă în Anglia, încât, până de curând, se putea ca utilizatorii limbajului semnelor din sate învecinate să nu fie în stare să se înţeleagă.

22. Vechiul termen „surdomut" se referea la o presupusă incapacitate de a vorbi a celor născuţi surzi. Evident, ei pot vorbi – au acelaşi aparat al vorbirii ca oricine altcineva; ce le lipseşte este capacitatea de a-şi auzi propria voce, iar astfel de a controla sunetul prin ureche.

De aceea, vorbirea lor poate fi anormală ca amplitudine şi ton, cu multe consoane şi alte sunete omise, uneori ajungând de neînţeles.

Cum surzii nu-şi pot controla vorbirea prin auz, ei trebuie să înveţe s-o controleze prin alte simţuri – prin văz, atingere, vibraţii şi kinestezie. În plus, cei cu surditate prelingvală nu au imagini auditive, nu au *idee* cum sună de fapt vorbirea sau ce corespondenţă există între sunet şi înţeles. Ceea ce este în mod esenţial un fenomen auditiv poate fi perceput şi controlat prin mijloace neauditive. Aceasta ridică mari dificultăţi şi poate necesita mii de ore de predare individuală.

De aceea vocile celor cu surditate pre şi postlingvală sunt de obicei diferite şi se pot deosebi rapid; cei cu surditate postlingvală

îşi amintesc cum se vorbeşte, chiar dacă nu-şi mai pot controla prea uşor vorbirea; cei cu surditate prelingual㠄 trebuie *învăţaţi* să vorbească, fără nicio senzaţie sau amintire a felului cum sună.

23. Deşi Bell era considerat de surzi un fel de căpcăun (George

Veditz, fost preşedinte al Asociaţiei Naţionale a Surzilor şi purtător de cuvânt al acestora, l-a numit „duşmanul cel mai de temut al surzilor americani”), trebuie remarcat că Bell a spus la un moment dat:

Dacă avem în vedere doar condiţia mentală a copilului, fără legătură cu limbajul, cred că niciun limbaj nu va ajunge la minte aşa cum o face limbajul semnelor; aceasta e metoda de a ajunge la mintea copilului surd.

El însuşi cunoştea limbajul semnelor, îl utiliza „în mod fluent, fiind în această privinţă la fel de bun ca orice surdomut […] îşi folosea degetele cu o graţie şi o uşurinţă fermecătoare”, după cum spunea prietenul său Albert Ballin. Ballin numea interesul lui Bell faţă de surzi „un hobby” – deşi semăna mai degrabă cu o obsesie violentă şi contradictorie (vezi Gannon, 1981, pp. 78 – 79).

24. Mulţi surzi sunt astăzi funcţional analfabeţi. Un studiu întreprins în 1972 la Colegiul Gallaudet arată că nivelul mediu la care citesc absolvenţii surzi de liceu de optsprezece ani în Statele Unite este numai de clasa a patra, iar un studiu al psihologului britanic

R. Conrad indică o situaţie similară în Anglia, unde, la absolvire, elevii surzi citesc la nivelul copiilor de nouă ani (Conrad, 1979).

25. Au existat desigur şi alte romane, cum ar fi *Inima-i un vânător singuratic* de Carson McCullers. Figura domnului Singer, un bărbat surd, izolat într-o lume care aude, este mult diferită de cea a personajelor din romanul lui Gieenberg, care sunt profund conştienţi de identitatea lor de surzi. În ultimii treizeci de ani a avut loc o uriaşă schimbare socială, o schimbare a perspectivei sociale, marcând apariţia unei noi conştiinţe de sine.

26. Deşi limbajului semnelor se poate dezvolta de timpuriu, deprinderea gramaticii are loc la aceeaşi vârstă şi în acelaşi mod ca

însuşirea gramaticii limbii vorbite. Dezvoltarea lingvistică e asemănătoare la toţi copiii, fie că aud, fie că nu. Dacă semnele apar mai devreme decât vorbirea, aceasta se explică prin faptul că ele sunt mai uşor de făcut, pentru că implică mişcări relativ simple şi lente ale muşchilor, pe când vorbirea presupune coordonarea rapidă a sute de structuri diferite şi devine posibilă abia în al doilea an de viaţă.

Trebuie totuşi remarcat că un copil surd de patru luni poate face semnul pentru „lapte", în vreme ce un copil care aude poate doar să plângă sau să privească în jur. Poate că ar fi mai bine pentru toţi copiii dacă ar cunoaşte câteva semne!

27. Surditatea poate fi ghicită prin observare, dar nu poate fi dovedită uşor în primul an de viaţă. De aceea, dacă există vreun motiv de a bănui surditatea – de exemplu, pentru că au fost alţi surzi în familie sau se manifestă o lipsă de reacţie la zgomote bruşte – trebuie să se facă testarea fiziologică a reacţiei creierului la sunete (măsurând aşa-numitul potenţial evocat auditiv de trunchi cerebral). Acest test relativ simplu poate confirma sau infirma diagnosticul de surditate încă din prima săptămână de viaţă.

28. Sicard şi-a închipuit o asemenea comunitate:

N-ar putea exista în vreun colţ de lume o întreagă societate de oameni surzi? Ei bine, am crede oare atunci că aceşti indivizi sunt inferiori, că nu sunt inteligenţi şi nu pot comunica? Ei ar avea iară îndoială un limbaj al semnelor, un limbaj poate chiar mai bogat decât al nostru. Acest limbaj ar fi măcar neambiguu, oferind întotdeauna o imagine fidelă a sentimentelor. Prin urmare, de ce-ar fi o asemenea comunitate necivilizată? De ce n-ar avea legi, guvern, poliţie mai puţin precare decât ale noastre? (Lane.

1984 b, pp. 89 – 90).

Această perspectivă, atât de idilică pentru Sicard, este imaginată în cheie terifiantă şi de la fel de hiperbolicul Alexander Graham Bell, a cărui lucrare din 1883 *Memoir upon the Formation of a Deafvariety of the Human Race*, cu ideile sale draconice privind „tratarea" surzilor, a fost inspirată de experienţa sa pe insula Martha's Vineyard

(vezi mai jos). În remarcabila povestire a lui H.G. Wells *Ţara*

orbilor, ambele senzaţii sunt prezente – şi cea idilică, şi cea terifiantă.

Surzii înşişi au avut uneori tendinţe de separatism sau „sionism", în 1831, Edmund Booth a propus înfiinţarea unui oraş sau a unei comunităţi a surzilor, iar în 1856 John James Floumoy, a unui stat al surzilor, „în vest". În imaginar, ideea e încă activă. Astfel, Lyson C. Sulla, eroul surd din *Islay*, visează să devină guvernator al statului Islay şi să facă din acesta un stat „al surzilor, creat de surzi, pentru surzi".

(Bullard, 1986).

29. Au existat şi există şi alte comunităţi izolate, cu o mare incidenţă a surdităţii şi cu atitudini sociale neobişnuit de favorabile faţă de surzi şi de limbajul lor. Este cazul insulei Providence din Caraibe, studiat în detaliu de James Woodward (1982) şi prezentat de William

Washabaugh.

Poate că exemplul insulei Martha's Vineyard nu este atât de rar;

pesemne că ne putem aştepta ca el să apară ori de câte ori există un număr semnificativ de mare de surzi într-o comunitate. Într-un sat izolat din Yucatán (descoperit şi filmat pentru prima dată de etnograful şi producătorul de film Hubert Smith şi studiat acum din punct de vedere lingvistic şi antropologic de Robert Johnson şi Jane Norman de la Universitatea Gallaudet) treisprezece adulţi şi un copil, dintr-o populaţie de aproximativ 400 de persoane, suferă de surditate congenitală – iar aici întregul sat foloseşte limbajul semnelor. Sunt şi alte rude surde – veri, veri de gradul al doilea etc. – în satele învecinate.

Limbajul semnelor folosit de ei nu este un „limbaj domestic", ci un limbaj maya al semnelor, care este în mod evident foarte vechi, fiind inteligibil pentru toţi aceşti surzi, chiar dacă ei sunt răspândiţi pe sute de kilometri pătraţi şi nu au de fapt nicio legătură unii cu alţii. Acesta diferă de Limbajul Central Mexican al Semnelor, folosit în Merida şi în alte oraşe – iar cei care folosesc aceste două limbaje nu se pot înţelege între ei. Vieţile împlinite şi bine integrate ale surzilor din mediul rural – în comunităţi care îi acceptă în totalitate şi

s-au adaptat singure la învăţarea limbajului semnelor – sunt în flagrant contrast cu nivelul social, informaţional, educaţional şi lingvistic scăzut al surzilor de la „oraş”, recte Merida, care (după ani de educaţie nepotrivită) nu se pot ocupa decât de comerţul ambulant sau de bicicletele-taxi. Se vede aici cât de bine funcţionează adesea comunitatea, în timp ce „sistemul” merge prost.

30. Pe lângă şcoala sa exemplară pentru surzi, oraşul Fremont.

California, oferă condiţii de muncă fără egal pentru aceştia, precum şi un înalt nivel de respect şi conştiinţă publică şi civică. Prezenţa a mii de surzi într-o zonă a oraşului a creat o situaţie bilingvă şi biculturală foarte interesantă, în care vorbirea şi limbajul semnelor sunt utilizate în mod egal. În anumite părţi ale oraşului există cafenele unde jumătate dintre clienţi vorbesc şi jumătate gesticulează, săli de sport unde persoane surde şi persoane fără deficienţe de auz se antrenează împreună şi întreceri de atletism la care participă deopotrivă surzi şi nesurzi. Este aici nu doar o interfaţă – una prietenoasă, între cei cu deficienţe de auz şi cei fără –, ci şi o importantă fuziune sau difuziune a celor două culturi, astfel încât un mare număr de persoane care aud (în special copii) au început să-şi însuşească limbajul semnelor, de obicei inconştient, mai degrabă furând decât învăţând în mod deliberat. Astfel, chiar şi aici, într-un oraş industrial agitat din Silicon Valley din anii 1980 (şi există o situaţie oarecum asemănătoare la Rochester, New York, unde mai multe mii de studenţi surzi, unii provenind din familii cu deficienţe de auz, învaţă la Institutul Tehnic Naţional pentru Surzi), vedem că poate reapărea situaţia benefică de pe insula Martha’s Vineyard.

31. Am cunoscut recent o tânără, Deborah H., fiica fără deficienţe de auz a unor părinţi surzi, care deprinsese de la bun început limbajul semnelor. Ea îmi spune că recurge adesea la acesta şi „gândeşte în limbajul semnelor” ori de câte ori trebuie să rezolve o problemă intelectuală complexă. Limba are o funcţie socială, dar şi una intelectuală, iar pentru Deborah, care aude şi trăieşte acum într-o lume a celor care aud, funcţia socială e

îndeplinită în chip firesc prin vorbire, însă funcţia intelectuală ţine încă de limbajul semnelor.

Completare (1990): O interesantă disociere sau dualitate a exprimării verbale şi gestuale e prezentată de Arlow (1976) într-un studiu psihanalitic privind un copil care aude al unor părinţi surzi:

Comunicarea prin comportament gestual a devenit o parte foarte importantă a transferului afectiv. […] Fără să ştiu, receptam simultan două tipuri de comunicare: unul prin cuvinte, o formă în care pacientul comunica în mod obişnuit cu mine; celălalt prin gesturi [semne], aşa cum pacientul obişnuia să comunice cu tatăl său. Alteori, în timpul transferului afectiv, simbolurile gestuale au reprezentat o spoială peste textul verbal pe care pacientul îl comunica. Aceste simboluri gestuale conţineau un material suplimentar care fie completa, fie, mai probabil, contrazicea ceea ce se comunica verbal. Într-un anumit sens, un „material inconştient".

Îşi făcea apariţia în conştiinţă prin comunicare gestuală, iar nu prin comunicare verbală.

Gândirea în limbajul semnelor

1. Se întâmplă deseori ca surditatea să nu fie remarcată la vârste fragede, nici chiar de părinţi inteligenţi şi altminteri cu spirit de observaţie, şi să fie diagnosticată târziu, când copilul nu reuşeşte să-şi dezvolte capacitatea de a vorbi. Diagnosticul suplimentar de „idiot".

sau „retardat" este de asemenea foarte frecvent şi rămâne ca un stigmat pentru toată viaţa. Multe mari spitale şi instituţii „de boli mintale" primesc un număr însemnat de pacienţi cu surditate congenitală, numiţi „retardaţi", „absenţi" sau „autişti", care pot să nu fie nimic din toate astea, ci să fi fost doar trataţi ca atare şi privaţi de o dezvoltare normală din primele lor zile de viaţă.

2. Sau nu este? William James, preocupat mereu de relaţia între gândire şi limbaj, a corespondat cu Theophilus d'Estrella, un artist şi fotograf surd foarte talentat, iar în 1893 a publicat o scrisoare autobiografică pe care i-o trimisese d'Estrella, împreună cu propriile lui reflecţii pe marginea ei. D'Estrella se născuse surd şi n-a început să înveţe niciun limbaj formal al semnelor până la nouă ani (dar a inventat un „limbaj propriu al semnelor" din fragedă

pruncie). La început, el scrie:

Am gândit în imagini şi semne înainte să merg la şcoală. Imaginile nu aveau detalii precise, ci doar linii generale. Erau efemere şi fugare în ochii minţii mele. Semnele [mele proprii] nu erau complexe, ci oarecum convenţionale [vizual] în stilul mexican

[…] deloc asemănătoare simbolurilor din limbajul surdomuţilor.

Deşi incapabil să vorbească, d'Estrella era evident un copil curios, plin de imaginaţie şi pătrunzător, chiar speculativ: credea că marea cea sărată este urina unui Zeu al Mării, iar lima este o zeiţă pe cer. A putut povesti toate acestea la zece ani, când a început să frecventeze Şcoala pentru Surzi din California şi a învăţat să folosească limbajul semnelor şi să scrie. D'Estrella credea că gândise *cu adevărat*, că gândise profund, chiar dacă doar în imagini, încă înainte să înveţe limbajul formal, şi că limbajul serveşte la „detalierea".

gândurilor, iară a fi neapărat necesar gândirii. Aceasta a fost şi concluzia lui James:

Reflecţiile sale cosmologice şi etice au fost rodul gândirii sale solitare. […] Cu siguranţa că nu avea gesturi convenţionale pentru relaţiile familiare şi logice implicate în inducţiile sale privind luna, de exemplu. Astfel, rela*tările lui tin*d *să contrazică ideea că nicio gân*d*ire abstractă nu* e *posibilă fără cuvinte. Gâ*ndirea aceasta abstractă, evident subtilă, deopotrivă ştiinţifică şi morală, a luat-o înaintea mijloacelor sale de exprimare în faţa altora.

[Sublinierile ne aparţin.]

James a intuit că studierea unor asemenea oameni surzi poate avea o mare importanţă pentru lămurirea relaţiei dintre gândire şi limbaj. (Trebuie adăugat că unii critici şi corespondenţi ai lui James şi-au exprimat îndoiala privind veridicitatea relatării autobiografice a lui d'Estrella.)

Dar *depinde* oare gândirea, orice gândire, de limbaj? Dacă autoanalizele sunt demne de încredere, s-ar părea că gândirea matematică

(pesemne o formă cu totul aparte de gândire) poate începe în absenţa limbajului. Matematicianul Roger Penrose discută acest subiect pe larg (Penrose, 1989) şi dă exemple din observaţiile

lăcute de el însuşi;

asupra sa şi din relatările autobiografice ale lui Poincaré, Einstein.

Galton etc. Întrebat despre felul în care gândeşte, Einstein a răspuns:

Cuvintele sau limbajul, scris sau vorbit, nu par a juca niciun rol în mecanismul gândirii mele. Entităţile psihice care par a servi drept elemente ale gândirii sunt anumite *semne* şi *imagini* mai mult sau mai puţin clare […] de tip vizual şi gestual. Cuvintele convenţionale sau alte semne trebuie căutate cu efort abia într-o a doua etapă.

Iar Jacques Hadamard, *în The Psychology1 of Mathematical Invention*, *scrie*:

Subliniez că din mintea mea cuvintele lipsesc cu desăvârşire atunci când gândesc cu adevărat […] [şi] chiar după ce citesc sau ascult o întrebare, toate cuvintele dispar în clipa când încep să mă gândesc la ea; sunt perfect de acord cu Schopenhauer, care scrie:

„Gândurile mor în momentul când sunt transformate în cuvinte".

Penrose, care e geometru, conchide că, pentru gândirea matematică, cuvintele sunt aproape inutile, dar pot fi foarte potrivite pentru alte tipuri de gândire. Fără îndoială că un şahist, un informatician, un muzician, un actor sau un artist vizual ar ajunge la concluzii oarecum asemănătoare. E limpede că limbajul, în sens îngust, nu e singurul vehicul sau instrument al gândirii. Probabil că trebuie să lărgim sfera „limbajului", astfel încât să acopere matematica, muzica, actoria, arta… orice *for*mă a sistemului de reprezentări.

Dar oare chiar le *gândeşte* în toate acestea? A gândit cu adevărat

Beethoven, Beethoven cel din ultima perioadă, în muzică? Pare improbabil, deşi gândirea sa era limpede şi vizibilă în muzică, şi nu poate fi întrezărită sau înţeleasă decât *prin* aceasta. (A fost întotdeauna un mare formalist, iar acum era surd şi cu o deaferentare auditivă veche de douăzeci de ani.) Gândea oare Newton în ecuaţii diferenţiale când „călătorea mereu pe-oceane de stranie gândire şi veşnic singuratic"? [Wordsworth, *The Prelude*,

citat în Aldous Huxley.

Şi restul e tăcere, în româneşte de Antoaneta Ralian, Bucureşti, Editura Univers, 1977, p. 181 – *N. t.*] Şi acest lucru pare improbabil, dar gândirea sa nu poate fi înţeleasă decât *prin* ecuaţii. Nimeni nu gândeşte, la cel mai profund nivel, în muzică sau ecuaţii şi nici în limbaj, poate nici măcar în cazul artei cuvântului. Schopenhauer şi Vîgotki sunt amândoi mari artişti ai cuvântului, a căror gândire, se pare, e inseparabilă de cuvinte; dar amândoi insistă că ea merge dincolo de cuvinte: „Gândurile mor", scrie Schopenhauer, „în momentul când sunt transformate în cuvinte". „Cuvintele mor", scrie Vîgotki, „când dau naştere gândirii".

Dar dacă gândirea transcende limbajul şi toate formele de reprezentare, ea le creează şi are nevoie de ele pentru a înainta. Aşa s-a întâmplat în istoria omenirii şi aşa se întâmplă cu fiecare dintre noi.

Gândirea nu e limbaj, simbolism, imaginaţie sau muzică – dar fără acestea poate muri, avortată, în minte. Este ceea ce îi ameninţă pe

Joseph, d'Estrella, Massieu, Ildefonso, pe orice copil surd sau pe orice copil în general, dacă nu li se oferă acces deplin la limbaj şi la alte instrumente şi forme culturale.

3. A.R. Luna şi F. Ia. Yudovich prezintă cazul unor gemeni identici cu o retardare congenitală a vorbirii (datorată unor probleme cerebrale, nu surzeniei). Aceşti gemeni, deşi cu o inteligenţă normală, ba chiar strălucită, se manifestau într-un mod foarte primitiv – joaca lor era repetitivă şi lipsită de creativitate. Întâmpinau mari dificultăţi în rezolvarea oricărei probleme, în conceperea unor acţiuni sau planuri complexe; era, după cum spunea Luna, „o structură ciudată a conştiinţei, insuficient diferenţiată, [incapabilă] să separe cuvântul de acţiune, să se orienteze, să planifice o activitate

[…] să formuleze scopurile unei activităţi cu ajutorul vorbirii".

Când gemenii au fost despărţiţi şi fiecare şi-a însuşit un sistem normal de limbaj, „întreaga structură a vieţii mentale a celor doi gemeni s-a schimbat simultan şi radical […] şi, după numai trei luni, am văzut începuturile unor jocuri cu înţeles […] posibilitatea unei activităţi productive, constructive, în lumina unor scopuri limpede

exprimate […] operaţii intelectuale care cu puţin timp în urmă erau doar în fază embrionară […]”.

Toate aceste „progrese esenţiale” (după cum le numeşte Luna), progrese nu doar în funcţionarea intelectuală, ci în întreaga fiinţă a copiilor, „le putem pune doar pe seama influenţei unicului factor schimbat – însuşirea unui sistem de limbaj”.

Luna şi Yudovich discută şi despre dizabilităţile surzilor lipsiţi de limbaj:

Surdomutul care nu a fost învăţat să vorbească […] nu deţine toate acele forme de reflecţie care se realizează prin vorbire […].

[El] indică obiecte sau acţiuni prin gesturi; este incapabil să creeze concepte abstracte, să sistematizeze fenomenele din lumea exterioară cu ajutorul semnalelor furnizate de limbaj, dar care nu sunt fireşti pentru experienţa vizuală, dobândită pe cale practică.

Nu putem decât regreta că Luna n-a cunoscut, se pare, oameni surzi care şi-au însuşit limbajul fluent, căci ne-ar fi oferit descrieri incomparabile ale dobândirii unei capacităţi de conceptualizare şi sistematizare *odată cu* limbajul.

Completare (*1990*): Am aflat recent că, deşi n-a publicat nimic pe această temă, Luna *chiar* s-a ocupat de copiii surzi (şi de cei afectaţi de surdocecitate) în anii 1950, precum şi de rolul limbajului semnelor în educaţia şi dezvoltarea lor. Aceasta a reprezentat, într-un fel, o revenire la „defectologie”, în care el şi Vîgotki au făcut operă de pionierat în anii 1920 şi 1930, şi pe care avea s-o exploreze ulterior în încercările sale de reabilitare a bolnavilor cu afecţiuni neurologice.

4. *Notă 1990*: Recent, pe când mă aflam în Italia, am cunoscut un băiat de ţigani de nouă ani, Manuel, care se născuse surd, dar nu întâlnise niciodată alţi oameni surzi şi (ducând o viaţă de nomad) nu primise niciun fel de educaţie. Nu cunoştea niciun limbaj, nici pe cel al semnelor, nici italiana, însă era isteţ, afectuos şi normal din punct de vedere emoţional – era foarte iubit de părinţi şi de fraţii mai mari, care îi dădeau tot felul de sarcini. Când a ajuns la şcoala pentru surzi de pe via Nomentana, existau îndoieli că va putea să înveţe fluent limbajul la vârsta lui. Dar s-a descurcat excepţional, iar peste trei luni folosea bine şi limbajul semnelor şi italiana, iubea

ambele limbi, îi plăcea să comunice şi era plin de întrebări, de curiozitate şi de vioiciune intelectuală. S-a descurcat mult mai bine decât sărmanul Joseph, care a învăţat limbajul încet şi cu dificultate.

De unde diferenţa? în mod clar, Manuel este un copil isteţ, iar

Joseph un copil cu o inteligenţă obişnuită (fără a fi subnormală); dar, poate mai relevant, Manuel a fost întotdeauna iubit, întotdeauna luat în seamă, întotdeauna *tratat ca normal* – a făcut parte din familie şi din comunitate, care l-au considerat diferit, însă niciodată străin în vreme ce Joseph a fost considerat şi adesea tratat ca autist sau retardat. Manuel nu a fost niciodată exclus, nu *s-a simţit* niciodată exclus;

nu a cunoscut, ca Joseph, senzaţia anihilantă de respingere şi izolare.

Acest factor afectiv are probabil o mare importanţă atunci când trebuie stabilit dacă însuşirea limbajului va reuşi sau nu în preajma

„Vârstei critice" ori după aceasta. Astfel, Ildefonso a reuşit, însă alţi trei adulţi surzi, lipsiţi de limbaj, pe care i-a întâlnit Susan Schaller, au fost atât de afectaţi din cauza izolării (şi, într-un caz, şi a internării), încât au ajuns să fie retraşi şi inaccesibili, *s-au întors împotriva comunicării* şi au respins orice încercare de a învăţa limbajul formal.

5. Autobiografia lui Massieu este republicată în Harían Lane. *The Deqf Experience*, pp. 76 – 80, şi tot aici găsim fragmente din cartea lui Sicard, pp. 83 – 126.

6. În 1977, S. Goidin-Meadow şi H. Feldman au început să înregistreze pe bandă video un grup de copii preşcolari complet surzi, care erau izolaţi de alţi utilizatori ai limbajului semnelor, deoarece părinţii lor au preferat ca ei să înveţe să vorbească şi să citească pe buze. În ciuda acestei izolări şi a încurajării hotărâte din partea părinţilor de a vorbi, copiii au început să inventeze gesturi – la început gesturi simple, apoi serii de gesturi – pentru a reprezenta oameni, obiecte şi acţiuni. Este ceea ce s-a întâmplat cu Massieu şi cu alţii în secolul XVIII. „Semnele proprii" inventate de Massieu şi de aceşti copii preşcolari izolaţi sunt sisteme gestuale simple, care pot avea o sintaxă rudimentară şi o morfologie foarte limitată; dar ei nu fac tranziţia, saltul spre o gramatică şi o sintaxă complete, aşa cum

se întâmplă când un copil ia contact cu limbajul semnelor.

S-au făcut observaţii asemănătoare asupra unor adulţi surzi izolaţi – a existat un asemenea bărbat surd în Insulele Solomon, primul în douăzeci şi patru de generaţii (Kuschel, 1973); şi ei au inventat sisteme gestuale, cu sintaxă şi morfologie foarte simple, prin care să le poată comunica vecinilor nevoi şi sentimente elementare – dar nu au putut face *singuri* saltul calitativ de la un asemenea sistem gestual la un sistem lingvistic complet, cu o gramatică reală.

După cum subliniază Carol Padden şi Tom Humphries, găsim aici încercări emoţionante de a inventa un limbaj pe tot parcursul unei vieţi. Iar acest lucru nu e posibil, deoarece este nevoie de un copil şi de un creier de copil expus unui limbaj natural, pentru a crea şi a transmite, pentru a dezvolta un limbaj natural. Astfel, limbajele semnelor sunt creaţii *istorice* a căror geneză necesită cel puţin două generaţii. Limbajul semnelor se poate îmbogăţi, poate evolua timp de mai multe generaţii, aşa cum a fost cazul în Martha's Vineyard, dar două generaţii sunt *suficiente*.

Întâlnim aceeaşi situaţie în cazul vorbirii. Astfel, atunci când se întâlnesc comunităţi diferite din punct de vedere lingvistic şi trebuie să comunice, ele dezvoltă un pidgin improvizat, lipsit de gramatică.

Gramatica apare abia în generaţia următoare, când copiii o aduc în pidginul părinţilor lor, creând o creolă bogată, cu o gramatică reală.

Cel puţin aceasta e teoria lingvistului Derek Bickerton (vezi Restak.

1988, pp. 2 i 6 – 217). Prin urmare, un Adam şi o Evă surzi vor improviza semne, dar le va lipsi limbajul; un adevărat limbaj al semnelor, gramatical, se va dezvolta doar odată cu creşterea copiilor lor.

Cain şi Abel.

Este limpede că potenţialul gramatical e prezent, chiar în mod exploziv, în creierul fiecărui copil şi iese la iveală şi se materializează atunci când apare cea mai neînsemnată ocazie. Acest lucru este deosebit de clar în cazul copiilor surzi care au fost izolaţi, dar vin în contact până la urmă, printr-o întâmplare fericită,

cu limbajul semnelor. Într-o asemenea situaţie, chiar şi cel mai scurt contact cu un limbaj al semnelor având o gramatică completă poate servi la iniţierea unei schimbări uriaşe şi bruşte. O privire fugară aruncată asupra utilizării unui subiect/obiect sau asupra construcţiei unei fraze poate declanşa capacitatea gramaticală latentă a creierului şi poate produce o străfulgerare şi o trecere foarte rapidă de la un sistem gestual la un limbaj real. Gramatica se poate răspândi în rândul acestor copii ca o boală contagioasă. Este nevoie de o izolare totală pentru a împiedica acest lucru.

7. Faptul că Massieu a numit cu încântare copacii şi alte plante

I-a ajutat să-i definească în categorii *perceptive* unice („acesta este un stejar, aceasta este «calitatea de stejar»"), dar nu să-i definească într-un mod mai *conceptual* („A, iată o gimnospermă!" sau „Altă cruciferă!"). Iar multe dintre aceste categorii „naturale" îi erau deja desigur familiare. A fost mult mai greu cu obiectele necunoscute, care nu făcuseră anterior parte din lumea lui perceptivă. Acest lucru e de bănuit în cazul lui Massieu şi foarte clar la copilul sălbatic Victor.

Astfel, când Itard, profesorul lui Victor, I-a învăţat cuvântul „carte", la început el a considerat că denumirea se referă la o *anumită* carte şi a făcut aceeaşi greşeală cu alte cuvinte, despre toate înţelegând că desemnează un anumit lucru, nu o categorie de lucruri. Sicard I-a familiarizat pe Massieu întâi cu imaginile, şi de aici I-a condus la

(ceea ce Levy-Bruhl, în studiile sale asupra gândirii primitive, numeşte) „concepte-imagini". Asemenea concepte sunt în chip necesar particulare, întrucât nu poate exista o imagine generică.

8. L.S. Vîgotki s-a născut în Belarus în 1896 şi a publicat, foarte tânăr fiind, o carte remarcabilă de psihologie a artei. A trecut apoi la psihologia sistematică, iar în cei zece ani cât a mai trăit (a murit de tuberculoză la 38 de ani) a creat o operă unică, despre care majoritatea contemporanilor săi (inclusiv Piaget) au considerat că poartă pecetea unei originalităţi aparte, chiar a geniului. Vîgotki susţinea că dezvoltarea limbajului şi a capacităţilor mentale nu este nici dobândită pe cale obişnuită, nici apărută epigenetic, ci este de natură socială şi mijlocită, născută din interacţiunea dintre adult şi

copil şi prin asimilarea instrumentului cultural al limbajului pentru procesele gândirii.

Opera sa a stârnit mari suspiciuni printre ideologii marxişti, iar

Gândire şi limbaj, care s-a publicat postum în 1934, a fost interzisă câţiva ani mai târziu, fiind considerată „antimarxistă", „antipavloviană" şi „antisovietică". Studiile şi teoriile sale nu mai puteau fi amintite în public, dar au fost păstrate cu sfinţenie de elevii şi colegii săi – în primul rând de A.R. Luna şi A.N. Leontev. Mai târziu.

Luna avea să spună că întâlnirea cu un geniu ca Vîgotki şi apropierea de ei au fost evenimentele cruciale din viaţa lui – iar propria sa operă o considera adesea „doar o continuare" a operei lui

Vîgotki. În mare măsură prin eforturile curajoase ale lui Luna (căci şi el a fost interzis şi obligat la un „exil intern" în diferite perioade).

Gândire şi limbaj s-a republicat (în rusă şi germană) la sfârşitul anilor 1950.

Cartea a fost în cele din urmă publicată în engleză în 1962, cu o introducere de Jérôme Bruner. Ea a influenţat în mod decisiv opera lui Bruner – cărţile sale din anii 1960 (mai ales *Towards a Theory of Instruction*) au un ton care aminteşte hotărât de Vîgotki. Opera lui Vîgotki devansase în asemenea măsură epoca sa, încât unul dintre contemporanii lui l-a numit „un oaspete din viitor". Dar, în ultimii douăzeci de ani, el a oferit bazele teoretice pentru diverse studii importante pe tema dezvoltării limbajului şi a proceselor mentale (şi astfel a educaţiei) copilului, inclusiv cele ale lui Schlesinger şi ale familiei Wood, care se concentrează asupra copiilor surzi. Abia la sfârşitul anilor 1980 opera integrală a lui Vîgotki a fost publicată în engleză, avându-l tot pe Bruner drept editor.

Completare (1990): Abia acum eseurile lui Vîgotki despre „defectologie", inclusiv eseul fundamental din 1925 despre educaţia specială a surzilor, sunt publicate în engleză (vezi Vîgotki, 1991 şi

Knox, 1989). Trebuie spus înainte de toate că „defectologia" nu numai că este un cuvânt oribil, dar induce şi în eroare, fiindcă nu la defecte se referă, ci tocmai la contrariul lor – adaptări,

compensări (poate că ar trebui să se numească „intactologie"). Vîgotki s-a opus cu vehemenţă evaluării copiilor handicapaţi în funcţie de defectele sau deficienţele lor, de „minusurile" lor; el i-a evaluat în raport cu ceea ce aveau intact, cu „plusurile" lor. Nu-i considera deficienţi, ci diferiţi: „Un copil handicapat reprezintă un tip unic, calitativ diferit, de dezvoltare". Iar această diferenţă calitativă, această unicitate, credea

Vîgotki, este ceea ce trebuie să vizeze orice acţiune educaţională sau de reabilitare: „Dacă un copil orb sau surd atinge acelaşi nivel de dezvoltare ca un copil normal", scrie el, „atunci copilul cu o deficienţă atinge acest nivel *în alt mod*, *pe altă cale*, *cu alte mijloace* –, iar pentru pedagog este deosebit de important să cunoască unicitatea drumului pe care trebuie să-i conducă pe copil. Această unicitate transformă minusul handicapului în plusul compensării".

Dezvoltarea funcţiilor psihologice superioare nu este, pentru

Vîgotki, ceva ce apare „în mod natural", automat – ea necesită mediere, cultură, un instrument cultural. Iar cel mai important instrument cultural de acest tip este limbajul. Dar instrumentele culturale şi limbajele, susţine el, au fost dezvoltate pentru omul „normal", omul cu toate organele de simţ, cu funcţiile biologice intacte. Ce va fi atunci cel mai bine pentru persoana handicapată, pentru cea *diferită*l Cheia dezvoltării sale va fi compensarea – folosirea unui instrument cultural alternativ. Astfel, Vîgotki ajunge la educaţia specială a surzilor: instrumentul cultural alternativ pentru ei este limbajul semnelor – limbajul semnelor care a fost creat de ei şi pentru ei.

Limbajul semnelor se adresează funcţiilor vizuale rămase intacte;

este modul cel mai direct de a ajunge la copiii surzi, modul cel mai simplu de a le permite să se dezvolte integral, şi singurul care le respectă diferenţa, unicitatea.

9. Kaspar Hauser, după eliberarea sa dintr-o temniţă unde stătuse ani de-a rândul fără să vorbească (vom reveni la el în acest capitol), manifesta aceeaşi tendinţă de a folosi asemenea metafore la început, un fel de poezie naturală, naivă, copilărească… pe care

profesorul său, von Feuerbach, i-a cerut s-o „abandoneze”. În istoria şi evoluţia multor popoare şi culturi apare un asemenea limbaj poetic „primitiv” la început, înlocuit ulterior de termeni mai analitici, abstracţi. Uneori pierderea poate fi la fel de mare precum câştigul.

Levy-Bruhl, la rândul său, spune că tasmanienii „nu aveau cuvinte pentru a reprezenta idei abstracte […] nu puteau exprima calităţi precum tare, moale, rotund, înalt, scund etc. Pentru tare, spuneau ca piatra, pentru înalt, picioare lungi, pentru rotund, ca o minge, ca luna şi aşa mai departe; ei combinau întotdeauna cuvintele cu gesturi, destinate a aduce ceea ce descriau în faţa ochilor persoanei căreia i se adresau”. Nu putem să nu ne amintim aici de Massieu pe când învăţa limbajul şi spunea „Albert epasăre”, „Paul e leu”, înainte de a dobândi adjectivele generice sau de a trece la utilizarea lor.

10. Însuşirea de către Massieu a *ideii* de pătrat, prin intermediul unui cuvânt comun, un simbol pentru el, a fost (conştient şi inconştient) răspunsul lui Sicard către Hobbes. Cu un secol şi jumătate în urmă, Hobbes susţinuse că deşi un surd poate să calculeze că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte şi chiar să urmărească demonstraţia lui Euclid în acest sens, el nu poate concepe acest lucru ca pe o propoziţie universală despre triunghiuri, fiindcă îi lipseşte un cuvânt sau simbol pentru „triunghi”. Lipsindu-i substantivele comune, lipsindu-i limbajul abstract, credea Hobbes, surdul nu e în stare să generalizeze. Poate că aşa stau lucrurile, spune

Sicard, dar, dacă folosesc substantive comune, limbajul abstract, limbajul semnelor, ei pot generaliza la fel de bine ca oricine altcineva.

Ne amintim, citindu-i pe Sicard, de teoria ideilor şi a educaţiei la

Platon, mai ales în *Cratylos* şi *Menon*. În primul rând, spune Platon, trebuie să vezi pătrate adevărate – tot felul de obiecte pătrate (sau cu oricare altă calitate) –, abia pe urmă poate veni ideea de pătrat, pătratul arhetipal sau ideal, în raport cu care toate pătratele sunt doar copii. În *Menon*, un tânăr ignorant şi analfabet, fără nicio idee despre geometrie, e iniţiat treptat în adevărurile

geometriei, ridicat la niveluri tot mai înalte de abstracţiuni, prin întrebările unui profesor care e mereu cu un pas înainte şi care, prin forma întrebărilor sale, îi permite elevului să avanseze până la stadiul în care se află el. Astfel, pentru Platon, limbajul, cunoştinţele, epistemologia sunt înnăscute – toată învăţarea este în principal „amintire", dar aceasta poate avea loc doar împreună cu altcineva, cu un mijlocitor, în cadrul unui dialog. Profesor înnăscut, Sicard nu-i *învăţa* cu adevărat pe Massieu, ci îl ajuta să-şi dea drumul, să se *manifeste*, prin intermediul unui asemenea dialog.

11. Relatarea iniţială a lui Anselm von Feuerbach a fost publicată în 1832 şi tradusă în engleză – sub titlul *Caspar Hauser* – în

1834. Ea a constituit tema a numeroase eseuri, articole, cărţi, a unui film de Werner Herzog şi a unui remarcabil eseu psihanalitic al lui

Leonard Shengold, în *Halo in the Sky*.

12. Dar lucrurile nu stau întotdeauna aşa. Un copil sălbatic din vremurile moderne, Genie, a fost găsit în California în 1970; fetiţa a fost închisă în casă (de un tată psihotic) şi nu i s-a vorbit din fragedă pruncie (vezi Curtiss, 1977). În ciuda unei instruiri intensive.

Genie şi-a însuşit doar în mod sumar limbajul – un număr de cuvinte pentru obiectele obişnuite, dar fără capacitatea de a pune întrebări, şi numai o gramatică rudimentară. De ce s-a descurcat Kaspar atât de bine, iar Genie nu? Poate pur şi simplu pentru că deja Kaspar cunoştea puţin limbajul, având capacitatea lingvistică a unui copil de trei ani, înainte de a fi închis, în timp ce Genie a fost complet izolată de la vârsta de douăzeci de luni. Acest singur an de limbaj poate explica întreaga diferenţă: acelaşi lucru se vede la copiii care şi-au pierdut brusc auzul la treizeci şi şase de luni, faţă de cei care şi l-au pierdut la douăzeci şi patru de luni.

13. n ianuarie 1982, un tribunal din statul New York a hotărât acordarea unei despăgubiri de 2, 5 milioane de dolari „unui băiat surd de şaptesprezece ani, care a fost diagnosticat drept «imbecil» la vârsta de doi ani şi internat într-o instituţie pentru retardaţi mintal, până a împlinit aproape unsprezece ani. La această vârstă, a fost transferat la altă instituţie, unde un examen psihologic de rutină a

dezvăluit că avea «o inteligenţă cel puţin normală»". Cazul este prezentat de Jérôme D. Schein (Schein, 1984). Asemenea cazuri par să nu fie rare – unul aproape identic e semnalat în *The New York*

Times din 11 decembrie 1988 (p. 81).

Completare (1990): Incredibil, dar asemenea greşeli se pot face şi cu adulţii. Foarte recent, într-un spital de psihiatrie în care lucrez, am văzut un bărbat care îşi pierduse auzul la treizeci şi opt de ani, din cauza unei crize de meningită. Dintr-odată s-a pomenit că nu mai aude, că nu mai înţelege ce-i spun alţii. S-a dus la mai mulţi medici, iar niciunul se pare că nu şi-a făcut timp să-i asculte cu adevărat sau să-i evalueze starea. A fost diagnosticat ca schizofrenic de unul dintre ei, ca retardat de altul. Când am stat puţin cu el şi am scris întrebările care îi erau destinate, a devenit limpede că nu era niciuna, nici alta – şi că nu avea nevoie să fie internat, ci instruit.

14. Când am ajuns să scriu despre o pereche de gemeni care erau minuni ale matematicii („The Twins", în Sacks, 1985) şi despre uşurinţa lor extraordinară de a opera cu numerele, „aptitudinea pentru aritmetică", a trebuit să mă întreb dacă n-ar putea exista în creierul lor „o aritmetică profundă de genul descris de Gauss […]

Înnăscută precum sintaxa şi gramatica generativă de profunzime ale lui Chomsky". Când am aflat că Ildefonso a ajuns brusc să înţeleagă numerele, „să vadă" regulile aritmeticii, n-am putut să nu mă gândesc la gemeni şi să mă întreb dacă nu cumva deţine şi el o aritmetică înnăscută, organică, stârnită brusc sau eliberată de un stimul numeric.

Într-adevăr, Schaller mi-a scris ulterior despre un bărbat de cincizeci şi patru de ani, suferind de surditate prelingvală şi care nu cunoştea niciun limbaj, dar înţelegea bine aritmetica şi avea un manual de aritmetică la care ţinea mult, însă din care nu putea citi decât semnele şi exemplele aritmetice. Acest bărbat, care avea dublul vârstei lui Ildefonso, a reuşit să înveţe limbajul semnelor în al şaselea deceniu de viaţă – Schaller se întreabă dacă nu cumva competenţa lui aritmetică a contribuit la acest lucru.

O asemenea competenţă aritmetică serveşte pesemne ca

model sau punct de plecare pentru dezvoltarea unei competenţe lingvistice imediat (sau mult mai târziu), o capacitate chomskyană care înlesneşte apariţia alteia.

15. Rapin, 1979, p. 120.

16. Sfântul Augustin scrie:

[…] înregistram în memorie când ei înşişi [oamenii mai în vârstă] scoteau un sunet numind un lucru şi când îşi mişcau trupul spre ceva corespunzător acelui sunet; apoi vedeam şi păstram în gând că fusese numit de ei lucrul acela, pe care îl pronunţau, când „Doreau să-i arate. Însă din mişcarea trupului lor se vedea clar ce lucru anume voiau ei, întocmai ca din cuvintele naturale ale tuturor neamurilor, care se fac înţelese cu expresia feţei, ori cu mişcarea ochilor şi cu gesticulaţia celorlalte membre, şi cu sunetul vocii, având menirea să arate simţirea sufletului lor, ori de câte ori este vorba de a cere, a avea ceva în stăpânire, a respinge ori a evita anumite lucruri. Şi astfel vorbele fixate la locul lor în felurite enunţuri şi auzite iarăşi şi iarăşi, din ele deduceam şi eu puţin câte puţin semnele căror lucruri anume erau; şi după ce gura mea s-a deprins cu aceste semne, am ajuns să-mi exprim şi eu prin ele dorinţele mele. (Sfântul Augustin, *Confesiuni*, traducere din latină, studiu introductiv şi note de Gh.I. Şerban, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 97 – *N. t.*)

Wittgenstein observă: „Augustin descrie învăţarea limbajului omenesc ca şi cum copilul ar veni într-o ţară străină şi nu ar înţelege limba ţării; cu alte cuvinte: ca şi cum el ar avea deja o limbă, dar nu pe aceasta. Sau de asemenea: ca şi cum copilul ar putea deja să *gândească*, doar că nu vorbeşte încă. Iar «a gândi» ar însemna aici ceva de felul «a vorbi cu sine însuşi»”. (Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, traducere din germană de Mircea Dumitru şi Mircea Flonta, în colaborare cu Adrian-Paui Iliescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004.

32, p. 110-AT. *t.*)

17. Aspectele cognitive ale unui asemenea contact preverbal au fost studiate în special de Jérôme Bruner şi colegii săi (vezi Bruner.

1983). Bruner vede în interacţiunile şi „conversaţiile”

preverbale modelul general şi arhetipul tuturor interacţiunilor verbale, al dialogurilor care vor avea loc în viitor. Dacă aceste dialoguri preverbale nu apar sau eşuează, consideră Bruner, se creează premisele unor dificultăţi serioase în relaţiile verbale de mai târziu. Este exact ceea ce se poate întâmpla – şi se întâmplă, dacă nu se iau măsuri de prevedere – cu copiii mici care nu-şi pot auzi mama şi nu pot auzi sunetul primelor comunicări preverbale cu ea.

În studiul lor pe termen lung asupra copiilor surzi, David Wood.

Heather Wood, Amanda Griffiths şi Ian Howarth subliniază acest aspect. Ei scriu:

Imaginaţi-vă un bebeluş surd, care nu percepe sunetul sau îl percepe în mică măsură […]. Când priveşte un obiect sau un eveniment, el nu recepţionează nimic din „muzica stării de spirit" care însoţeşte experienţa socială a copilului fără deficienţe de auz. Să presupunem că se uită la un obiect care îi intră în atenţie, trecând apoi la un adult care „împărtăşeşte" experienţa cu el şi care vorbeşte despre ceea ce el privea. Înţelege oare copilul că are loc comu*nicarea! P*entru a descoperi relaţiile dintre un cuvânt şi referentul său, copilul surd trebuie să-şi*aminte ască cev*a ce tocmai a observat şi să lege *ace*astă amintire de o altă observaţie […].

Copilul surd trebuie să facă mult mai mult, „să descopere" relaţiile dintre două experienţe vizuale foarte diferite, care sunt îndepărtate în timp.

Acestea şi alte cauze importante, socotesc ei, sunt răspunzătoare pentru apariţia unor problemele de comunicare grave cu mult timp înainte de dezvoltarea limbajului.

Copiii surzi ai unor părinţi surzi au marea şansă de a nu întâmpina asemenea dificultăţi de interacţiune, deoarece părinţii lor ştiu mult prea bine din proprie experienţă că întreaga comunicare, joaca şi jocurile trebuie să fie vizuale, iar „limbajul copiilor" trebuie să se mute într-un registru vizual-gestual. Carol Erting şi colaboratorii ei au oferit recent ilustrări ale diferenţelor în această privinţă dintre părinţii surzi şi cei care aud. Se poate observa la copiii surzi, aproape de la naştere, o orientare neobişnuit de vizuală sau hipervizuală; este ceea ce părinţii, dacă sunt surzi, recunosc imediat. Copiii surzi manifestă *de la început* o organizare diferită,

care impune un tip diferit de reacţie. Părinţii atenţi înzestraţi cu auz pot recunoaşte acest lucru într-o anumită măsură şi se pot exersa în interacţiunea vizuală. Dar există o limită a ceea ce pot oferi părinţii care aud, oricât ar fi de iubitori, deoarece ei sunt, prin natura lor, fiinţe auditive, iar nu vizuale. Este nevoie de o altă interacţiune, complet vizuală, dacă se doreşte dezvoltarea identităţii proprii speciale şi unice a copilului surd – ceea ce poate oferi doar o altă fiinţă vizuală, o altă persoană surdă.

18. Studii foarte detaliate au fost făcute şi în Anglia de Wood şi colaboratorii săi, care, la fel ca Schlesinger, consideră extrem de important rolul de mijlocitor al părinţilor şi profesorilor şi arată că deseori acesta se poate degrada pe diverse căi subtile, atunci când e vorba de copii surzi.

19. Schlesinger, Hilde, „Buds of Development: Antecedents of Academic Achievement", în curs de publicare.

20. Această interacţiune este o preocupare importantă a psihologiei cognitive. Vezi mai ales L.S. Vîgotki, *Thought and Language*;

A.R. Luna şi F. Ia. Yudovich, *Speech and the Development of Mental*

Processes in the Child şi Jérôme Bruner, *Child's Talk*. Şi desigur

(mai ales în legătură cu dezvoltarea afectivităţii, fanteziei, creativităţii şi jocului) este şi preocuparea psihologiei analitice. Vezi D.W.

Winnicott, *The Maturational Process and the Facilitating Environment*; M. Mahler, F. Pine şi A. Bergman, *The Psychological Birth of the Human Infant*; şi Daniel N. Stern, *The Interpersonal World of the Infant*.

21. Schlesinger, 1988, p. 262.

22. Eric Lenneberg consideră că doar în plan *verbal*, după vârsta de trei ani, apar problemele la surzi; în general acestea nu sunt grave în anii preşcolari. Astfel, el scrie:

Un copil surd sănătos, de doi ani sau mai mare, se descurcă de minune, în ciuda incapacităţii sale totale de a comunica verbal.

Aceşti copii devin foarte pricepuţi în pantomima lor şi au

tehnici bine puse la punct de a-şi comunica dorinţele, nevoile şi chiar opiniile. […] Absenţa aproape totală a limbajului la aceşti copii nu constituie un obstacol pentru joaca cea mai inventivă şi mai ingenioasă, potrivită vârstei. Le plac jocurile fanteziste, pot construi structuri fantastice din blocuri sau cutii, pot instala trenuleţe electrice şi pot dezvolta logica necesară pentru fixarea macazurilor şi anticiparea comportării trenului aflat în mişcare la curbe şi peste poduri. Le place să se uite la imagini şi niciun grad de stilizare nu face reprezentarea grafică de neînţeles pentru ei, iar propriile lor desene nu lasă nimic de derit, în comparaţie cu este ale congenerilor lor care aud. Astfel, dezvoltarea cognitivă, aşa cum se dezvăluie prin joacă, pare să nu fie diferită de cea care apare în prezenţa dezvoltării limbajului.

Opinia lui Lenneberg, care părea rezonabilă în 1967, nu este împărtăşită acum de observatorii apropiaţi ai copiilor surzi, toţi simţind că pot exista mari dificultăţi comunicaţionale şi cognitive, chiar în perioada preşcolară, dacă limbajul nu e introdus cât se poate de devreme. Dacă nu se iau măsuri speciale, copilul surd obişnuit va avea doar cincizeci până la şaizeci de cuvinte la vârsta de cinci sau şase ani, în timp ce copilul obişnuit care aude are trei mii. Indiferent de plăcerile oferite de trenuleţele electrice şi de jocurile ingenioase, un copil este în mod cert privat de unele aspecte ale copilăriei dacă nu cunoaşte niciun fel de limbaj înainte de a merge la şcoală; există probabil o comunicare cu părinţii, cu alţi oameni, o anumită înţelegere a lumii în general, care însă e limitată. Bănuim că e nevoie de studii atente, poate şi de reconstrucţii analitice, pentru a vedea cum sunt compromişi primii cinci ani de viaţă dacă în această perioadă nu e însuşit limbajul.

23. Schlesinger, Hilde, „Buds of Development: Antecedents of Academic Achievement”, în curs de publicare.

24. Nu contează *în mod esenţial*, crede Schlesinger, dacă dialogul între mamă şi copil este vorbit sau se desfăşoară în limbajul semnelor; ce contează este intenţia comunicaţională. Aceasta – care, ca multe intenţii, este în mare măsură inconştientă – poate îi de a încerca un *control* asupra copilului său, în direcţia sănătoasă, de a-i încuraja creşterea, autonomia şi dezvoltarea mentală. Dar

utilizarea limbajului semnelor uşurează în mod clar comunicarea la începutul vieţii, deoarece copilul surd prinde spontan limbajul semnelor, dar nu poate prinde la fel de rapid vorbirea.

Schlesinger crede că intenţia comunicaţională depinde de „putere" – dacă părinţii se simt „puternici" sau „slabi" în relaţia cu copilul lor. Părinţii puternici, simţindu-se autonomi şi puternici, acordă autonomie şi putere copiilor; cei slabi, simţindu-se pasivi şi controlaţi, exercită la rândul lor un control excesiv asupra copiilor şi monologhează *în faţa* lor, în loc să aibă un dialog *cu* ei. Având un copil surd, părinţii se vor simţi, desigur, neputincioşi: Cum pot comunica ei cu copilul? Ce pot face? Ce speranţe pot avea ei sau copilul pentru viitor? Ce fel de lume li se va impune sau vor impune ei copilului? Aici, important este să primeze opţiunea, nu impunerea – să existe dorinţa de comunicare efectivă, fie prin vorbire, fie prin limbajul semnelor, fie prin ambele.

25. „Pentru cineva surd precum Charlotte, labiolectura şi vorbirea inteligibilă pot fi însuşite doar după mulţi ani de muncă intensă, admiţând că pot fi însuşite", scrie Sarah Elizabeth. Aceasta a fost concluzia ei după numeroase studii şi discuţii. Dar părinţii unei alte fetiţe complet surde, confruntaţi cu aproape aceeaşi situaţie, au ajuns la altă concluzie şi au considerat că au altă opţiune.

S-a descoperit că Alice este complet surdă la vârsta de şaptesprezece luni (cu o diminuare de auz de 120 db la o ureche şi 108 db la cealaltă). O soluţie pentru ea, credeau părinţii, consta în indiciile verbale, combinate cu utilizarea celor mai puternice proteze auditive.

(Indiciile verbale [*Cued Speech*], introduse de Orin Comett, folosesc poziţii simple ale mâinilor în jurul gurii, care servesc la clarificarea diferitelor sunete ce pot părea asemănătoare la labiolectură.) Alice se pare că s-a descurcat bine cu sistemul acesta, a ajuns la un vocabular bogat, la o gramatică excelentă şi (la vârsta de cinci ani) la un nivel lingvistic expresiv, având un avans de douăzeci de luni faţă de copiii de vârsta ei. Citeşte şi scrie bine, şi o face *cu plăcere*. Se descurcă bine la şcoală (unde are un interpret permanent pentru indiciile verbale). Părinţii spun că e

„deşteaptă, adaptată, iubită, sociabilă”, dar se teme că ar putea fi „izolată” la şcoală.

Însă, în ciuda capacităţilor ei lingvistice, posibilităţile de comunicare sunt drastic limitate. Vorbirea ei este încă greu de înţeles, pare

„Fragmentată” şi lasă pe dinafară multe sunete din vorbirea spontană.

Poate fi bine înţeleasă de părinţi şi profesori, dar mult mai greu de ceilalţi. Poate lămuri sensul celor exprimate folosind indiciile verbale, atât de expresive, însă numărul celor care le înţeleg e mic. Ea se află oarecum sub nivelul normal şi în ce priveşte capacitatea de a-şi însuşi vorbirea: labiolectura nu e tocmai o aptitudine vizuală – 75% din ea se bazează pe ghicit, în funcţie de utilizarea unor indicii contextuale. Le este mai uşor „să citească” pe buze celor cu surditate postlinguală, care ştiu să vorbească, dar mult mai greu celor cu surditate prelingvală, ca Alice. Astfel, deşi trăieşte în lumea celor care aud, ea se confruntă şi cu mari dificultăţi – şi, poate, izolare.

Viaţa acasă, înainte de vârsta de cinci ani, cu părinţi înţelegători, poate să nu solicite prea mult un copil surd, însă ceea ce urmează e complet diferit. Problemele unui copil cu deficienţe serioase de vorbire şi de auz pot să se agraveze mult cu fiecare an de şcoală.

Părinţii lui Alice sunt firi receptive, însă nu i-au impus exclusiv indiciile verbale; au fost într-adevăr uimiţi că metoda a funcţionat.

Dar ei au preferinţe clare privind lumea în care le-ar plăcea să trăiască fiica lor: „Vreau ca ea să aleagă calea de urmat”, spune tatăl ei, „dar cu ochii minţii mele îmi place s-o văd în lumea celor care aud, căsătorindu-se cu cineva care aude etc. Ar dobândi însă multă forţă de la o altă persoană surdă […]. Îi place să folosească şi limbajul seninelor, are nevoie de o relaţie cu un alt utilizator al acestui limbaj. Sper să se simtă bine atât *în* lumea celor surzi, cât *şi* î*n a* celor care aud”. Trebuie să sperăm ca Alice să poată învăţa limbajul semnelor, şi asta acum – deoarece în curând va fi prea târziu să şi-l însuşească perfect. Iar, dacă nu şi-l însuşeşte, s-ar putea să nu se simtă bine în nicio *lum*e.

26. Este cert că realitatea nu ni se „dă”, ci trebuie să ne-o *construim* singuri, în stil propriu, iar în acest demers suntem condiţionaţi de cultura şi lumea în care trăim. E firesc ca limbajul nostru să reprezinte concepţia noastră despre lume – felul în care percepem şi construim realitatea. Dar oare merge el mai departe – *determină* el concepţia noastră despre lume? Celebra ipoteză adoptată de Benjamin Lee Whorf spune că limbajul apare înaintea gândirii şi este principalul determinant al gândirii şi al realităţii. Whorf a dus ipoteza la ultimele ei consecinţe: „O schimbare la nivelul limbii poate transforma perspectiva noastră asupra cosmosului” (astfel, consideră el, prin compararea sistemelor de timpuri verbale, vorbitorii de limbă engleză ar fi înclinaţi spre o concepţie newtoniană despre lume, iar cei de limbă hopi spre una relativistă şi einsteiniană). Teza lui a generat multe neînţelegeri şi controverse, unele de sorginte rasistă;

dar dovezile, remarcă Roger Brown, sunt „extraordinar de greu de interpretat”, mai ales că ne lipsesc definiţii adecvate independente pentru gândire şi limbaj.

Diferenţele dintre diversele limbi vorbite sunt însă mici în comparaţie cu diferenţa dintre vorbire şi limbajul semnelor. Limbajul semnelor diferă ca origine şi modalitate biologică. Ceea ce, într-un fel mai profund decât orice a avut în vedere Whorf, poate determina sau cel puţin modifica procesele de gândire ale celor care folosesc limbajul semnelor şi le poate conferi un stil cognitiv hipervizual unic şi intraductibil.

27. Când au spus asta, mi-am amintit o istorioară despre Ibsen:

odată, pe când trecea cu un prieten printr-o casă în care nu mai fuseseră niciodată, s-a întors brusc şi a întrebat: „Ce se afla în camera prin care tocmai am trecut?” Prietenul său a avut doar o idee vagă, însă Ibsen a făcut cea mai exactă descriere a tot ce se afla în cameră, a aspectului, a locului, a relaţiei cu tot restul, şi a spus apoi în şoaptă, ca pentru sine: „Văd totul”.

28. Ideile anterioare privind gramatica (aşa cum apar în gramaticile pedagogice ale limbii latine, care îi chinuiesc încă pe elevi)

s-au bazat pe o concepţie mecanică, nu creatoare, asupra limbajului.

Gramatica de la Port-Royal considera gramatica profund creatoare, vorbind despre „acea minunată invenţie prin care construim cu douăzeci şi cinci sau treizeci de sunete o infinitate de expresii, care, neavând ele însele nicio asemănare cu ceea ce se petrece în mintea noastră, ne permit totuşi să le comunicăm altora secretul a ceea ce gândim şi al diverselor activităţi mentale pe care le desfăşurăm”.

29. Myklebust, 1960.

30. Trebuie să ne întrebăm dacă nu este aici şi o dificultate intelectuală (şi aproape fiziologică). Nu e uşor de închipuit o gramatică în spaţiu (sau o gramaticalizare a spaţiului). Noţiunea aceasta nu exista înainte să fie creată de Edward S. Klima şi Ursula Bellugi în

] 970 (nici măcar pentru surzi, care foloseau un asemenea spaţiu-gramatică). Extraordinara noastră dificultate de a ne imagina o gramatică spaţială, o sintaxă spaţială, un limbaj spaţial – de a ne imagina o utilizare lingvistică a spaţiului – poate proveni din faptul că „noi”.

(cei care auzim, cei care nu folosim limbajul semnelor), lipsiţi fiind de un substrat cerebral pentru aceasta, suntem *fiziologic* incapabili să ne închipuim cum este el (la fel cum nu ne putem închipui că avem coadă sau că vedem radiaţii infraroşii).

31. O confirmare interesantă a ideii lui Stokoe e dată de „greşelile de gesticulaţie”. Acestea nu sunt niciodată erori arbitrare, mişcări sau forme ale mâinilor care nu apar în limbaj, ci doar erori de combinare (inversare etc.) într-un set limitat de parametri de poziţie, mişcare sau formă a mâinilor. Ele sunt perfect analoage erorilor fonemice implicate în greşelile de vorbire.

Pe lângă aceste erori (care implică inversări inconştiente ale elementelor sublexicale), există printre cei care au deprins de la început limbajul semnelor forme sofisticate de umor şi artă, care implică jocuri creative şi conştiente cu semne şi părţi componente ale acestora. Asemenea utilizatori ai limbajului semnelor sunt conştienţi în mod intuitiv de structura internă a semnelor.

O altă dovadă (ce-i drept, neobişnuită) a structurii sintactice şi fonemice a limbajului semnelor provine din „limbajul gestual al nebunilor" sau „salata de semne", care se poate vedea în stările de psihoză schizofrenică. Aici semnele sunt de regulă divizate, deconstruite, reconstruite, supuse creaţiilor neologistice şi deformărilor gramaticale bizare (dar nu „ilegale"). Este exact ceea ce se întâmplă cu limba vorbită în aşa-numita „schizofrenează" sau „salată de cuvinte".

Am văzut şi o interesantă izolare şi exagerara a diferitelor elemente fonemice ale semnelor (modificarea convulsivă a poziţiei sau direcţiei unui semn, de exemplu, în timp ce forma mâinilor rămâne neschimbată, sau invers) la o fetiţă surdă de nouă ani care are sindromul Tourette; ciudate accentuări şi deformări similare ale cuvintelor rostite pot apărea la copiii care nu sunt surzi şi suferă de sindromul Tourette.

32. Trebuie să înţelegem că notaţia lui Stokoe urmărea doar scopuri ştiinţifice (la fel ca notaţia fonetică), nu era destinată utilizării curente. (Unele notaţii propuse de atunci sunt extrem de complexe:

notaţia unei scurte expresii în limbajul semnelor poate ocupa o pagină întreagă.) Nu a existat niciodată, în sens obişnuit, o formă scrisă a limbajului semnelor, şi unii chiar s-au îndoit că o formă scrisă ar fi utilizabilă. După cum remarcă Stokoe, „surzii pot intui foarte bine că orice efort de a transcrie în două dimensiuni un limbaj a cărui sintaxă foloseşte cele trei dimensiuni ale spaţiului şi timpul va depăşi cu mult rezultatul – asta presupunând că ar fi încununat de succes".

(comunicare personală; vezi şi Stokoe, 1987).

Foarte recent totuşi, un nou sistem de scriere a limbajului semnelor – „fonturile-semne" [*Sign-Font*] – a fost elaborat de un grup din San Diego (vezi Newkirk, 1987 şi Hutchins *et al*., 1986). Utilizarea computerelor face posibilă atribuirea unei forme scrise mai adecvate decât s-a crezut anterior că ar fi cu putinţă seriei imense de semne, modulaţiilor şi numeroaselor „intonaţii" ale lor. Fonturilesemne încearcă să redea întreaga expresivitate a limbajului semnelor;

este totuşi prea devfeme pentru a spune dacă vor fi sau nu

acceptate de comunitatea surzilor.

Dacă fonturile-semne sau alte forme de limbaj gestual scris ar fi adoptate de surzi, aceasta i-ar putea conduce spre o literatură scrisă şi ar putea servi la adâncirea sentimentului că aparţin unei comunităţi şi au o cultură. Această perspectivă a fost întrevăzută de Alexander

Graham Bell: „O altă metodă de a-i uni pe surdomuţi într-o clasă distinctă ar fi să se reducă limbajul semnelor la scriere, astfel încât surdomuţii să aibă o literatură comună deosebită de a restului lumii".

Dar acest lucru era privit de el într-o lumină negativă, ca o cale către. *.

„Formarea unei varietăţi a surzilor în cadrul rasei umane".

33. La fel s-a întâmplat cu remarcabila teză a lui Bernard Tervoort despre Limbajul Olandez al Semnelor, publicată la Amsterdam în

1952. Această importantă operă de pionierat a fost complet ignorată la vremea aceea.

34. Pe lângă numărul imens de flexiuni gramaticale pe care le pot suferi semnele (există realmente sute, de exemplu pentru rădăcina UITE), vocabularul propriu-zis al limbajului semnelor este mult mai vast şi mai bogat decât orice reprezintă un dicţionar existent.

Limbajele semnelor se dezvoltă aproape exploziv în perioada aceasta

(afirmaţie adevărată în special pentru cele mai noi, cum este Limbajul Israelian al Semnelor). Există o continuă proliferare a neologismelor: unele reprezintă împrumuturi din engleză (sau din orice limbă vorbită în preajmă), altele sunt descrieri mimetice, altele invenţii ad-hoc, dar majoritatea sunt create prin numărul remarcabil de mijloace formale existente în limbajul însuşi. Acestea au fost studiate în special de Ursula Bellugi şi Don Newkirk.

35. Imaginile vizuale nu sunt mecanice sau pasive, precum cele fotografice, ci sunt construcţii analitice. Detectoarele de trăsături elementare – pentru linii verticale, linii orizontale, unghiuri etc. – au fost prezentate prima oară de David Hubel şi Torsten

Wiesel. Iar, la un nivel superior, imaginea trebuie compusă şi structurată cu ajutorul a ceea ce Richard Gregory numea „gramatica vizuală" (vezi

„The Grammar of Vision", în Gregory, 1974).

O problemă ridicată de Bellug; şi de alţii este dacă limbajul semnelor are *aceeaşi* gramatică generativă ca vorbirea, *aceeaşi* bază neuronală şi gramaticală profundă. Întrucât „structura de profunzime".

a limbii, aşa cum a fost concepută de Chomsky, este de natură esenţialmente abstractă sau matematică, în principiu ea s-ar potrivi la fel de bine cu structura de suprafaţă a unui limbaj al semnelor, a unui limbaj tactil, a unui limbaj al mirosurilor. Modalitatea limbajului în sine nu va aduce cu sine (în chip necesar) nicio dificultate.

O problemă fundamentală ridicată mai ales de Edelman este dacă e necesară *vreo* bază înnăscută sau supusă unor reguli pentru dezvoltarea limbajului, dacă creierul/mintea nu poate proceda în mod diferit, *creând* categoriile şi relaţiile lingvistice de care are nevoie, aşa cum creează (conform lui Edelman) categorii perceptive, fără vreo cunoaştere anterioară, într-o lume „neclasificată" (Edelman, 1990).

36. ntrebarea dacă unele specii non-umane posedă limbaj, limbaj care „foloseşte la infinit mijloace finite", rămâne deschisă.

Ca neurolog, am fost intrigat de descrierile afaziei la maimuţe, care sugerează că cel puţin o bază neuronală rudimentară pentru limbaj s-a dezvoltat înaintea apariţiei omului (vezi Heffner şi Hefiner.

1988).

Cimpanzeii sunt incapabili să vorbească (aparatul lor vocal este creat doar pentru sunete relativ rudimentare), dar pot să facă *semne* destul de bine, să-şi însuşească un vocabular de mai multe sute de semne. În cazul cimpanzeilor pigmei, asemenea semne (sau „simboluri") pot fi folosite spontan şi transmise altor cimpanzei. Nu încape îndoială că aceste primate pot învăţa, folosi şi transmite un cod gestual. Mai pot crea metafore simple sau combinaţii ingenioase de semne (aceasta s-a observat la mulţi cimpanzei, inclusiv la Washoe şi Nim Chimpsky). Dar constituie într-adevăr aceasta un limbaj? în privinţa competenţei sintactice şi a gramaticii

generative, nu se poate spune că cimpanzeii au o capacitate lingvistică autentică. (Deşi

Savage-Rumbaugh crede că poate fi o protogramatică; vezi Savage-Rumbaugh, 1986).

37. (Vezi Chomsky, 1968, p. 26.) Istoria intelectuală a unei asemenea gramatici generative sau „filosofice" şi a conceptului de „idei înnăscute" în general a fost minunat prezentată de Chomsky – simţi că el a trebuit să-şi descopere propriii precursori pentru a se descoperi pe sine şi a descoperi locul lui într-o tradiţie intelectuală;

vezi mai ales lucrarea sa *Cartezian Lingvistics* şi conferinţele Beckman, publicate sub titlul *Language and Mind*. Marea epocă a „gramaticii filosofice" a fost în secolul XVII, iar apogeul ei l-a constituit

Gramatica de la Port-Royal, din 1660. Lingvistica noastră actuală, crede Chomsky, poate că a apărut atunci, dar dezvoltarea i-a fost oprită de ascensiunea unui empirism superficial. Dacă ideea de predispoziţie înnăscută subiacentă e extinsă de la limbaj la gândire în general, atunci doctrina „ideilor înnăscute" (adică structuri ale minţii care, atunci când sunt activate, organizează forma experienţei)

poate fi urmărită până la Platon, iar apoi la Leibniz şi Kant. Unii biologi au considerat acest concept de „înnăscut" esenţial pentru explicarea formelor vieţii organice, mai ales etologul Konrad Lorenz, pe care Chomsky îl citează în acest context (Chomsky, 1968, p. 81):

Adaptarea aprioricului la lumea reală nu derivă din „experienţă", aşa cum adaptarea înotătoarei peştelui nu derivă din proprietăţile apei. După cum forma înotătoarei e dată apriori, anterior oricărei negocieri individuale a peştelui tânăr cu apa, şi după cum această formă este cea care face posibilă negocierea, la fel stau lucrurile şi cu formele de percepţie şi categoriile noastre în raport cu negocierea pe care o facem cu lumea exterioară reală prin experienţă.

Alţii cred că experienţa nu doar stimulează formele de percepţie şi categoriile, ci le *creează*.

38. Chomsky, 1968, p. 76.

39. Ideea de „vârstă critică" pentru învăţarea limbii a fost

introdusă de Lenneberg: ipoteza că, dacă limba nu e însuşită până la pubertate, nu mai e însuşită niciodată după aceea, cel puţin nu la fel de bine ca limba maternă. Problema vârstei critice nu se prea pune la populaţia care nu are deficienţe de auz, întrucât aproape toţi cei care aud (chiar şi cei retardaţi) învaţă să vorbească bine în primii cinci ani de viaţă. Ea este o problemă importantă pentru surzi, care nu aud sau cel puţin nu înţeleg vocile părinţilor, şi cărora poate li s-a şi refuzat orice contact cu limbajul semnelor. Avem într-adevăr dovezi că aceia care învaţă târziu (adică după vârsta de cinci ani)

limbajul semnelor nu dobândesc niciodată fluenţa fără efort şi gramatica fără cusur a celor care o învaţă de la bun început (mai ales a celor care şi-o însuşesc de la părinţii lor surzi).

Pot exista excepţii, dar ele rămân excepţii. Se poate accepta în general că anii preşcolari sunt cruciali pentru învăţarea limbii corecte şi că primul contact cu limba trebuie să aibă ioc cât mai devreme – iar cei care se nasc fără auz trebuie să meargă la grădiniţe unde se predă limbajul semnelor. Se poate spune că Massieu, la vârsta de treisprezece ani şi nouă luni, se afla încă la vârsta critică, însă Ildefonso o depăşise de multă vreme. Această însuşire foarte târzie a limbii se poate explica pur şi simplu printr-o neobişnuită conservare a plasticităţii neuronale; dar o ipoteză mai interesantă este aceea că sistemele gestuale (sau „semnele interne”), inventate de Ildefonso şi fratele lui, sau de Massieu şi fraţii săi surzi, ar fi putut funcţiona ca o „protolimbă”, creând o competenţă lingvistică în creier, care a fost doar activată prin expunere la adevăratul limbaj al semnelor peste mulţi ani. (Itard, medicul-profesor al lui Victor, copilul sălbatic, a postulat şi el o perioadă critică pentru însuşirea limbii, ca să explice de ce nu reuşise să-i înveţe pe Victor să vorbească şi să înţeleagă vorbirea.)

40. Vezi Corina, 1989.

41. Vezi Levy-Bruhl, 1966.

42. Cum la ora actuală majoritatea cercetărilor privind limbajul semnelor au loc în Statele Unite, majoritatea descoperirilor se referă la Limbajul American al Semnelor, dar sunt studiate şi alte limbaje

(danez, chinez, rus, britanic). Nu avem însă niciun motiv să presupunem că aceste descoperiri sunt specifice Limbajului

American al

Semnelor – ele se aplică probabil întregii clase a limbajelor vizualspaţiale.

43. Pe măsură ce învăţăm limbajul semnelor, sau pe măsură ce ochiul se obişnuieşte cu acesta, observăm că are un caracter fundamental diferit de gesticulaţie, că ele nu pot fi confundate. Am descoperit că diferenţa este deosebit de frapantă cu ocazia unei vizite recente în Italia, deoarece gesticulaţia italiană (după cum ştie toată lumea) este amplă, exuberantă şi teatrală, în vreme ce limbajul italian al semnelor e strict limitat la un spaţiu convenţional de utilizare, riguros constrâns de toate regulile lexicale şi gramaticale ale unui limbaj al semnelor, şi, mai ales, câtuşi de puţin „italienesc": diferenţa între paralimbajul gesticulaţiei şi adevăratul limbaj al semnelor devine imediat evidentă aici pentru ochiul neexperimentat.

44. Vezi Liddell şi Johnson, 1989 şi Liddell şi Johnson, 1986.

45. Stokoe, 1979.

46. Tot Stokoe dezvăluie ceva din această complexitate:

Când trei sau patru utilizatori ai limbajului semnelor stau într-un aranjament firesc pentru o conversaţie în acest limbaj […] transformările spaţiale nu sunt nicidecum rotaţii de 180 de grade ale lumii vizuale tridimensionale, ci implică orientări pe care cei ce nu cunosc limbajul semnelor rareori le înţeleg sau nu le înţeleg deloc. Când toate transformările de acest gen şi de alt gen au loc între câmpul vizual tridimensional al „vorbitorului" şi cel al fiecărui privitor, cel dintâi transmite privitorului conţinutul lumii gândurilor sale. Dacă toate traiectoriile tuturor acţiunilor implicate în limbajul semnelor – direcţia şi schimbarea de direcţie în mişcarea antebraţului, încheieturii mâinii „mâinii şi degetelor, toate nuanţele din acţiunea ochilor, feţei şi capului – ar putea fi descrise, am avea o descriere a fenomenelor în care gândirea e transformată printr-un limbaj al semnelor. Aceste suprapuneri ale semanticii peste varietatea spaţio-temporală trebuie separate, dacă vrem să înţelegem cum interacţionează limba, gândirea şi trupul.

47. „Analizăm la ora actuală mişcarea tridimensională folosind un sistem Op-Eye modificat, un aparat de monitorizare care permite

digitalizarea rapidă şi de înaltă rezoluţie a mişcărilor mâinii şi braţului […]. Camere optoelectronice urmăresc poziţiile diodelor luminescente ataşate la mâini şi braţe, şi transmit un semnal digital direct către un computer, care calculează traiectorii tridimensionale".

(Poizner, Klima şi Bellugi, 1987, p. 27). Vezi figura 2.

48. Deşi inconştientă, învăţarea limbii este o sarcină colosală – dar, în ciuda diferenţelor de modalitate, însuşirea ASL de către copiii surzi prezintă asemănări remarcabile cu însuşirea limbii vorbite de către copiii care aud. Mai exact, însuşirea gramaticii pare identică, iar aceasta are loc relativ brusc, ca o reorganizare, o discontinuitate în gândire şi dezvoltare, pe măsură ce copilul trece de la gest la limbaj, de la indicarea prelingvistică sau gestul prelingvistic la un sistem lingvistic complet gramaticalizat: aceasta se întâmplă la aceeaşi vârstă (aproximativ douăzeci şi una până la douăzeci şi patru de luni)

şi în acelaşi mod, atât la copiii care-aud, cât şi la cei care folosesc limbajul semnelor.

49. Elissa Newport şi Ted Supalla (vezi Rymer, 1988) au arătat că aceia care învaţă târziu limbajul semnelor – adică după vârsta de cinci ani – indiferent cât de competenţi sunt, nu-i stăpânesc niciodată toate subtilităţile şi dificultăţile, nu sunt în stare să-i „vadă".

unele complexităţi gramaticale. Este ca şi cum dezvoltarea unei capacităţi lingvistico-spaţiale aparte, a unei funcţii speciale din emisfera stângă, este posibilă în totalitate doar în primii ani de viaţă.

Ceea ce este valabil şi pentru vorbire. E valabil pentru limbă în general. Dacă limbajul semnelor nu e însuşit în primii cinci ani de viaţă, ci mai târziu, nu capătă niciodată fluenţa şi corectitudinea gramaticală a limbajului semnelor deprins de la început: o aptitudine gramaticală esenţială s-a pierdut. Invers, dacă un copil mic vine în contact cu un limbaj al semnelor imperfect (de exemplu pentru că părinţii au învăţat târziu limbajul semnelor), copilul va învăţa totuşi un limbaj al semnelor corect din punct de vedere gramatical – o altă dovadă în sprijinul existenţei unei aptitudini gramaticale înnăscute.

50. Vizionarul Hughlings-Jackson scria cu un secol în urmă: „Fără îndoială, prin afectarea unei părţi a creierului, surdomutul îşi

poate pierde sistemul natural al semnelor, care are valoare de vorbire pentru el" şi considera că aceasta va trebui să afecteze emisfera stângă.

51. Asemănarea între afazia vorbirii şi afazia semnelor e ilustrată de un caz recent prezentat de Damasio *et al*., în care un test

Wada (o injecţie cu amital sodic în artera carotidă stângă – pentru a determina dacă emisfera stângă a fost dominantă sau nu) aplicat unei tinere interprete a limbajului semnelor, fără deficienţe de auz, suferind de epilepsie, a provocat o afazie temporară atât a vorbirii, cât şi a limbajului semnelor. Capacitatea ei de a vorbi engleza a început să revină după patru minute; afazia semnelor a durat cu aproximativ un minut mai mult. Pe toată durata procedurii s-au făcut tomografii succesive prin emisie de pozitroni (*PET scan*), care au indicat că porţiuni aproximativ similare din emisfera stângă sunt implicate în vorbire şi în limbajul semnelor, dar acesta din urmă pare a avea nevoie de zone mai mari ale creierului, mai ales de lobul parietal stâng.

52. Există numeroase dovezi că folosirea limbajului semnelor poate fi utilă în cazul unor copii cu autism, care nu pot sau nu vor să vorbească; limbajul semnelor poate permite unor asemenea copii un grad de comunicare ce înainte părea inimaginabil (Bonvillian şi Nelson, 1976). Aceasta se datorează în parte, după cum crede

Rapin, faptului că unii copii cu autism pot avea dificultăţi neurologice specifice în sfera auditivă, dar în sfera vizuală sunt mult mai puţin afectaţi.

Deşi limbajul semnelor nu le poate fi de ajutor afazicilor, el îi *poate* ajuta pe cei retardaţi şi pe senilii cu capacităţi de utilizare a limbajului vorbit foarte limitate sau erodate. Aceasta se datorează în parte expresivităţii grafice şi figurative a limbajului semnelor şi în parte simplităţii relative a mişcărilor sale, în comparaţie cu extrema complexitate şi vulnerabilitate a mecanismului vorbirii.

53. Pot exista şi alte moduri de a crea un asemenea spaţiu formal, precum şi o importantă amplificare a funcţiei vizual-cognitive în general. Astfel, odată cu răspândirea calculatoarelor personale în deceniul trecut, am putut să organizăm şi să mutăm informaţia

logică în „spaţiul” (computerului), să realizăm (şi să rotim sau să modificăm în alt mod) cele mai complexe modele sau figuri tridimensionale.

Aceasta a dus la dezvoltarea unui nou gen de competenţă – imaginaţia vizuală (mai ales imaginaţia transformărilor topologice) şi gândirea vizual-logică, deosebit de rară în epoca dinaintea calculatorului. Aproape oricine poate deveni „expert” vizual în acest mod – cel puţin oricine sub vârsta de paisprezece ani. Este mult mai greu să se atingă o fluenţă vizual-computaţională după această vârstă, aşa cum e mult mai greu să se ajungă la o limbă fluentă. Părinţii văd cum copiii pot deveni experţi în calculatoare, în timp ce ei nu izbutesc – un alt exemplu pentru „vârsta critică”. Probabil că asemenea dezvoltări ale funcţiilor vizual-cognitive şi vizual-logice necesită o trecere rapidă la predominarea emisferei stângi.

54. Nouă, dar potenţial universală. Căci, la fel ca pe Martha’s Vineyard, populaţii întregi, alcătuite din surzi şi nesurzi, pot deprinde de la bun început limbajul semnelor, stăpânindu-l perfect. Astfel, capacitatea – aparatul neuronal – de a asimila un limbaj spaţial (şi toate capacităţile spaţiale nonlingvistice care decurg de aici) este prezentă în mod potenţial la toată lumea.

Trebuie să existe nenumărate posibilităţi neuronale cu care ne-am născut şi care se pot dezvolta sau degrada în funcţie de cerere.

Dezvoltarea sistemului nervos, şi mai ales a cortexului cerebral, este, între limitele sale genetice, călăuzită şi modelată, *sculptată*, de experienţa timpurie. Astfel, capacitatea de a deosebi fonemele este uriaşă în primele şase luni de viaţă, dar apoi se restrânge din cauza vorbirii efective la care sunt expuşi copiii, aşa încât copiii japonezi nu mai pot, de exemplu, să facă deosebirea între „l” şi „r”, iar cei americani, în mod asemănător, între diferite foneme japoneze. Nu ducem lipsă de neuroni, nu există pericolul ca dezvoltarea unei capacităţi să „epuizeze” o rezervă limitată de neuroni şi să împiedice dezvoltarea altor capacităţi. Există toate motivele să avem cel mai bogat mediu posibil din punct de vedere lingvistic, precum şi de oricare alt tip, în perioada critică de început a modelării şi dezvoltării creierului.

55. Această utilizare lingvistică a feţei e specifică celor care folosesc limbajul semnelor şi diferă de utilizarea normală, afectivă a fizionomiei, având de fapt o bază neuronală diferită. Acest lucru a fost demonstrat foarte recent prin studii experimentale de către David

Corina. Imagini de chipuri având expresii ce puteau fi interpretate ca „afective" sau „lingvistice" au fost prezentate tahistoscopic câmpului vizual drept şi stâng al subiecţilor cu şi fără deficienţe de auz.

Subiecţii care auzeau au procesat în mod clar aceste imagini în emisfera dreaptă, iar la subiecţii surzi s-a observat preponderenţa emisferei stângi în „decodificarea" expresiilor faciale lingvistice.

Studiul celor câteva cazuri de efecte ale leziunilor cerebrale la utilizatorii surzi ai limbajului semnelor asupra recunoaşterii faciale demonstrează o diferenţiere similară între percepţia expresiilor faciale afective şi cea a expresiilor faciale lingvistice. Astfel, la subiecţii utilizatori ai limbajului semnelor având leziuni în emisfera cerebrală stângă, „propoziţiile" lingvistice ale feţei pot deveni neinteligibile

(ca parte a unei afazii generale a semnelor), însă expresivitatea, în sens obişnuit, este păstrată în totalitate. La cei cu leziuni ale emisferei drepte poaie-apărea o incapacitate de a recunoaşte chipurile sau expresiile lor obişnuite (o aşa-numită prozopagnozie), chiar dacă ele sunt încă percepute ca „propoziţionante", în mod fluent, în limbajul semnelor.

Această disociere între expresiile faciale afective şi cele lingvistice se poate extinde şi la producerea lor: astfel, un pacient cu o leziune în emisfera dreaptă, studiat de grupul lui Bellugi, a reuşit să producă expresii faciale lingvistice, atunci când era nevoie, dar nu şi expresiile faciale afective obişnuite.

56. Ideea mai veche că pierderea auzului poate provoca o „compensare" prin acuitatea vederii nu poate fi atribuită doar simplei utilizări a limbajului semnelor. La toate persoanele surde – chiar şi la cele cu surditate postlinguală, care rămân în lumea vorbirii – apare o exacerbare a sensibilităţii vizuale şi o orientare mai vizuală în lume, după cum arată David Wright:

Nu observ mai mult, ci observ diferit. Ceea ce observ însă, şi observ cu acuitate pentru că sunt nevoit, pentru că de aici îmi extrag aproape toate datele necesare interpretării şi diagnosticării evenimentelor, este mişcarea în care sunt implicate obiecte, iar, în cazul animalelor şi oamenilor, poziţia, expresia, mersul şi gestul.

[…] De exemplu, aşa cum cineva care aşteaptă cu nerăbdare ca un prieten să încheie o convorbire telefonică ştie când aceasta se apropie de final datorită cuvintelor spuse şi intonaţiei vocii, la fel şi un surd – asemenea cuiva care aşteaptă în faţa unei cabine telefonice cu pereţi transparenţi – sesizează momentul când se spune la revedere sau intenţia de a pune la loc receptorul. El observă o mişcare a mâinii care balansează receptorul, o schimbare a poziţiei corpului, îndepărtarea capului cu o fracţiune de milimetru de receptor, o uşoară târşâire a picioarelor şi acea modificare a expresiei care arată luarea unei decizii. Lipsit de indiciile auditive, el învaţă să observe cele mai subtile dovezi vizuale.

O acuitate similară poate să apară şi să persiste şi la copiii fără deficienţe de auz, care au însă părinţi surzi. Astfel, în cazul descris de Arlow:

Pacientul a început să privească atent feţele părinţilor încă din fragedă copilărie. […] A devenit extrem de sensibil la intenţiile şi semnificaţiile ce pot fi comunicate prin expresii faciale. […]

Asemenea tatălui său [surd], era deosebit de sensibil la chipurile oamenilor şi reuşea să aprecieze corect intenţiile şi sinceritatea celor cu care avea de-a face […] simţea că în negocierile de afaceri deţinea un avantaj important faţă de partea adversă.

57. Nu trebuie presupus că, la utilizatorii surzi ai limbajului semnelor, toate procesele vizual-cognitive sunt transferate în emisfera stângă. Efectele perturbatoare (chiar devastatoare) ale leziunilor din emisfera dreaptă asupra utilizării limbajului semnelor arată că această emisferă e la fel de importantă pentru unele înzestrări vizual-cognitive care stau la baza capacităţii de a folosi limbajul semnelor. S.M. Kosslyn a sugerat recent că emisfera stângă poate fi mai aptă pentru generarea imaginilor, iar cea dreaptă pentru utilizarea şi transformarea lor; dacă aşa stau

lucrurile, atunci leziunile din emisferele opuse pot afecta în mod diferenţiat diversele componente ale imaginilor mentale şi reprezentării mentale a spaţiului în utilizarea limbajului semnelor. Bellugi şi Neville intenţionează să efectueze şi alte studii pentru a vedea dacă asemenea efecte diferenţiate (atât la percepţia simplă, cât şi în formele complexe de imagistică) pot apărea cu adevărat la utilizatorii limbajului semnelor care prezintă leziuni la una sau alta dintre emisfere.

58. Deşi Neville a obţinut până acum doar dovezi electrofiziologice pentru asemenea realocări (urmează studii de neuroimagistică, tomografie prin emisie de pozitroni – *PET – scan*), s-au obţinut recent dovezi *anatomice* uimitoare pentru acest lucru. Astfel, dacă la dihorii nou-născuţi se provoacă surditatea centrală (prin secţionarea fibrelor către nucleii auditivi principali), multe căi şi mulţi centri în mod normal auditivi se modifică şi devin exclusiv vizuali ca morfologie şi funcţie (Sur *et al*., 1988).

59. Vorbind despre vârsta critică pentru însuşirea limbajului (pe care o consideră legată de stabilirea emisferei dominante), Lenneberg spune că lateralizarea normală la cei cu surditate congenitală are loc dacă ei îşi însuşesc limbajul până la vârsta de şapte ani. Uneori însă lateralizarea cerebrală nu e bine definită: poate că „un procentaj relativ mare dintre cei cu surditate congenitală [şi incapacitate lingvistică] intră în această categorie", spune Lenneberg.

Însuşirea de timpuriu a limbajului, fie că e vorbire, fie că e limbaj al semnelor, pare a stimula capacităţile lingvistice din emisfera stângă; iar absenţa limbajului, parţială sau totală, pare a întârzia dezvoltarea şi creşterea în emisfera stângă.

60. În secolul XVII, Cudworth scria:

Un portretist talentat şi priceput va observa multe fineţuri şi ciudăţenii artistice şi va fi foarte încântat de umbrele şi nuanţele dintr-un tablou, acolo unde un ochi obişnuit nu poate discerne nimic; iar un muzician care ascultă o formaţie de instrumentişti foarte buni interpretând o compoziţie excelentă, alcătuită din mai multe părţi, va fi fascinat de tonuri armonice şi tuşee la care o ureche comună va fi absolut insensibilă. (R. Cudworth, „Treatise

Containing Eternal and Immutable Morality", citat în Chomsky. 1966.)

Capacitatea de a trece de la un „ochi obişnuit" sau o „ureche comună" la talent artistic şi măiestrie înseamnă trecerea de la preponderenţa emisferei drepte la cea a emisferei stângi. Există dovezi clare (provenind atât din studierea efectelor leziunilor cerebrale, aşa cum a procedat Luna, cât şi din ascultarea dihotică**5**, pe cale experimentală) că, în timp ce percepţia muzicală este mai ales o funcţie a emisferei drepte la ascultătorii „naivi", ea devine o funcţie a emisferei stângi la muzicienii profesionişti şi la ascultătorii „experţi".

(care îi înţeleg „gramatica" şi regulile, şi pentru care ea a devenit o structură formală complexă). Un tip special de „ascultare expertă".

Ie este necesară celor care folosesc limbile cantoneză şi thai, a căror morfologie se bazează pe discriminarea tonală într-un fel diferit de cea din cazul limbilor europene. Avem dovada că această funcţie (în mod normal o funcţie a emisferei drepte) devine o funcţie a emisferei stângi la vorbitorii fluenţi de thai: este mult îmbunătăţită la ascultarea cu urechea dreaptă (emisfera stângă) şi e puternic diminuată odată cu atacurile din emisfera stângă.

O schimbare asemănătoare apare şi la cei care devin „experţi".

În matematică sau aritmetică, şi care sunt în stare să înţeleagă conceptele matematice sau numerele ca parte dintr-un univers sau tipar vast şi bine organizat. Acest lucru poate fi adevărat şi în privinţa unor pictori şi designeri de interior, care văd spaţiul şi relaţiile vizuale aşa cum niciun „ochi obişnuit" nu poate s-o facă. Şi este adevărat pentru experţii în whist, codul Morse sau şah. Toate nivelurile superioare ale inteligenţei ştiinţifice sau artistice, precum şi talentele banale pentru jocuri necesită sisteme de reprezentare care sunt funcţional similare cu limbajul şi se dezvoltă asemenea

---

5 Subiecţilor li se transmit în căşti două mesaje şi li se spune să-i asculte pe unul şi să-i ignore pe celălalt. (N. t.)

acestuia; toate par a deveni aptitudini ale emisferei stângi.

61. Există o literatură vastă şi oarecum controversată pe tema caracterului funcţiei cognitive la surzi – dacă e vorba, de fapt, de o „Minte a surzilor". Există dovezi că vizualitatea lor puternică predispune persoanele lipsite de auz la forme tipic „vizuale" (sau logico-spaţiale) de memorie şi gândire, că, dacă li se dau probleme complexe cu numeroşi paşi, surzii tind să le aşeze pe acestea şi ipotezele lor într-un spaţiu logic, pe când cei care aud le aşază într-o ordine temporală (sau „auditivă") (vezi, de exemplu, Belmont, Karchmer şi Bourg, 1983).

Evident, în sens cultural, putem vorbi despre mintea surzilor, aşa cum putem vorbi despre mintea evreilor sau a japonezilor, o mentalitate care se distinge prin sensibilităţi, imagini, perspective, credinţe culturale specifice. Dar nu există niciun sens neurologic în care să putem vorbi despre o minte a evreilor sau a japonezilor – însă s-ar putea să existe în cazul minţii surzilor. Foarte mulţi ingineri, arhitecţi şi matematicieni surzi pot descrie cu mare uşurinţă spaţiul tridimensional, pot gândi în cadrul lui, îşi pot închipui transformări spaţiale şi pot concepe spaţii topologice şi abstracte complexe. Probabil că aceasta se bazează în parte pe o dispoziţie neurologică, pe structura neuropsihologică sau cognitivă a minţii surzilor.

Copiii fără deficienţe de auz care au părinţi surzi îşi însuşesc limbajul semnelor ca limbă maternă şi prezintă capacităţi vizuale sporite, chiar dacă aud, pot fi nu doar bilingvi, ci şi „bimentali", în sensul că au acces la două modalităţi distincte de funcţionare mentală. Cu siguranţă, unii dintre ei vor vorbi despre „comutarea" nu doar a limbii, ci şi a modului de gândire, în funcţie de modul în care se află sau vor să se afle: în cel vizual (limbajul semnelor) sau în cel al vorbirii. Iar unii, precum Deborah H., vor trece de la un mod la altul ca răspuns la propriile lor nevoi de gândire. Ax şi de mare interes să se cerceteze mai atent acest lucru, pentru a afla, de pildă, dacă o asemenea „comutare" corespunde tranziţiilor neurofiziologice din creier de la un mod predominant auditiv la unul vizual, şi invers.

62. Poizner, Klima şi Bellugi, 1987, p. 206.

63. Această dihotomie aminteşte de împărţirea lui Bruner în „Narativ” şi „paradigmatic”, considerate de el cele două moduri de gândire naturale, elementare (vezi Bruner, 1986). Ai fi tentat să priveşti modul narativ ca pe o funcţie a emisferei drepte, iar pe cel paradigmatic ca pe o funcţie a emisferei stângi. La cei retardaţi, desigur, modul narativ al gândirii şi limbajului poate fi remarcabil dezvoltat, iar cel paradigmatic rămas extrem de deficitar. (Vezi Sacks, 1985.)

64. Acesta părea a fi cazul lui Genie, la care limba era săracă în materie de sintaxă, dar relativ bogată ca vocabular:

Limba lui Genie seamănă cu limba localizată în emisfera dreaptă. Testele de ascultare dihotică indică faptul că limba ei este într-adevăr localizată în emisfera dreaptă. Cazul lui Genie poate arăta că, după „perioada critică”, emisfera stângă nu-şi mai poate asuma controlul asupra însuşirii limbii, iar emisfera dreaptă va funcţiona şi va predomina în însuşirea şi reprezentarea limbii. (Curtiss, 1977, p. 216.)

65. Vezi Schlesinger, 1987.

66. Recent a avut loc un experiment educaţional în Districtul Prince George, Maryland, cu introducerea limbajului semnelor în clasa întâi şi în învăţământul preşcolar la copiii normali, fără probleme de auz. Copiii îl învaţă repede şi le place, iar, pe măsură ce îl asimilează, îşi îmbunătăţesc mult cititul şi alte aptitudini. Explicaţia poate fi că această uşurinţă a cititului, creşterea capacităţii de recunoaştere a formelor cuvintelor şi literelor se leagă de sporirea aptitudinilor spaţial-analitice care apar odată cu învăţarea limbajului semnelor.

Dacă adulţii (care aud) învaţă limbajul semnelor, pot deveni şi ei conştienţi de schimbările pe care le suferă – o înclinaţie către descrieri vizuale mai vii, o îmbogăţire a imaginaţiei şi a memoriei vizuale şi adesea o folosire expresivă mai liberă şi mai directă a trupului. Ar fi interesant de aflat dacă apare la asemenea adulţi o creştere a potenţialelor vizuale evocate, aşa cum descoperă Neville la cei care au deprins de la început limbajul semnelor şi nu au probleme de auz.

E interesant de observat că *nu* există o corelaţie între

capacitatea de a învăţa limbile vorbite şi capacitatea de a învăţa limbajul semnelor. Unii poligloţi sunt uimiţi să descopere cât de „greu” le este să înveţe limbajul semnelor, iar alţii, care n-au fost niciodată în stare să înveţe o altă limbă vorbită, pot fi surprinşi să afle cât de „uşor”.

le este. Aceste diferenţe pot reflecta capacităţi vizuale diferite ale indivizilor, şi au prea puţin de-a face cu capacităţile intelectuale sau cu cele lingvistice. În viaţa adultă, capacităţile vizuale elementare pot fi sporite doar în mică măsură, în timp ce educaţia timpurie se pare că poate spori capacităţile vizuale la noi toţi.

67. Cercetările lui Newport şi Supalla sunt comentate în Rymer.

1988.

68. Supalla, în curs de apariţie.

69. Trebuie subliniat că niciun limbaj al semnelor nu poate fi considerat „primitiv” în raport cu un altul (la fel cum nicio limbă vorbită nu e mai „primitivă” decât alta). În Statele Unite se consideră însă uneori că ASL este de departe cel mai bun limbaj al semnelor din lume – cel mai bine organizat, cel mai bogat, cel mai expresiv etc. –, atitudine care a condus la un anume „imperialism” al ASL

(din cauza căruia alte limbaje indigene ale semnelor, din ţări mai mici, au ajuns să fie dominate de ASL, ba chiar să fie înlocuite de acesta), în realitate, toate limbajele, fie că sunt limbaje ale semnelor, fie că sunt limbi vorbite, indiferent cât de recente sunt sau cât de limitată e răspândirea lor geografică, au acelaşi potenţial, aceleaşi posibilităţi, iar niciunul nu poate fi considerat „primitiv” sau „deficitar”. Astfel.

Limbajul Britanic al Semnelor se află pe picior de egalitate cu ASL, iar ambele se află pe picior de egalitate cu Limbajul Irlandez al Semnelor şi cu Limbajul Islandez al Semnelor (deşi în Islanda există doar şaptezeci de surzi).

70. Sutele de limbaje ale semnelor care au apărut spontan în toată lumea sunt la fel de distincte şi de puternic diferenţiate ca limbile vorbite. Nu există vreun limbaj al semnelor universal. Şi totuşi pot exista *în* limbajele semnelor trăsături universale care fac ca utilizatorii lor să se înţeleagă între ei muli mai repede decât se

pot înţelege utilizatorii unor limbi vorbite neînrudite. Astfel, un japonez monolingv ar fi pierdut în Arkansas, la fel cum un american monolingv ar fi pierdut în Japonia rurală. Dar un american surd poate intra destul de repede în contact cu confraţii săi care folosesc limbajul semnelor în Japonia, Rusia sau Perú – nu s-ar simţi pierdut. Utilizatorii limbajului semnelor (mai ales cei care l-au deprins de la început) pot prinde din zbor sau măcar înţelege câte ceva din alte limbaje ale semnelor, aşa cum nu li se întâmplă vorbitorilor

(poate cu excepţia celor mai înzestraţi). O oarecare înţelegere se stabileşte de regulă în câteva minute, mai ales prin gesturi şi mimică

(la care sunt experţi). Până la sfârşitul zilei, se ajunge la un pidgin lipsit de gramatică. Iar în trei săptămâni, utilizatorul limbajului semnelor va ajunge probabil la o cunoaştere rezonabilă a celuilalt limbaj al semnelor, suficientă pentru a permite o discuţie detaliată pe teme destul de complexe. Un exemplu impresionant în această privinţă a apărut în august 1988, când Teatrul Naţional al Surzilor a fost la Tokyo şi s-a alăturat Teatrului Japonez al Surzilor într-un spectacol comun. „Actorii surzi din compania teatrală americană şi din cea japoneză au stat curând la taclale", povesteşte David E.

Singer în *The New York Times* (29 august 1988), „iar pe la sfârşitul după-amiezii, în cursul unei noi repetiţii, a devenit limpede că se aflau deja pe aceeaşi lungime de undă".

71. Edelman, 1987.

72. Această idee apare într-un recent articol al lui Francis Crick despre reţelele neuronale (Crick, 1989). Crick prezintă un model informatic, NET-talk, care, după ce i se dă un text în engleză pe care nu l-a mai văzut niciodată, bolboroseşte la început, făcând doar legături accidentale, dar curând *învaţă* să pronunţe cuvintele cu o acurateţe de 90%; astfel, observă Crick, „a învăţat regulile de pronunţie ale limbii engleze, despre care se ştie că nu sunt simple, în mod tacit, doar din exemple, şi nu pentru că regulile ar fi fost explicit cuprinse în vreun program". Ceea ce ar putea părea o sarcină

„Chomskiană", chiar dacă una banală în comparaţie cu dobândirea gramaticii, este realizat aici printr-o simplă reţea de

neuroni artificiali cu legături iniţial întâmplătoare. În ultimul timp asemenea reţele neuronale s-au bucurat de un mare interes, dar Crick crede că mecanismele reale dezvoltate de creier rămân deocamdată necunoscute şi pot fi de un tip şi de o natură complet diferite (mai „biologice").

Completare 1990: Recent, a fost concepută o asemenea reţea (de către B.R. Yuhas) pentru labiolectură, prin estimarea vocalelor pe baza formei gurii şi a poziţiilor buzelor, dinţilor şi limbii. Această reţea neuronală, combinată cu sistemele convenţionale de recunoaştere a vorbirii, poate genera într-o bună zi un sistem suficient de rapid şi de flexibil pentru o utilizare practică (*Science* 247: 1414, 23 martie 1990).

73. Se poate vedea de aici că am oscilat oarecum între o perspectivă „nativistă" (chomskiană) şi una „evoluţionistă" (edelmaniană). Mărturisesc că mă simt atras de un idealism chomskian, cartezian sau platonician, de ideea că aptitudinile noastre lingvistice, puterile noastre de înţelegere intelectuală, toate capacităţile noastre perceptive sunt înnăscute – şi, în termenii cei mai generali, de ideea de Plan; dar observaţiile mele legate de dobândirea limbajului şi de evoluţia individului sau a speciei îmi dau o imagine mult mai puţin ordonată, îmi spun că în natură (sau în natura însufleţită) nimic nu e dinainte „plănuit" şi că total evoluează sau apare sub presiunea întâmplării şi a selecţiei. Astfel, pe măsură ce scriam această carte, am trecut de la un punct de vedere nativist la unul evoluţionist. Şi totuşi, e remarcabil faptul că studierea limbajului semnelor şi a însuşirii lui în copilărie pare să vină în sprijinul *ambelor* puncte de vedere, şi poate că în realitate ele nu sunt incompatibile.

74. Experimentul faraonului Psametic, un conducător egiptean din secolul VII î.Hr., e prezentat de Herodot. Alţi monarhi, între care

Carol IV al Franţei, Iacob IV al Scoţiei şi bine-cunoscutul Akbar

Khan, au repetat experimentul. Ca o ironie a sorţii, în cazul lui Akbar

Khan, copiii nu au fost daţi unor ciobani care n-aveau voie să vorbească, ci unor doici surde care nu vorbeau (dar, iară ca Akbar să ştie, foloseau limbajul semnelor). Atunci când, la vârsta de

doisprezece ani, aceşti copii au fost aduşi la curtea lui Akbar, nu vorbeau, însă comunicau prin semne. Era limpede că nu există vreo limbă înnăscută sau „adamică", iar dacă nu se folosea o limbă, nici nu se dobândea vreuna; însă, dacă se folosea o limbă oarecare, fie şi un limbaj al semnelor, aceasta devenea limba copiilor.

75. Schein, 1984, p. 131. Într-o scurtă autobiografie citată de Leo Jacobs, Shanny Mow vorbeşte despre această înstrăinare tipică a unui copil surd în propria sa familie:

Eşti lăsat în afara conversaţiei de la cină. Asta se numeşte izolare mentală. În timp ce toată lumea vorbeşte şi râde, tu eşti la fel de departe ca un arab singuratic într-un deşert care se întinde până la orizont. […] Simţi nevoia să intri în legătură cu oamenii.

Te sufoci pe dinăuntru, dar nu poţi vorbi nimănui despre acest sentiment oribil. Nu ştii cum s-o faci. Ai senzaţia că nimeni nu înţelege, că nimănui nu-i pasă. […] Nu ţi se oferă nici măcar iluzia participării […].

Ţi se pretinde să petreci cincisprezece ani în cămaşa de forţă a lecţiilor de vorbire şi de citit pe buze […] părinţilor nici nu le trece prin minte să sacrifice o oră pe zi ca să înveţe limbajul semnelor sau măcar câte ceva din el. O oră din douăzeci şi patru, care îţi poate schimba viaţa. (Jacobs, 1974, pp. 173 – 174.)

Singurii copii surzi care nu cunosc această cumplită înstrăinare în propriul lor cămin sunt cei născuţi din părinţi surzi (şi care folosesc limbajul semnelor) – aceşti copii sunt (după cum mi-a spus un prieten surd având părinţi care aud) „o altă specie". Copiii surzi cu părinţi surzi se pot bucura de la bun început de o comunicare şi o relaţie desăvârşite cu părinţii lor; ei îşi însuşesc limbajul fluent la fel de uşor şi automat precum copiii care aud, şi în aceeaşi perioadă critică (în al treilea an de viaţă): limbajul semnelor folosit de ei are o precizie şi o bogăţie la care cei care au deprins mai târziu acest limbaj nu pot ajunge. Ei au mai multe şanse ca foarte de timpuriu să întâlnească alţi adulţi şi alţi copii surzi, să intre într-o comunitate care îi înţelege. Cresc având încredere în sine şi cu conştiinţa identităţii personale şi culturale – vieţile le-au fost organizate, de la început, în jurul unui „alt centru" (Padden şi Humphries, 1988). Mulţi membri ai „elitei" din lumea surzilor s-au

născut din părinţi surzi şi uneori provin chiar din familii mari de surzi, de mai multe generaţii – a fost cazul tuturor celor patru lideri ai revoltei studenţilor de la Gallaudet.

O situaţie aparte este cea a copiilor care aud, născuţi din părinţi surzi, şi pentru care atât limbajul semnelor, cât şi vorbirea sunt limbi materne; ei se simt în elementul lor şi în lumea surzilor, şi în lumea nesurzilor. Adesea devin interpreţi, şi sunt ideal înzestraţi pentru asta, fiindcă pot traduce dintr-o lume într-alta nu doar limba, ci şi cultura.

76. Părinţii fără probleme de auz care au copii surzi se confruntă cu probleme extrem de delicate şi de dureroase care ţin de apartenenţă şi de identitate. O astfel de mamă, al cărei copil a surzit la vârsta de cinci luni în urma unei meningite, îmi scria: „Înseamnă oare asta că el a devenit peste noapte un străin pentru noi, că, într-un fel, nu ne mai *aparţine* nouă, ci lumii surzilor? Că face parte acum din comunitatea surzilor, că nu mai avem niciun drept asupra lui?”

Această temere că un copil surd se va înstrăina de ei, că le va fi luat de comunitatea surzilor, e exprimată de mulţi părinţi ai unor copii surzi; este o temere care îi poate determina să-i lege pe copil de ei şi să-i refuze contactul imediat cu limbajul semnelor şi cu alte persoane surde. „Câtă vreme îngrijirea şi educaţia lui se află în mâinile *noastre*”, continuă corespondenta mea, „simt că trebuie să aibă acces la limba *noastră*, la fel cum are acces la hrana *noastră*, la obiceiurile *noastre*, la istoria familiei *noastre*”.

Aici sunt două probleme care se leagă între ele. Una îi priveşte pe părinţii care îi „lasă în voia lor” pe copii: toţi părinţii trebuie să facă asta, însă e important s-o facă atunci când copilul surd e la o vârstă fragedă, pentru ca el să-şi poată începe dezvoltarea sa cu totul aparte. Cealaltă problemă priveşte comunitatea surzilor. Un copil surd nu trebuie să fie „ferit” de comunitatea surzilor; aceasta nu aşteaptă să-i fure de la părinţi. Dimpotrivă, ea este cea mai mare şansă pentru un copil surd şi poate fi (beneficiind de cooperarea părinţilor) o forţă eliberatoare care să permită copilului să-şi însuşească limbajul şi să se dezvolte în felul său propriu. E nevoie de o anumită

generozitate din partea părinţilor ca să înţeleagă acest lucru – ca să-i vadă pe copilul lor surd aşa cum e, să-i elibereze de dorinţele şi nevoile lor şi să-i permită să se dezvolte ca o fiinţă liberă şi independentă, dar diferită. Copilul surd are nevoie de o *dublă* identitate.

Acceptând acest lucru, se va ajunge la respect şi afecţiune reciproce;

neacceptându-l, este probabil să se ajungă la înstrăinarea despre care vorbesc Schein şi Mow.

77. Putem, desigur, face doar presupuneri privind originile limbajului – fie vorbire, fie limbaj al semnelor –, putem emite ipoteze, putem construi deducţii imposibil de confirmat sau infirmat direct.

Speculaţiile au luat asemenea proporţii în secolul XIX, încât Societatea de Lingvistică din Paris a interzis în cele din urmă, în 1866, prezentarea articolelor pe această temă; paleolingvistica a devenit totuşi o ştiinţă, şi există acum multe dovezi de care nu dispuneam cu un secol în urmă – dovezi în sprijinul originii preistorice a limbajului mimico-gestual, după cum o arată şi titlul articolului lui

Stokoe din 1974, „Motor Signs as the First Form of Language”.

(vezi şi Hewes, 1974).

Există observaţii directe interesante privind comunicarea gestuală între mame (care aud) şi copii care n-au învăţat încă să vorbească

(vezi Tronick, Brazelton şi Als, 1978) – iar, dacă ontogeneza repetă filogeneza, avem aici noi argumente în favoarea ideii că primul limbaj uman a fost gestual sau motor.

78. Levy-Bruhl, atunci când descrie mentalitatea „primitivilor”.

(termenul „primitiv” înseamnă pentru el străvechi sau primordial, niciodată inferior sau infantil), spune că „reprezentările colective”.

sunt esenţiale în limba, orientarea şi percepţia lor. Acestea nu sunt concepte abstracte – sunt „stări complexe în care elementele afective sau motorii *sunt parte integrantă* din reprezentare”. El vorbeşte de asemenea despre „concepte-imagine”, care sunt

nedescompuse şi nedecompozabile. Asemenea concepte-imagine sunt intens vizual-spaţiale, descriind „forma şi conturul, poziţiile, mişcarea, modul de acţiune al obiectelor în spaţiu – într-un cuvânt, tot ce poate fi perceput şi reprezentat”. Levy-Bruhl prezintă răspândirea limbajului semnelor la cei care aud – limbajele semnelor folosite în paralel cu limbile vorbite şi, în esenţă, identice cu ele ca structură: „cele două limbi, ale căror semne se deosebesc între ele la fel ca gesturile de sunetele articulate, sunt înrudite prin structura şi metoda lor de interpretare a obiectelor, acţiunilor, stărilor. […] Ambele dispun de un număr mare de asociaţii vizual-motorii perfect închegate […] care sunt evocate în minte în clipa când sunt descrise”. Levy-Bruhl vorbeşte aici despre „concepte manuale” – „mişcări ale mâinilor, în care limbajul şi gândirea sunt inseparabil unite”.

De aceea, atunci când are loc o „tranziţie spre tipuri mentale superioare”, după cum se exprimă Levy-Bruhl, acest limbaj absolut concret trebuie să dispară, „conceptele-imagine” precise, vii, cu caracter senzorial fiind înlocuite de concepte logice-abstracte-generale lipsite de imagini (şi, într-un anume sens, fade). (La fel, după cum ne spune

Sicard, Massieu a trebuit să-şi abandoneze metaforele şi să recurgă la adjective mai abstracte, generalizate.)

În tinereţea lor, Vîgotki şi Luna au fost profund influenţaţi de

Levy-Bruhl şi ne-au oferit exemple asemănătoare (dar mai atent studiate) privind tranziţia care a avut loc atunci când culturile agricole

„Primitive” au fost „socializate” şi „sovietizate” în anii 1920:

Acest mod de gândire [concret] […] suferă o transformare radicală odată ce condiţiile de trai ale oamenilor se schimbă. […]

Cuvintele devin agenţii principali ai abstractizării şi generalizării.

În acest moment, oamenii părăsesc gândirea grafică şi codifică ideile în principal prin scheme conceptuale […] cu timpul, ei îşi înfrâng pornirea de a gândi în termeni vizuali. (Luna, 1976)

Nu ne putem reprima un soi de mâhnire când citim descrieri precum cele ale lui Levy-Bruhl şi ale tânărului Luna – descrieri în

care concretul se consideră că e „primitiv” şi trebuie înlocuit în ascensiunea spre abstract (aceasta a fost într-adevăr o tendinţă generală în neurologia şi psihologia secolului trecut). Concretul şi abstractul nu trebuie să se excludă reciproc, nu trebuie abandonat unul atunci când celălalt avansează. Dimpotrivă, tocmai bogăţia concretului este cea care dă forţă abstractului. Lucrul acesta devine şi mai limpede dacă definim termenii cu atenţie, apelând la noţiunile de „supraordonat” şi „subordonat”.

Înţelesul corect al „abstractului” (spre deosebire de cel convenţional) joacă un rol esenţial în perspectiva lui Vîgotki asupra limbajului şi minţii, în ideea că dezvoltarea lor ţine de capacitatea de a impune structuri supraordonate care înglobează tot mai mult subordonatul, concretul, în virtutea caracterului lor cuprinzător, perspectivei lor mai ample:

Noile concepte superioare transformă [la rândul lor] semnificaţia celor inferioare. […] Copilul nu trebuie să-şi restructureze toate conceptele anterioare […] odată ce o nouă structură a fost încorporată în gândirea sa […] ea se răspândeşte treptat către conceptele mai vechi, pe măsură ce acestea sunt atrase în operaţii intelectuale de tip superior.

O imagine asemănătoare e folosită de Einstein când vorbeşte despre teoretizare: „Să creezi o nouă teorie nu înseamnă să dărâmi un hambar vechi şi să înalţi în locul lui un zgârie-nori. E ca şi cum ai urca un munte şi ai căpăta perspective noi, tot mai vaste”.

Prin abstractizare, generalizare sau teoretizare, înţelese în acest fel, concretul nu se pierde niciodată – dimpotrivă. Privit dintr-o perspectivă din ce în ce mai largă, se văd legăturile lui tot mai bogate, nebănuite; el menţine totul laolaltă, capătă sensuri necunoscute până atunci. Sporul de generalitate e însoţit de sporul de concreteţe; de aici ideea, la care Luna ajunge la maturitate, că ştiinţa e „ascensiunea spre concret”.

Frumuseţea limbajului, şi mai ales a limbajului semnelor, seamănă cu frumuseţea teoriei în următoarea privinţă: concretul duce la general, dar prin general se redobândeşte concretul, un concret intensificat, transfigurat. Această recucerire şi reînnoire a concretului prin forţa abstractului e cât se poate de vizibilă într-un

limbaj parţial figurativ cum e limbajul semnelor.

1. Poţi fi foarte apropiat de comunitatea surzilor (poţi fi chiar şi membru al ei) fără să fii surd. Cea mai importantă condiţie, în afară de cunoaşterea surzilor şi simpatia pentru ei, este să foloseşti în mod fluent limbajul semnelor: poate că singurii oameni care aud şi sunt consideraţi membri deplini ai comunităţii surzilor sunt copiii fără probleme de auz născuţi din părinţi surzi, pentru care limbajul semnelor este o limbă maternă. E cazul dr-lui Henry Klopping, mult-îndrăgitul director de la Şcoala pentru Surzi din Fremont, California.

Unul dintre foştii săi elevi, vorbind cu mine la Gallaudet, a spus în limbajul semnelor: „E surd, chiar dacă aude".

2. n comunicarea dintre utilizatorii limbajului semnelor apar diferite convenţii sociale, dictate în primul rând de diferenţele între ochi şi ureche. Vederea e mai precis orientată decât auzul – îţi poţi mişca ochii, îi poţi concentra asupra unui punct, îi poţi închide (la propriu sau la figurat), dar nu-ţi poţi concentra, mişca sau închide urechile. Iar limbajul semnelor este ca un fascicul laser îngust între cei care îl folosesc, nu se răspândeşte acustic în toate direcţiile, precum vorbirea. Astfel, poţi avea la o masă doisprezece oameni care gesticulează în şase conversaţii diferite, fiecare conversaţie fiind clară şi distinctă, fără ca unii să-i deranjeze neapărat pe alţii. Nu există

„Zgomot", zgomot vizual, într-o cameră plină de „vorbitori" prin semne, datorită caracterului direcţional al vocilor vizuale şi al atenţiei vizuale. În plus (acest lucru mi-a devenit limpede în uriaşul bar studenţesc de ra Gallaudet şi l-am văzut la marile banchete şi întruniri de surzi), poţi comunica uşor prin limbajul semnelor cu cineva de la celălalt capăt al unei încăperi mari şi aglomerate, pe când să strigi ar fi dizgraţios şi supărător.

Există multe alte elemente (dintre care unele bizare pentru cei ce aud) ale etichetei limbajului semnelor. Trebuie să controlezi foarte bine direcţia de privire şi contactul vizual şi să eviţi să treci din neatenţie printre oameni, întrerupându-le astfel contactul. Poţi să baţi pe umăr şi să arăţi cu degetul – ceea ce nu se face în cercurile celor care aud. Iar dacă te pomeneşti străbătând cu privirea o

cameră plină de lume care comunică prin limbajul semnelor şi vezi trei sute de conversaţii derulându-se în acest limbaj, vei avea grijă să nu „spionezi” sau să „tragi cu urechea”, ci să vezi doar ce trebuie să vezi.

La NTID din Rochester, care a fost construit în 1968 pentru studenţii surzi, poţi vedea un corolar arhitectural al celor de mai sus.

De cum intri îţi dai seama că e o clădire pentru fiinţe vizuale – e proiectată aşa încât comunicarea prin limbajul semnelor să poată fi urmărită de la mari distanţe şi uneori între etaje. Nu strigi de la un etaj la altul, ci comunici prin semne absolut firesc.

3. Lumea surzilor, ca toate subculturile, e formată în parte prin excludere (din lumea celor care aud) şi în parte prin constituirea unei comunităţi şi a unei lumi în jurul unui alt centru – propriul ei centru, în măsura în care surzii se simt excluşi, ei se pot simţi izolaţi, diferiţi, discriminaţi. În măsura în care formează în mod deliberat o lume a lor, pentru ei înşişi, se simt acasă în această lume, se bucură de ea, o privesc ca pe un refugiu şi un tampon. În acest sens, lumea surzilor nu e izolată, îşi este sieşi suficientă – nu vrea să asimileze sau să fie asimilată; dimpotrivă, îşi iubeşte propria limbă şi propriile imagini, şi vrea să le protejeze.

Un aspect al acestei stări de lucruri este aşa-numita diglosie a surzilor. Astfel, un grup de surzi, la Gallaudet sau în altă parte, conversează în limbajul semnelor; dar, dacă intră o persoană care aude, ele trec imediat la engleza dactilemelor (sau la ceva în genul ăsta)

pentru un timp, revenind la limbajul semnelor după ce persoana a plecat. ASL e tratat adesea ca o proprietate intimă şi extrem de personală, care trebuie ferită de ochi indiscreţi sau străini. Barbara Kannapell a mers până acolo încât să afirme că, dacă am învăţa cu toţii limbajul semnelor, aceasta ar distruge lumea surzilor:

ASL are o funcţie unificatoare, deoarece persoanele surde sunt unite prin limba lor comună. Dar folosirea ASL îi separă totodată pe surzi de lumea celor care aud. Prin urmare, cele două funcţii sunt perspective diferite asupra aceleiaşi realităţi – una din interiorul grupului care e unificat, cealaltă din exterior. Grupul e

separat de lumea care aude. Această funcţie de separare e, pentru surzi, o protecţie. De exemplu, putem vorbi despre orice vrem chiar în mijlocul unei mulţimi care aude. Se presupune că nimeni nu ne înţelege.

Este important să ne dăm seama că ASL e singurul lucru pe care îl avem şi care aparţine cu totul celor surzi. Este singurul lucru care s-a dezvoltat în grupul celor surzi. Poate că ne temem să împărţim limbajul nostru cu cei care aud. Poate că identitatea grupului nostru va dispărea odată ce oamenii care aud vor cunoaşte ASL. (Kannapell, 1980, p. 112.)

4. Chiar şi profesorii care folosesc limbajul semnelor tind să apeleze mai curând la o formă a englezei dactilemelor decât la ASL.

Cu excepţia facultăţii de matematică, unde majoritatea profesorilor sunt surzi, doar puţini dintre profesorii de la Gallaudet sunt surzi – pe vremea lui Edward Gallaudet însă, majoritatea erau surzi. Din păcate, aceasta e situaţia generală în învăţământul pentru surzi. Există foarte puţini profesori surzi pentru surzi; iar de regulă ASL fie nu e cunoscut, fie nu e folosit de profesorii care aud.

5. Dincolo de dezavantajele generale ale surzilor (nu prin infirmitatea lor, ci prin discriminarea *noastră*), există tot felul de dificultăţi specifice care apar din cauza utilizării unui limbaj al semnelor – dar acestea sunt dificultăţi doar în măsura în care *noi* le facem să fie aşa.

Este greu pentru un surd, de pildă, să obţină asistenţă medicală sau juridică adecvată; există în Statele Unite mai mulţi avocaţi care folosesc limbajul semnelor, dar aproape niciun medic care să cunoască acest limbaj (şi, deocamdată, foarte puţine asistente medicale). Aproape că nu există servicii adecvate pentru intervenţii de urgenţă în cazul surzilor. Dacă un surd se îmbolnăveşte grav, e esenţial să i se imobilizeze doar un braţ cu perfuzii; dacă i se imobilizează ambele braţe, asta îl poate împiedica să vorbească. La fel, adesea nu se înţelege că a pune cătuşe unui surd care foloseşte limbajul semnelor este totuna cu a-i impune tăcerea.

6. Deşi se presupune că surzii trebuie *să fie* tăcuţi şi să locuiască într-o lume a tăcerii, lucrurile nu stau întotdeauna aşa.

Dacă vor, ei pot să ţipe foarte tare şi o fac pentru a atrage atenţia altora. Dacă vorbesc, pot vorbi foarte tare şi articulând cu greu, fiindcă nu-şi pot controla vocile prin auz. În fine, ei pot emite inconştient tot felul de sunete, adesea foarte energic – prin mişcări accidentale sau necontrolate ale aparatului vocal –, care însoţesc de regulă emoţia, mişcarea fizică şi comunicarea surescitată.

7. Acest resentiment faţă de „paternalism" (sau „maternalism") este cât se poate de limpede exprimat în ediţia specială a ziarului studenţesc (*The Buff and Blue*) din 9 martie, în care există o poezie intitulată „Dragă mamă". Poezia începe astfel:

Biata mami Bassett-Spilman
Fiii ei se răzvrătesc
Şi nu stau deloc s-asculte

Ce poveşti le spune ea şi continuă cu treisprezece versuri în aceiaşi stil. (Spilman a apărut la televiziune pledând în favoarea lui Zinser şi spunând: „Aveţi încredere în noi – ea nu vă va dezamăgi.") Copii ale acestei poezii au fost reproduse cu miile – le puteai vedea fluturate prin tot campusul.

8. Trebuie luate în seamă consideraţii de acest gen legate de controversele actuale privind şcolile „speciale" sau „abordarea integratoare". Abordarea integratoare – educarea copiilor surzi împreună cu cei care aud – are avantajul de a-i prezenta pe surzi celorlalţi, lumii largi (cel puţin asta se presupune); dar poate aduce cu sine şi izolarea de propria lor lume – îi poate izola pe surzi de cultura şi limba lor. În Statele Unite, Canada, Anglia şi în alte părţi, se fac la ora actuală presiuni puternice pentru a închide şcolile-internat şi alte şcoli speciale pentru surzi. Uneori sunt invocate drepturile civice ale handicapaţilor, ideea de a avea dreptul la „acces egal" sau la mediul de învăţământ „cel mai puţin restrictiv". Dar surzii – cel puţin aceia complet surzi, cu surditate preiinguală, a căror limbă maternă şi comună este limbajul semnelor – intră într-o categorie cu totul aparte, chiar unică. Ei nu pot fi comparaţi cu niciun alt grup de elevi. Surzii nu se consideră handicapaţi, ci o minoritate lingvistică şi culturală ai cărei membri au nevoie şi au dreptul să fie împreună, să meargă la şcoală împreună, să înveţe într-o limbă care le e accesibilă şi să trăiască în compania şi în

comunitatea semenilor.

Legislaţia pentru handicapaţi, care insistă asupra accesului egal, nu ţine cont de aceste nevoi şi cerinţe aparte; mai rău, ea ameninţă cu disoluţia unui sistem de învăţământ unic, care a fost esenţial pentru asigurarea continuităţii lingvistice şi culturale a surzilor. În 1989, statul Connecticut a ameninţat că închide Şcoala Americană pentru

Surzi, Casa Hartford, înfiinţată de Clerc şi Gallaudet în 1817 şi care nu numai că a pus bazele învăţământului pentru surzi în Statele

Unite, dar l-a şi apărat vreme de 173 de ani. Din fericire, ceea ce ar fi fost o mişcare imprudentă şi irevocabilă s-a amânat în ultima clipă – dar acţiuni asemănătoare continuă să ameninţe şcolile-internat din toată ţara.

Desigur, populaţia elevilor surzi nu e omogenă: ea include mulţi elevi cu surditate postlinguală, pentru care limbajului semnelor nu este limba maternă şi care nu se identifică cu comunitatea surzilor sau cu limbajul lor; aceşti elevi ar putea într-adevăr prefera integrarea. Dar vor exista întotdeauna elevi cu surditate prelinguală, a căror educaţie iniţială şi asimilare a culturii vor fi cel mai bine realizate în şcolile-internat, şi care trebuie să aibă măcar posibilitatea de a alege să urmeze o asemenea şcoală şi să nu fie integraţi cu forţa. În aceste şcoli, înfiinţate în secolele XVII şi XIX, poate exista, ce-i drept, o atmosferă anacronică, dickensiană. Ele trebuie păstrate – însă modificate, trebuie să fie mai deschise, mai puţin victoriene.

Astfel, vechea şcoală de pe via Nomentana, de la Roma, modificată, a căpătat acum un nou suflu; nu e doar şcoală, ci şi club, centru artistic şi teatral şi centru de cercetare pentru surzi, iar la ea vin şi elevi fără deficienţe de auz, cu părinţii lor (Pinna *et al*., 1990).

9. În lumea celor care aud nu există niciun echivalent al rolului crucial jucat de şcolile-internat pentru surzi, de cluburile pentru surzi etc.; mai presus de toate, acestea sunt locurile unde surzii îşi găsesc un cămin. Din nefericire, tinerii surzi se pot simţi profund izolaţi, chiar înstrăinaţi, în familiile lor, în şcolile cu elevi care aud, în

lumea celor care aud; dar pot dobândi o nouă familie, pot simţi că se întorc acasă atunci când întâlnesc alţi surzi. Schein (1989) citează aceste cuvinte ale unui tânăr surd:

Soră-mea mi-a vorbit despre Şcoala pentru Surzi din Maryland […]. Prima mea reacţie a fost de furie şi respingere – respingere a mea. Mi-am călcat pe inimă şi într-o bună zi am însoţit-o la şcoală – şi iată că în cele din urmă a început întoarcerea mea acasă. *A* fost cu adevărat ca o poveste de dragoste. Pentru prima oară, nu mă simţeam ca un străin într-o ţară străină, ci ca membrul unei comunităţi.

Kyle şi Woll citează de asemenea o relatare contemporană a vizitei lui Clerc într-o şcoală pentru surzi de la Londra, în 1814:

De îndată ce Clerc a văzut această imagine [copiii la cină], expresia lui s-a umplut de viaţă: a fost la fel de tulburat ca un călător cu suflet sensibil care întâlneşte brusc, într-o regiune îndepărtată, o colonie de compatrioţi […]. Clerc s-a apropiat de ei.

Le-a vorbit prin semne, şi ei i-au răspuns prin semne. Această comunicare neaşteptată pe ei i-a încântat, iar pe noi ne-a impresionat până în adâncul sufletului.

10. Curând, căile lor s-au despărţit, elevii orbi fiind educaţi separat de „surdomuţi" (aşa cum erau numiţi cei cu surditate congenitală, care puteau vorbi puţin sau nu vorbeau deloc). Printre cei două mii de elevi surzi care se află acum la Gallaudet, aproximativ douăzeci sunt şi surzi, şi orbi (majoritatea suferind de sindromul Usher). Aceşti elevi trebuie desigur să dezvolte o sensibilitate tactilă şi o inteligenţă uimitoare, aşa cum s-a întâmplat cu Helen Keller.

11. Protagoniştii acestei dispute, Bell şi Gallaudet, amândoi fii ai unor mame surde (dar cu atitudini complet diferite faţă de condiţia lor), fiecare în felul său devotat cu pasiune surzilor, au fost cât se poate de diferiţi (vezi Winefield, 1987).

12. A existat o singură sferă în care limbajul semnelor a continuat să fie folosit pretutindeni în lume, în ciuda schimbării obiceiurilor şi a recomandărilor educatorilor – în slujbele religioase pentru surzi. Preoţii n-au uitat niciodată de sufletele enoriaşilor surzi, au învăţat limbajul semnelor (adesea de la ei) şi au ţinut

slujbe în acest limbaj, chiar şi în toiul disputelor nesfârşite privind oralismul şi declinul limbajului semnelor în învăţământul laic. Preocuparea lui de l'Epee era în primă instanţă de ordin religios, iar această preocupare, cu intuiţia sa privind „limbajul natural" al surzilor, a rămas statornică, în ciuda vicisitudinilor seculare, vreme de două sute de ani. Utilizarea religioasă a limbajului semnelor e prezentată de Jérôme Schein:

Faptul că limbajul semnelor are o latură spirituală n-ar trebui să surprindă pe nimeni, mai ales dacă ţinem cont de utilizarea lui în ordinele religioase tăcute şi de preoţi în educaţia copiilor surzi.

Pentru a înţelege pe deplin acest lucru trebuie să observăm că limbajul semnelor se potriveşte de minune slujbei religioase. Profunzimea exprimării care poate fi atinsă prin el e imposibil de descris. Oscarul cu care a fost premiată Jane Wyman în 1948

pentru rolul unei fete surde în filmul *Johnny Belinda* se datorează fără îndoială în mare măsură impresionantei (şi fidelei) sale interpretări a rugăciunii Tatăl Nostru în Ameslan.

Probabil că în slujba religioasă frumuseţea limbajului semnelor iese cel mai bine în evidenţă. Unele biserici au coruri care folosesc limbajul semnelor. Să-i priveşti pe membrii lor îmbrăcaţi în straie bisericeşti şi vorbind la unison prin limbajul semnelor e o experienţă copleşitoare (Schein, 1984, pp. 144 – 145).

În octombrie 1989, am vizitat o sinagogă a surzilor din Arleta.

California de Sud, şi am asistat la slujba de Ziua Ispăşirii (Yom

Kippur). Se adunaseră acolo peste 200 de oameni, uniivenţi de la sute de mile depărtare. Câţiva dintre ei vorbeau, dar întreaga slujbă s-a ţinut în limbajul semnelor; rabinul, corul şi credincioşii foloseau cu toţii limbajul semnelor. La citirea Legii – Tora evreiască e scrisă pe un sul şi anumite părţi din ea sunt citite de diferiţi credincioşi

„Citirea cu voce tare" a luat forma gesticulaţiei, o traducere curgătoare a ebraicii biblice în limbajul semnelor. Au fost adăugate câteva rugăciuni speciale. La un moment dat, fiind vorba de o ispăşire comună de forma „Noi am făcut asta, noi am făcut cealaltă; am păcătuit făcând asta, am păcătuit făcând cealaltă… se adăuga un „păcat":

„Noi am păcătuit pentru că n-am avut răbdare cu cei care aud, atunci când nu ne-au înţeles”. Se adăuga şi o rugăciune de mulţumire: „Tu ne-ai dat mâini ca să putem crea limbajul”.

Îndeosebi gesticulaţia era uimitoare; nu văzusem niciodată asemenea gesturi largi şi ample, nu văzusem semne la unison – iar nici spaţiul gesticulaţiei nu era cel obişnuit, folosit în discuţiile dintre oameni, ci era undeva sus, deasupra umerilor, spre cer, spre Dumnezeu. (Atmosfera era evlavioasă, dar, chiar în faţa mea, o femeie de vârstă mijlocie bârfea fără încetare cu fiica ei prin limbajul semnelor şi îmi amintea de şuşotelile şi pălăvrăgelile din sinagogile din oraşul meu.)

Credincioşii s-au adunat cu mult înainte de începerea slujbei şi au rămas mult după încheierea ei – era nu numai un eveniment religios important, ci şi unul social şi cultural. Asemenea congregaţii sunt extrem de rare şi mă întreb cum ar fi ca un copil surd să crească în Montana sau Wyoming, fără o biserică sau o sinagogă pentru surzi pe o rază de mii de kilometri.

13. Aceasta s-a întâmplat nu doar în Statele Unite, ci în toată lumea – chiar şi şcoala lui de l’Épée, când am vizitat-o în 1990, adoptase un „oralism” rigid (cred că de l’Épée se răsucea în mormânt).

14. Regret că n-am avut şansa să discut cu Carol Padden şi Tom

Humphries, care, fiind oameni de ştiinţă surzi, pot privi aceste evenimente atât din interior, cât şi din exterior; în capitolul „A Changing

Consciousness” din *Deaf în America*, ei au scris cea mai pătrunzătoare relatare din ultimii treizeci de ani despre schimbarea atitudinilor faţă de surzi şi în rândul lor.

15. Stokoe, 1980, pp. 266 – 267.

16. Dar Klima şi Bellugi povestesc că, la o conferinţă din 1965, atunci când Chomsky a afirmat că limba este „o corespondenţă aparte sunet-sens”, a fost întrebat cum ar considera limbajul semnelor folosit de surzi (în termenii acestei definiţii). El s-a dovedit un spirit deschis, a spus că nu vede de ce sunetul trebuie să fie esenţial şi şi-a reformulat definiţia limbii ca o „corespondenţă

semnal-sens”.

17. ASL se pretează de minune la folosirea şi transpunerea artistică – mult mai bine decât orice formă de engleză codificată manual sau decât engleza dactilemelor –, în parte fiindcă e o limbă originală, deci o limbă destinată creaţiei şi gândirii originale, şi în parte fiindcă natura ei figurativă şi spaţială permite în mod special accentuarea comică, dramatică şi estetică (ultimul capitol din cartea lui

Klima şi Bellugi se ocupă mai ales de „folosirea la nivel superior”.

a limbajului semnelor). Totuşi, în discursul obişnuit, puţini surzi vorbesc în ASL pur – majoritatea vor aduce şi vor încorpora expresii, semne, neologisme din engleza dactilemelor, în funcţie de nevoile de comunicare. Deşi din perspectivă lingvistică şi neurologică ASL

şi engleza dactilemelor sunt complet diferite, există din motive practice un spectru continuu, de la forme ale englezei dactilemelor, la un capăt, trecând prin diferite forme de pidgin (Pidgin Signed English

— PSE), până la ASL pur sau „profund”, la celălalt capăt.

18. Profesorii, şi nu numai ei, sunt încurajaţi acum să vorbească şi, simultan, să folosească limbajul semnelor; se speră ca această metodă („Sim Com”) să păstreze avantajele ambelor mijloace de comunicare – dar în practică acest lucru nu reuşeşte. Vorbirea e încetinită în mod artificial, pentru a permite gesticulaţia, dar, chiar şi aşa, gesticulaţia e sărăcită şi pot fi omise semne esenţiale – astfel încât surzii, cei cărora le e destinat limbajul, îl pot găsi de neînţeles.

Trebuie adăugat că este aproape imposibil să foloseşti ASL şi să vorbeşti în acelaşi timp, fiindcă limbile sunt complet diferite: nu e mai simplu decât să vorbeşti în engleză şi să scrii în chineză în acelaşi timp – de fapt, probabil că e imposibil din punct de vedere neurologic.

19. Dar nu s-a făcut încă în Statele Unite nicio încercare oficială de a oferi copiilor surzi o educaţie bilingvă – au existat doar mici experimente-pilot (precum acela prezentat de Michael Strong în

1988).

Şi totuşi, aşa cum observă Robert Johnson, educaţia bilingvă a fost introdusă pe scară largă şi cu mare succes în Venezuela, unde aceasta e o politică naţională, iar tot mai mulţi adulţi surzi sunt recrutaţi ca asistenţi şi profesori (Johnson, discuţie personală). Şcolile din Venezuela au centre de zi unde copiii surzi, cei mici şi cei mai mari, sunt trimişi de îndată ce li s-a pus acest diagnostic, pentru a veni în contact cu adulţi surzi care folosesc limbajul semnelor, până când pot merge la grădiniţă şi la şcoala primară, unde sunt instruiţi bilingv.

Un sistem similar a fost înfiinţat în Uruguay. Ambele programe sud-americane au obţinut deja succese notabile şi au mari perspective de viitor – dar, din păcate, acestea le sunt deocamdată aproape necunoscute educatorilor americani şi europeni (vezi Johnson.

Liddell şi Erting, 1989). Programe bilingve pentru surzi mai există doar în Suedia şi Danemarca – unde limbajele semnelor sunt recunoscute oficial ca „limbi materne" ale surzilor. Toate acestea demonstrează limpede că poţi învăţa perfect să citeşti tară să vorbeşti, „comunicarea totală" nefiind un intermediar necesar între învăţământul oral şi cel bilingv.

20. Sociolingvistul James Woodward este deosebit de preocupat de această temă. Acceptarea crescândă a diversităţii culturale, în locul unei „norme" fixe unice, aminteşte de o tradiţie generoasă veche de peste un secol, şi mai cu seamă de perspectiva lui Laurent Clerc

(iar acesta e un alt motiv, încă mai important, pentru care studenţii i-au invocat numele şi au considerat că spiritul *lui* a fost acela care a călăuzit revolta).

Învăţăturile lui Clerc avuseseră efectul de a deschide perspectiva secolului XIX privind „natura umană", de a introduce o judecată relativistă şi egalitară asupra marii diversităţi naturale în locul dihotomiei

„Normal"-„anormal". Îi considerăm pe predecesorii noştri din secolul XIX rigizi, moralişti, represivi, severi, dar tonul vocii lui Clerc şi a celor care l-au ascultat îţi dă cu totul altă impresie: a fost o

epocă ce a privilegiat „naturalul” – cu întregul spectru al înclinaţiilor naturale deloc dispusă (sau măcar mai puţin dispusă decât a noastră)

să emită judecăţi moralizatoare sau clinice despre ce e „normal” şi ce e „anormal”.

Această idee privind diversitatea naturii apare frecvent în scurta autobiografie a lui Clerc (citată în Lane, 1984 a): „Fiecare fiinţă, fiecare lucrare a lui Dumnezeu e desăvârşită. Ceea ce ni se pare că e greşit în felul său se dovedeşte a fi în avantajul nostru, fără s-o ştim”. Sau: „Nu putem decât să-i mulţumim lui Dumnezeu pentru marea diversitate a creaţiei Lui şi să sperăm că în viitor vom înţelege rostul ei”.

Ideile despre „Dumnezeu”, „creaţie”, „natură” – Clerc se exprimă cu modestie, înţelegere, îngăduinţă şi fără vreun resentiment – îşi au pesemne originea în faptul că se priveşte pe sine şi îi priveşte pe ceilalţi oameni surzi ca pe nişte fiinţe diferite, dar întregi. Există aici o mare deosebire faţă de furia pe de-o parte cumplită, pe de alta prometeică a lui Alexander Graham Bell, care consideră mereu surzenia ca pe o înşelătorie, o privaţiune, o tragedie, şi vrea să-i „normalizeze” pe surzi, să „corecteze” greşelile lui Dumnezeu şi, în general, să „amelioreze” natura. Clerc pledează pentru bogăţie culturală, toleranţă, diversitate. Bell pledează pentru tehnologie, inginerie genetică, proteze auditive, telefoane. Cele două tipuri sunt radical deosebite, dar ambele îşi au rolul lor în lume.

21. Un amplu volum ilustrat, *Deaf Heritage*: *A Narrative History of Deafămerica* de Jack R. Gannon, a fost publicat în 1981. Cărţile lui Harlan Lane, începând din 1976, nu numai că au prezentat istoria surzilor într-un stil emoţionant şi dramatic, dar au constituit evenimente „politice” care le-au insuflat surzilor conştiinţa acută (şi probabil în parte mitică) a trecutului lor şi dorinţa de a redobândi în viitor tot ce a fost mai bun în trecut. Aceste cărţi nu doar au consemnat istoria, ci au şi contribuit la înfăptuirea ei (la fel cum Lane însuşi nu doar a consemnat revolta din 1988, ci a fost şi un participant activ la ea).

22. Cel puţin aşa li se părea observatorilor din afară – surzii

s-au revoltat împotriva etichetării lor drept „infirmi”. Surzii priveau lucrurile altfel: ei afirmau că nu se consideraseră niciodată infirmi. Padden şi Humphries insistă asupra acestui aspect:

„Infirm” este un calificativ care, din punct de vedere istoric, n-a aparţinut surzilor. El presupune autoreprezentări şi obiective politice fără legătură cu grupul lor. Când surzii vorbesc despre surditate, ei folosesc termeni adânc înrădăcinaţi în limba, trecutul şi comunitatea lor. Preocupările lor permanente au fost păstrarea limbii, metodele de învăţământ pentru copiii surzi şi menţinerea organizaţiilor lor sociale şi politice. Termenii moderni „acces” şi

„Drepturi civile”, străini surzilor, au fost folosiţi de liderii lor deoarece publicul înţelege aceste concepte mai uşor decât le-ar înţelege pe cele specifice comunităţii surzilor. (Padden şi Humphries, 1988, p. 44.)

23. Nici cel mai entuziast utilizator al limbajului semnelor nu e împotriva altor mijloace de comunicare, atunci când sunt necesare.

Viaţa surzilor a fost mult schimbată de diversele dispozitive tehnice apărute în ultimii douăzeci de ani, cum ar fi televizorul cu subtitrare şi teleimprimatorul (*teletypewriter* – TTY, acum TDD – *telecommunication device for the deaf* [dispozitivul de telecomunicaţie pentru surzi]) – aparate care l-ar fi încântat pe Alexander Graham Bell (cel care a inventat telefonul, în parte pentru a-i ajuta pe surzi). Greva din 1988 de la Gallaudet nu s-ar fi putut desfăşura fără asemenea echipamente, pe care studenţii le-au folosit în mod strălucit.

TTY are totuşi şi o parte negativă. Înainte ca el să fie disponibil pe scară largă, în urmă cu cincisprezece ani, surzii străbăteau distanţe lungi pentru a se întâlni unii cu alţii – se vizitau frecvent şi se duceau regulat la cluburile pentru surzi. Acestea erau singurele prilejuri de a discuta între ei; vizitele şi întâlnirile la cluburi creau legături vitale care închegau comunitatea surzilor într-un ansamblu fizic strâns unit. Acum, cu TTY (în Japonia se folosesc faxurile), surzii se vizitează mult mai rar, cluburile pentru surzi încep să fie pustii şi a apărut un gol îngrijorător. Poate că TTY (şi subtitrările sau programele de televiziune în limbajul semnelor) le dau surzilor senzaţia că sunt împreună într-un sat electronic – dar satul

electronic nu e la fel ca unul real, iar declinul vizitelor şi al întâlnirilor la cluburi nu e uşor de evitat.

24. Deşi alegerea lui King Jordan i-a încântat aproape pe toţi, o facţiune a considerat alegerea lui un compromis (din moment ce el suferea de surditate postlinguală) şi l-a sprijinit în schimb pe Harvey

Corson, director la Şcoala pentru Surzi din Louisiana – al treilea finalist, a cărui surditate e prelinguală şi pentru care limbajul semnelor e limba maternă.

25. Deşi în Europa conştiinţa politică şi socială n-a ajuns probabil la nivelul din Statele Unite, comunităţile de surzi din Europa sunt mai avansate în alte privinţe. Utilizatorii europeni ai limbajului semnelor au mult mai multă experienţă şi sunt mult mai antrenaţi decât cei din America în comunicarea cu surzii din alte ţări – lucru valabil nu numai pentru indivizi, ci şi pentru întrunirile unde oameni având zeci de limbaje diferite ale semnelor pot intra în contact. Există un sistem de gesturi şi semne artificial, inventat, numit

Gestuno, prin analogie cu Ido sau Esperanto; dar adevăratul mod de comunicare devine din ce în ce mai mult aşa-numitul Limbaj Internaţional al Semnelor – ÎŞI care are la bază lexicurile şi tiparele tuturor participanţilor şi este permanent improvizat şi îmbogăţit de aceştia. ÎŞI a evoluat în ultimele trei decenii, a căpătat rigoare, seamănă tot mai mult cu o limbă – deşi este încă în esenţă o limbă de contact, o *lingua franca*. Trebuie subliniat că această comunicare „interlinguală" între surzi, care se poate dezvolta cu o remarcabilă rapiditate şi complexitate – incomparabil mai mari decât în cazul vorbitorilor de limbi diferite –, rămâne misterioasă şi e supusă în prezent unor studii intense.

Surzii din Europa călătoresc mult – ei pot depăşi barierele de limbă mult mai uşor decât cei care aud – şi deseori se căsătoresc cu surzi din alte ţări, aşa încât are loc o masivă migraţie interlinguală.

E dificil şi puţin probabil ca un galez, de pildă, să se stabilească în

Finlanda, sau invers; dar asemenea migraţii (cel puţin în Europa) nu sunt deloc neobişnuite în rândul surzilor. Comunitatea

surzilor este supranaţională, oarecum asemănător comunităţii internaţionale a evreilor sau a altor grupuri etnice şi culturale. Asistăm de fapt la începuturile unei comunităţi paneuropene a surzilor – o comunitate care s-ar putea răspândi dincolo de Europa, odată ce în întreaga lume se află surzi.

Acest lucru a fost cât se poate de vizibil cu prilejul unui festival şi al unei conferinţe internaţionale a surzilor, Deaf Way, care au avut loc în iulie 1989 la Washington, D.C. Au participat peste 5.000 de surzi, sosiţi din peste optzeci de ţări ale lumii. Când intrai în imensul hol al hotelului unde se ţinea conferinţa, puteai vedea că se foloseau zeci de limbaje diferite ale semnelor, însă, la sfârşitul săptămânii, comunicarea între diferitele naţionalităţi devenise relativ uşoară – nu acel Babei care ar fi rezultat cu siguranţă dacă s-ar fi folosit zeci de limbi vorbite. Au fost invitate optsprezece teatre naţionale ale surzilor – puteai vedea *Hamlet* în Limbajul Italian al Semnelor, *Oedip în* Limbajul Rus al Semnelor sau tot felul de piese noi compuse şi jucate în optsprezece limbaje diferite ale semnelor. S-a înfiinţat un

Club Internaţional al Surzilor şi s-au pus bazele unei comunităţi mondiale a surzilor.

Bibliografie

Arlow, J.A. 1976. „Communication and Character: A Clinical Study of a Man Raised by Deaf-Mute Parents", *in The Psychoanalytic*

Study of the Child 31: 139 – 163.

Baker, Charlotte şi Battison, Robbin, editori. 1980. *Sign Language and the Deaf Community*: *Essays în Honor of William* C. *Stokoe*.

Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Bell, Alexander Graham. 1883. *Memoir Upon the Formation of a*

Deaf Variety of the Human Race. New Haven: National Academy of Science.

Bellugi, Ursula. 1980. „Clues from the Similarities Between Signed and Spoken Language", în *Signed and Spoken Language*: *Biological Construints on Lingvistic Form*, editori U. Bellugi şi M.

Studdert-Kennedy. Weinheim and Deerfield Beach, Fla.: Verlag
Chemie.
Bellugi, Ursula şi Newkirk, Don. 1981. „Formal Devices for Creating New Signs în American Sign Language", în *Sign Language Studies* 30: 1 – 33.
Bellugi, U.; O'Grady, L.; Lillo-Martin, D.; O'Grady, M.; van Hoek.
K. şi Corina, D. 1989. „Enhancement of Spaţial Cognition in Hearing and Deaf Children", în *From Gesture to Language în Hearing Children*, editori V. Volterra? i C. Erting. New York: Springer Verlag.
Belmont, John; Karchmer, Michael şi Bourg, James W. 1983. „Structural Influences on Deaf and Hearing Children's Recall of Temporal/Spaţial Incongruent Letter Strings", în *Educational Psychology* 3, nr. 3 – 4: 259 – 274.
Bonvillian, J.D. şi Nelson, K.E. 1976. „Sign Language Acquisition in a Mute Autistic Boy", în *Journal of Speech and Hearing Disorders* 41: 339 – 347.
Bragg, Bernard. 1989. *Lessons în Laughter* (exprimate în limbajul semnelor pentru Eugene Bergman). Washington, D. C.: Gallaudet
University Press.
Brown, Roger. 1958. *Words and Things*. Glencoe, 111.: The Free Press.
Bruner, Jérôme. 1966. *Towards a Theory of Instruction*. Cambridge.
Mass.: Harvard University Press.
— 1983. *Child's Talk*: *Learning to Use Language*. New York şi Oxford: Oxford University Press.
— 1986. *Actual Minds*, *Possible Worlds*. Cambridge, Mass. Şi Londra:
Harvard University Press.
Bullard, Douglas. 1986. *Islay*. Silver Spring, Md.: T.J. Publishers.

Burlingham, Dorothy. 1972. *Psychoanalytic Studies of the Sighted and the Blind*. New York: International Universities Press.

Changeux, J.-P. 1985. *Neuronal Man*. New York: Pantheon Books.

Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. S-Gravenhage: Mouton.

—.1966. *Cartezian Lingvistics*. New York: Harper & Row.

— 1968. *Language and Mind*. New York: Harcourt, Brace and World.

Church, Joseph. 1961. *Language and the Discovery of Reality*. New

York: Random House.

Conrad, *R*. *1979*. *The Deaf Schoolchild*: *Language and Cognitive*

Function. *Londra şi New York*: *Harper* & *Row*.

Corina, David P. 1989. „Recognition of Affective and Noncanonical

Lingvistic Facial Expressions în Hearing and Deaf Subjects", în *Brain and Cognition* 9, nr. 2: 227 – 237.

Crick, Francis. 1989. „The Recent Excitement About Neural Networks", în *Nature* 337 (12 ianuarie 1989): 129 – 132.

Critchley, MacDonald. 1939. *The Language of Gesture*. Londra:

Arnold.

Curtiss, *Susan*. *1977*. *Genie*: *A Psycholingvistics Study of a Modern-Day „Wild Child"*. *New York*: *Academic Press*.

Damasio, A.; Bellugi, U.; Damasio, H.; Poizner, H. şi van Gilder.

J. 1986. „Sign Language Aphasia During Left-Hemisphere Amytal Injection", în *Nature* 322 (24 iulie 1986): 363 – 365.

de l'Epee, *C.M*. *1776*. *Institution des Sourds-Muets par la voie des signes méthodiques*. *Paris*: *Nyon*. *În engleză au fost publicate extrase*: *American Annals of the Deaf 1861.13*: *8 – 29*.

Eastman, Gilbert. 1980. „From Student to Professional: A Personal

Chronicle of Sign Language", în *Sign Language and the Deaf*

Community, editori C. Baker şi R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Edelman, *Gerald M*. *1987*. *Neural Darwinism*: *The Theory of Neuronal Group Selection*. *New York*: *Basic Books*.

— 1990. *The Remembered Present*. New York: Basic Books.

Erring, Carol J.; Prezioso, Carlene şi Hynes, Maureen O'Grady. 1989. „The Interacţional Context of Deaf Mother-Infant Communication", în *From Gesture to Language în Hearing and Deaf Children*, editori V. Volterra şi C. Erring. New York: Springer Verlag.

Fant, Louie. 1980. „Drama and Poetry în Sign Language: A Personal Reminiscence", în *Sign Language and the Deaf Community*, editori C. Baker şi R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Fischer, Susan D. 1978. „Sign Languages and Creoles", în *Understanding Language Through Sign Language Research*, editor Patricia Siple. New York: Academic Press.

Fraser, George R. 1976. *The Causes of Profound Deafness în Childhood*. Baltimore: John's Hopkins University Press.

Furth, *Hans G*. *1966*. *Thinking without Language*: *Psychological Implications of Deafness*. *New York*: *Free Press*.

Gallaudet, Edward Miner. 1983. *History of the Collège for the Deaf*. *1857 – 1907*. Washington, D. C.: Gallaudet Collège Press.

Gannon, Jack R. 1981. *Deaf Heritage*: *A Narrative History of Deaf America*. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Gee, James Paul? i Goodhart, Wendy. 1988. „ASL and the Biological Capacity for Language", în *Language Learning and Deafness*, editor Michael Strong. New York şi Cambridge: Cambridge University Press.

Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York:
Basic Books.
Goldberg, E. 1989. „The Gradienţial Approach to Neocortical Funcţional Organization", în *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology* 11, nr. 4: 489 – 517.
Goldberg, E. şi Costa, L.D. 1981. „Hemispheric Differences in the
Acquisition of Descriptive Sistems", în *Brain and Language* 14: 144 – 173.
Goldberg, E.; Vaughan, H.G. şi Gerstman, L.G. 1978. „Nonverbal
Descriptive Sistems and Hemispheric Asymmetry: Shape Versus
Texture Discrimination", în *Brain and Language 5*: 249 – 257.
Goldin-Meadow, S. şi Feldman, H. 1977. „The Development of Language-like Communication without a Language Model", în *Science* 197: 401 – 403.
Grant, Brian, editor 1987. *The Quiet Ear*: *Deafness în Literature*.
Prefaţă de Margaret Drabble. Londra: André Deutsch.
Gregory, Richard. 1974. *Concepts and Mechanisms of Perception*.
Londra: Duckworth.
Groce, Nora Ellen. 1985. *Everyone Here Spoke Sign Language*:
Hereditary Deafness on Martha's Vineyard. Cambridge, Mass.
şi Londra: Harvard University Press.
Head, Henry, 1926. *Aphasia and Kindred Disorders of Speech*.
Cambridge: Cambridge University Press.
Heffner, H.E. şi Heffner, R.S. 1988. „Cortical Deafness Cannot Account for Senzory Aphasia în Japanese Macaques", în *Society for Neuroscience Abstracts*, 14 (2): 1099.
Helmholtz, Hermann L.F. 1875. *The Sensations of Tone*, *as a Physiological Basis for the Theory of Music*, trad. A.J. Ellis. Londra:
Longmans, Green & Co. (ediţia germană originală, 1862.)

Hewes, Gordon. 1974. „Language în Early Hominids", în *Language*
Origins, editor W Stokoe. Silver Spring, Md.: Linstok Press.
Hughlings-Jackson, John. 1915. „Hughlings-Jackson on Aphasia and
Kindred Affections of Speech, together with a complete bibliography of his publications on speech and a reprint of some of the more important papers", în *Brain* XXXVIII: 1 – 190.
Hull, *John M*. *1990*. *Touching the Rock*: *An Experience of Blindness*.
Londra: *SPCK*.
Hutchins, S.; Poizner, H.; McIntire, M.; Newkirk, D. şi Zimmerman.
J. 1986. „A Computerized Written Form of Sign Languages as an Aid to Language Learning", în *Proceedings of the Annual*
Congress of the Italian Computing Society (*AICA*), *Palermo*.
Italy, *141 – 151*.
Itard, Jean-Marc. 1932. *The Wild Boy of Aveyron*, trad. G. M.
Humphrey. New York: Century.
Jacobs, Leo M. 1974. *A Deaf Adult Speaks Out*, Washington, D.C.:
Gallaudet Collège Press.
James, William. 1893. „Thought Before Language: A Deaf-Mute's
Recollections", în *American Annals of the Deaf3*? „no. 3: 135 – 145.
Johnson, Robert E.; Liddell, Scott K. şi Erting, Carol J. 1989.
„Unlocking the Curriculum: Principles for Achieving Access în
Deaf Education", în Gallaudet Research Institute Working Paper
89 – 3.
Kisor, *Henry*. *1990*. *What's that Pig Outdoors*: *A Memoir of Deafness*.
New York: *Hill and Wang*.
Kannapell, Barbara. 1980. „Personal Awareness and Avocacy in the Deaf Community", în *Sign Language and the Deaf*

Community, editori C. Baker şi R. Battison. Silver Spring, Md.: National
Association of the Deaf.
Klima, Edward S. şi Bellugi, Ursula. 1979. *The Signs* of *Language*.
Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
Knox, Jane E. 1989. „The Changing Face of Soviet Defectology: A
Study în Rehabilitation of the Handicapped", în *Studies în Soviet Thought* 37: 217 – 236.
Kosslyn, S.M. 1987. „Seeing and Imagining in the Cerebral Hemispheres: A Computational Approach", în *Psychological Review* 94: 148 – 175.
Kuschel, R. 1973. „The Silent Inventor: The Creation of a Sign Language by the Only Deaf-mute on a Polynesian Island", în *Sign Language Studies* 3: 1 – 27.
Kyle, J.G. şi Woll, B. 1985. *Sign Language*: *The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge: Cambridge University
Press.
Lane, Harlan. 1976. *The Wild Boy of Aveyron*. Cambridge, Mass.:
Harvard University Press.
— *1984 a*. *When the Mind Hears*: *A History of the Deaf New York*:
Random House.
— editor 19846. *The Deaf Experience*: *Classics în Language and*
Education, trad. Franklin Philip. Cambridge, Mass. şi Londra:
Harvard University Press.
Lenneberg, Eric H. 1967. *Biological Foundations of Language*.
New York: John Wiley & Sons.
Lévy-Bruhl, Lucien. 1966. *How Natives Think*. New York: Washington
Square Press. Publicat iniţial în 1910 sub titlul *Les Fonctions Mentales dans les Sociétés Inférieures*.

Liddell, Scott. 1980. *American Sign Language Syntax*. The Hague:
Mouton.
Liddell, Scott K. şi Johnson, Robert E. 1986. „American Sign Language Compound Formation Processes, Lexicalization, and
Phonological Reînants", în *Natural Language and Lingvistic Theory 4*: 445 – 513.
— *1989*. *American Sign Language*: *The Phonological Basis*. *Silver Spring*, *Md*.: *Linstok Press*. *În Sign Language Studies 64*:
195 – 277.
Luna, A.R. 1976. *Cognitive Development*: *Its Cultural and Social*
Foundations. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
Luna, A.R. şi Yudovich, F. Ia. 1958. *Speech and the Development of*
Mental Processes in the Child. Londra: Staples Press.
Mahler, M.; Pine, F. şi Bergman, A. 1975. *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Books.
Mann, Edward John. 1836. *The Deaf and the Dumb*. N.p.: Hitchcock.
Miller, Jonathan. 1976. „The Call of the Wild", în *New York Review of Books*, 16 septembrie.
Myklebust, Helmer R. 1960. *The Psychology of Deafness*. New York şi Londra: Grune & Stratton.
Neisser, Arden. 1983. *The Other Side of Silence*. New York: Alfred
A. Knopf.
Neville, Helen J. 1988. „Cerebral Organization for Spaţial Attention", în Spaţial *Cognition*: *Brain Bases and Development*, ed. J.
Stiles-Davis, M. Kritchevsky, şi U. Bellugi. Hillsdale, N. J.: Hove şi Londra: Lawrence J. Erlbaum.
—.1989. „Neurobiology of Cognitive and Language Processing:
Efects of Early Experience", în *Brain Maturation and Behavioral*

Development, editori K. Gibson şi A.C. Petersen. Hawthorn, N. Y.: Aldine Gruyter Press.

Neville, H.J. şi Bellugi, U. 1978. „Patterns of Cerebral Specialization in Congenitally Deaf Adults: A Preliminary Report", în *Understanding Language Through Sign Language Research*, editor Patricia Siple. New York: Academic Press.

Newkirk, Don. 1987. *Sign Font Handbook*. San Diego: Emerson & Stem Associates.

Padden, Carol. 1980. „The Deaf Community and the Culture of Deaf People", în *Sign Language and the Deaf Community*, editori C. Baker şi R. Battison. Silver Spring, Md.: National Association of the Deaf.

Padden, Carol şi Humphries, Tom. 1988. *Deaf în America*: *Voices from a Culture*. Cambridge, Mass. şi Londra: Harvard University Press.

Penrose, Roger. 1989. *The eruperor's New Mind*. New York: Oxford University Press.

Petitto, Laura A. şi Bellugi, Ursula. 1988. „Spaţial Cognition and Brain Organization: Clues from the Acquisition of a Language în Space", în *Spaţial Cognition*: *Brain Bases and Development*, editori J. Stiles-Davis, M. Kritchevsky şi U. Bellugi. Hillsdale. N.J.: Hove şi Londra: Lawrence J. Erlbaum.

Pinna, P.; Rampelli, L.; Rossini, P. şi Volterra, V. 1990. „Written and Unwritten Records from a Residenţial School în Rome", în *Sign Language Studies* 67: 127 – 140.

Poizner, Howard; Klima, Edward S. şi Bellugi, Ursula. 1987. *What the Hands Reveal about the Brain*. Cambridge, Mass. şi Londra: MIT Press.

Rapin, Isabelle. 1979. „Efects of Early Blindness and Deafness

on
Cognition", în *Congenital and Acquired Cognitive Disorders*, editor Robert Katzman. New York: Raven Press.
— 1986. „Helping Deaf Children Acquire Language: Lessons from the Past", în *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* 11: 213 – 223.
Restak, Richard M. 1988. *The Mind*. New York: Bantam Books.
Rymer, Russ. 1988. „Signs of Fluency", în *The Sciences*, septembrie
1988: 5 – 7.
Sacks, Oliver. 1985. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat*. New
York: Summit Books. (Ediţia românească: *Omul care îşi confunda Sofia cu o pălărie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012.)
Savage-Rumbaugh, E.S. 1986. *Ape Language*: *From Conditioned*
Response to Symbol. New York: Columbia University Press.
Schaller, Susan. 1991. *A Man without Words*. New York: Summit
Books.
Schein, *Jérôme D*. *1984*. *Speaking the Language of Sign*: *The Art and Science of Signing*. *Garden City*, *N*. *Y*.: *Doubleday*.
— 1989. *At Home Among Strangers*. Washington, D. C.: Gallaudet
University Press.
Schlesinger, Hilde. 1987. „Dialogue în Many Worlds: Adolescents and Adults – Hearing and Deaf, în *Inovations in the Habilitation and Rehabilitation of Deaf Adolescents*, editori Glenn
B. Anderson şi Douglas Watson. Arkansas Research and Training
Center.
— 1988. „Questions and Answers in the Development of Deaf Children", în *Language Learning and Deafness*, editor Michael Strong. Cambridge şi New York: Cambridge University Press.
Schlesinger, Hilde S. şi Meadow, Kathryn P. 1972. *Sound and*

Sign:
Childhood Deafness and Mental Health. Berkeley, Los Angeles.
Londra: University of California Press.
Shattuck, *Roger*. *1987*. *The Forbidden Experiment*: *The Story of the*
Wild Boy of Aveyron. *New York*: *Farrar*, *Straus* & *Giroux*.
Shengold, *Leonard*. *1988*. *Halo in the Sky*: *Observations on Anality and Defense*. *New York*: *Guilford Press*.
Stem, Daniel N. 1985. *The Interpersonal World of the Infant*. New
York: Basic Books.
Stokoe, William C. 1960. *Sign Language Structure*. Republicată.
Silver Spring, Md.: Linstok Press.
— 1974. „Motor Signs as the First Form of Language", în *Language*

— *Origins*, editor W Stokoe. Silver Spring, Md… Linstok Press.
— 1979. „Syntactic Dimensionality: Language în Four Dimensions", prezentată la Academia de Ştiinţe din New York, noiembrie
1979.
— 1980. Postfaţă, în *Sign Language and the Deaf Community*, editori C. Baker şi R. Battison, Silver Spring, Md.: National
Association of the Deaf.
— 1987. „Sign Writing Sistems", în *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness*, vol. 3, editor John Van Cleve. New York: McGraw-Hill.
Stokoe, William C.; Casterline, Dorothy C. şi Croneberg, Carl G.
1976. *A Dictionary of American Sign Language on Lingvistic Principles*. Ediţie revăzută. Silver Spring, Md.: Linstok Press.
Strong, Michael. 1988. „A Bilingual Approach to the education of
Young Deaf Children: ASL and English", în *Language Learning*

and Deafness, editori M. Strong. Cambridge şi New York:
Cambridge University Press.
Supalla, Samuel J. În curs de apariţie. „Manually Coded English:
The Modality Question in Signed Language Development", în
Teoretical Issues în Sign Language Research, *vol. 2*: *Acquisition*, editor Patricia Siple. Chicago: University of Chicago Press.
Supalla, Ted şi Newport, Elissa. 1978. „How Many Seats în a Chair?
The Derivation of Nouns and Verbs în American Sign Language", în *Understanding Language through Sign Language Research*, ed. Patricia Siple. New York: Academic Press.
Sur, Mriganka, Garraghty, Preston E. şi Roe, Anna W. 1988. „Experimentally Induced Visual Projections into Auditory Thalamus and Cortex", în *Science* 242: 1437 – 1441.
Tronick, E.; Brazelton, T.B. şi Als, H.M. 1978. „The Structure of Face-to-face Interaction and Its Developmental Function", în
Sign Language Studies 18: 1 – 16.
Tylor, *E.B. 1874*. *Researches into Early History of Mankind*. *Londra*:
Murray.
Van Cleve, John V., editor 1987. *Gallaudet Encyclopedia of Deaf*
People and Deafness. New York: McGraw-Hill.
von Feuerbach, *Anselm*. *1834 Caspar Hauser*: *An account of an individual kept în a dungeon*, *separated from all communication with the world*, *from early childhood to about the age of seventeen*.
Londra: *Simpkin & Marshall*. *Ediţia germană originală* (*1832*)
publicată sub titlul Kaspar Hauser.
Vygotsky, L.S. 1962. *Thought and Language*, editori şi traducători
Eugenia Hanfmann şi Gertrude Vahar. Cambridge, Mass. şi New
York: MIT Press şi John Wiley & Sons. Ediţia rusă originală publicată în 1934.

Vygotsky, *L.S. 1991. The Collected Works of L. S. Vygotsky*, *vol*. II.

Problems of Abnormal Psychology and Learning Disabilities:

The Fundamentals of Defectology (*titlul original*: *Principii de defectologie*), *editori R. Rieber şi A.S. Carton*, trad. *J.E. Knox şi C. Stevens*. *New York*: *Plenum Press*.

Walker, *Lou Ann*. *1986. A Loss for Words*: *The Story of Deafness în a Family*. *New York*: *Harper & Row*.

Washabaugh, William. 1986. *Five Fingers for Survival*. Ann Arbor:

Karoma.

Whorf, Benjamin Lee. 1956. *Language*, *Thought*, *and Reality*. Cambridge: Technology Press.

Winefield, *Richard*. *1987*. *Never the Twain Shall Meet*: *Bell*, *Gallaudet and the Communications Debate*. *Washington*, *D. C.*: *Gallaudet*

University Press.

Winnicott, D. W 1965. *The Maturational Process and the Facilitating*

Environment. New York: International Universities Press.

Wittgenstein, Ludwig. 1953. *Philosophical Investigations*. Londra:

Blackwell.

Wood, David; Wood, Heather; Griffiths, Amanda şi Howarth, Ian.

1986. *Teaching and Talking with Deaf Children*. Chichester şi

New York: John Wiley & Sons.

Woodward, James. 1978. „Historical Bases of American Sign

Language", în *Understanding Language Through Sign Language*

Research, editor Patricia Siple. New York: Academic Press.

— 1982. How You Gonna Get to Heaven if You Can't Talk with Jesus: *On Depathologizing Deafness*. *Silver Spring*, *Md.*: *T. J. Publishers*.

Wright, David. 1969. *Deafness*. New York: Stein and Day. (Republicat în 1990 de Faber and Faber, Londra.)

Zaidel, E. 1981. „Lexical Organization in the Right Hemisphere", în *Cerebral Correlates of Conscious Experience*, editori P.
Buser şi A. Rougeul-Buser. Amsterdam: Elsevier.
Sugestii de lectură
Istoria surzilor
Cea mai completă istorie a surzilor, de la emanciparea lor din anii 1750 până la conferinţa (fatală) de la Milano din 1880, este oferită de Harlan Lane în *When the Mind Hears*: *A History of the Deaf*.
Fragmente din autobiografiile primilor surzi cultivaţi şi ale profesorilor lor, din această perioadă, se găsesc în Harlan Lane, editor.
The Deaf Experience: *Classics în Language and Education*, tradusă de Franklin Philip.
O istorie a surzilor scrisă pentru publicul larg, bogat ilustrată, este Jack R. Gannon, *Deaf Heritage*: *A Narrative History of Deaf America*.
Edward Gallaudet însuşi a scris o istorie semiautobiografică a Colegiului Gallaudet, *History of the Collège for the Deaf 1857 – 1907*.
Un articol remarcabil de cuprinzător şi de bogat în informaţii, cu titlul „Deaf and Dumb", se găseşte în ediţia a XI-a din *Encyclopedia Brilannica*.
Insulele surzilor
O relatare extrem de vie şi de emoţionantă despre comunitatea unică de pe insula Martha's Vineyard este prezentată în Nora Ellen
Groce, *Everyone Here Spoke Sign Language*: *Hereditary Deafness on Martha's Vineyard*.
Biografii şi autobiografii
David Wright, *Deafness* este cea mai frumoasă relatare din câte cunosc despre surditatea postlinguală.
O carte mai recentă de Lou Ann Walker, *A Loss for Words*: *The*

Story of Deafness în a Family, prezintă imaginea emoţionantă a vieţii unui copil care aude, dar care are părinţi surzi.

The Quiet Ear: *Deafness în Literature*, alcătuită de Brian Grant, cu o prefaţă de Margaret Drabble, este o antologie adresată publicului larg, ce cuprinde scurte articole scrise de surzi sau despre surzi.

O relatare vie a unei vieţi bogate şi creatoare este *Lessons în Laughter* a eminentului actor surd Bernard Bragg. Ce e interesant este că ea nu a fost scrisă (deşi Bragg, un actor shakespearian, este extrem de cultivat), ci prezentată în limbajul semnelor (căci acest limbaj, şi nu engleza, e limba maternă a lui Bragg), iar apoi a fost tradusă în engleză.

O altă relatare fascinantă a unei vieţi pline şi creatoare este *What's that Pig Outdoors* a recenzentului de carte de la *Sun-Times* din Chicago Henry Kisor. Kisor şi-a pierdut auzul la trei ani şi jumătate, când îşi însuşise deja vorbirea şi limbajul – el nu foloseşte limbajul semnelor, ci labiolectura, şi vorbeşte. Kisor nu consideră că aparţine culturii surzilor, şi, spre deosebire de Bernard Bragg, şi-a petrecut întreaga viaţă în lumea celor care aud.

Comunitatea şi limbajul surzilor

Studiile demografice sunt de regulă plictisitoare, însă Jérôme Schein reuşeşte să nu fie plictisitor. *The Deaf Population of the United States*, de Jérôme D. Schein şi Marcus T. Delk, Jr., oferă o analiză captivantă a populaţiei de surzi din Statele Unite de acum cincisprezece ani, într-o perioadă când începeau să aibă loc schimbări majore. Sunt recomandate şi alte două lucrări ale lui Schein. *Speaking the Language of Sign* şi *At Home Among Strangers*.

Este interesant de comparat situaţia surzilor şi a limbajului lor din America cu cea din Marea Britanie. O relatare interesantă e oferită de *j*. *G*. *Kyle* şi *B*. *Woll*, *în Sign Language*: *The Study of Deaf People and Their Language*.

O splendidă descriere a comunităţii surzilor este *Sign Language and the Deaf Community*: *Essays în Honor of William* C. *Stokoe*, editată de Charlotte Baker şi Robbin Battison. Toate eseurile din acest volum sunt foarte interesante; în plus, există şi o

importantă şi emoţionantă privire retrospectivă a lui Stokoe.

O carte extraordinară, cu atât mai mult cu cât autorii sunt surzi şi pot vorbi din interiorul comunităţii surzilor, precum şi despre aceasta – organizare, aspiraţii, imagini, credinţe, artă, limbaj etc. –, este *Deaf în America*: *Voices from a Culture* de Carol Padden şi Tom

Humphries.

De asemenea accesibilă publicului larg şi cuprinzând numeroase interviuri cu membri ai comunităţii surzilor este Arden Neisser, *The*

Other Side of Silence: *Sign Language and the Deaf Community în*

America.

O adevărată comoară (deşi volumele sunt prea grele pentru a fi citite în pat şi prea scumpe pentru a fi citite în baie) este *Gallaudet*

Encyclopedia of Deaf People and Deafness, editată de John Van

Cleve. Această enciclopedie (ca toate enciclopediile foarte bune) îţi oferă, oriunde o deschizi, informaţii extrem de interesante.

Dezvoltarea copilului şi educaţia surzilor

Lucrările lui Jérôme Bruner arată cum o psihologie revoluţionară poate, la rândul ei, revoluţiona educaţia. Remarcabile în acest context sunt *Towards a Theory of Instruction* şi *Child's Talk*: *Learning to Use Language*.

Un important studiu, în spiritul lui Bruner, privind dezvoltarea şi educaţia copiilor surzi este oferit de David Wood, Heather Wood.

Amanda Griffiths şi Ian Howarth în *Teaching and Talking with Deaf*

Children.

Cercetările recente ale lui Hilde Schlesinger pot fi găsite doar în literatura de specialitate, care nu e întotdeauna accesibilă publicului larg. Însă o mai veche carte a ei se adresează cititorului nespecialist:

Hilde S. Schlesinger şi Kathryn P. Meadow, *Sound and Sign*: *Childhood*

Deafness and Mental Health.

Observaţia şi psihanaliza sunt îmbinate în cartea lui Dorothy

Burlingham *Psychoanalytic Studies of the Sighted and the Blind*;

ne-am dori ca un studiu similar să se poată face despre copiii surzi.

Şi Daniel Stern îmbină observaţia directă cu construcţia analitică în *The Interpersonal World of the infant*. Ideile lui Stern privind dezvoltarea unui „eu verbal" sunt deosebit de interesante.

Gramatică, *lingvistică şi limbajul semnelor*

Geniul lingvistic al vremurilor noastre este Noam Chomsky, care a scris douăsprezece cărţi despre limbă, începând cu lucrarea sa revoluţionară (1957) *Syntactic Structures*. Cred că cele mai vii şi accesibile sunt conferinţele sale Beckman din 1967, republicate sub titlul *Language and Mind*.

Figura centrală în lingvistica limbajului semnelor, din 1970 încoace, este Ursula Bellugi. Niciuna dintre lucrările ei nu e tocmai accesibilă publicului larg, dar se pot găsi perspective foarte interesante şi se poate consulta cu mare plăcere enciclopedica *The Signs of Language* de Edward S. Klima şi Ursula Bellugi. Bellugi şi colaboratorii ei sunt şi cei mai de seamă cercetători ai bazei neuronale a limbajului semnelor; pasiunea pentru acest subiect e vizibilă şi în

Howard Poizner, Edward S. Klima şi Ursula Bellugi, *What the Hands*

Reveal About the Brain.

Cărţi generale despre limbaj

Uşor de citit, plină de umor şi provocatoare este cartea lui Roger

Brown *Words and Things*.

De asemenea accesibilă, superbă, deşi pe alocuri prea dogmatică, este lucrarea lui Eric H. Lenneberg *Biological Foundations of*

Language.

Cele mai profunde şi mai frumoase studii se găsesc în L.S.

Vygotsky, *Thought and Language*, publicată iniţial în rusă, postum, în 1934, şi ulterior tradusă de Eugenia Hanfmann şi

Gertrude Vahar.

Despre Vîgotki s-a spus pe drept cuvânt că a fost un „Mozart al psihologiei”.

Una dintre cărţile mele preferate este Joseph Church, *Language and the Discovery of Reality*: *A Developmental Psychology of Cognition*, o carte la care revii mereu.

Antropologie culturală

Deşi poate că e depăşit (sau poate că nu e), există un mare interes faţă de toate lucrările lui Lucien Levy-Bruhl şi faţă de reflecţiile sale asupra limbajului şi gândirii „primitive”: citind prima sa carte, *How Natives Think*, publicată iniţial în 1910, ne putem face o idee despre autor.

Trebuie să consulţi Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* dacă vrei să reflectezi asupra „culturii” – o lucrare ce aduce corecţii importante perspectivei romantice despre natura umană necultivată, pură şi nefalsificată.

Dar trebuie citit şi Rousseau – recitit în lumina surzilor şi a limbajului lor: cred că *Discurs asupra originii şi fundamentelor inegalităţii dintre oameni* este cea mai bogată şi echilibrată dintre lucrările sale.

Oameni care au trăit în sălbăticie şi izolare

Putem afla cum arată oamenii dacă sunt privaţi de limba şi de cultura lor normale prin aceste fenomene rare şi înspăimântătoare, dar deosebit de importante (fiecare dintre ele fiind, după cum spune

Lordul Monboddo, mai important decât descoperirea a 30.000 de stele). Astfel, nu întâmplător, prima carte a lui Harlan Lane a fost

The Wild Boy of Aveyron. O altă excelentă relatare se găseşte în Roger

Shattuck, *The Forbidden Experiment*: *The Story of the Wild Boy of*

Aveyron.

Relatarea lui Anselm von Feuerbach din 1832 despre Kaspar

Hauser este unul dintre cele mai uimitoare documente psihologice din secolul XIX. În engleză, a apărut sub titlul *Caspar Hauser*.

Nu e o simplă coincidenţă faptul că Werner Herzog a regizat

un foarte bun film despre Kaspar Hauser, dar şi un film despre surzi şi orbi, *Land of Darkness and Silence*.

Cea mai profundă reflecţie contemporană privind „uciderea sufletului" lui Kaspar Hauser se găseşte într-un strălucit eseu psihanalitic al lui Leonard Shengold, *Halo in the Sky*: *Observations on*

Anality and Defense.

Merită amintit studiul detaliat al lui Susan Curtiss asupra unui

„Copil sălbatic" găsit în California în 1970, *Genie*: *A Psycholingvistic*

Study of a Modern-Day „Wild Child".

În fine, o relatare foarte interesantă şi amănunţită despre un

Massieu modern, un surd care a ajuns la maturitate fără să cunoască vreo limbă, dar care până la urmă a reuşit să înveţe să vorbească, şi despre felul în care viaţa şi mintea lui s-au schimbat odată cu aceasta, e oferită de Susan Schaller în *A Man without Words*.

Cuprins

Prefaţă/ 9
O lume a surzilor/ 17
Gândirea în limbajul semnelor/ 45
Revoluţia surzilor/ 115
Note/ 149
Bibliografie/221
Sugestii de lectură/ 231

În seria Paşi peste graniţe au mai apărut:

OLIVER SACKS

REVENIREA LA VIAŢĂ

În 1969, într-un spital din apropierea New York-ului, un grup de pacienţi suferind de grave tulburări neurologice trăiesc o experienţă extraordinară:

după o jumătate de secol în care fuseseră încremeniţi, ca nişte „morţi vii", incapabili să gândească, să vorbească şi să se mişte normal, sunt treziţi la viaţă de un medicament-minune, Oliver Sacks, doctorul care a iniţiat experimentul, spune în *Revenirea la viaţă*

povestea acestor pacienţi – o poveste emoţionantă şi, în acelaşi timp, revelatoare pentru condiţia umană.

Cartea lui Sacks a avut un imens răsunet şi i-a incitat pe mulţi scriitori şi artişti. Pornind de la ea, Harold Pinter a scris piesa de teatru *A Kind of Alaska*, iar în 1990 a apărut pe ecrane celebrul film *Awakenings*, cu

Robert de Niro şi Robin Williams.

OLIVER SACKS

OMUL CARE ÎŞI CONFUNDA SOŢIA CU O PĂLĂRIE

Un profesor de muzică îşi confundă (la propriu) soţia cu o pălărie.

Un bărbat nu-şi recunoaşte propriul picior. O femeie nu mai ştie ce înseamnă stânga. Persoane considerate retardate mintal dovedesc capacităţi ieşite din comun. Toate aceste bizarerii sunt cazuri neurologice reale, cu care s-a confruntat doctorul Oliver Sacks. 24 de asemenea povestiri alcătuiesc o imagine asupra minţii omeneşti – am fi tentaţi să spunem: asupra patologicului, dacă am putea trasa o frontieră netă între normalitate şi patologie. Cu veritabil talent literar (e scriitor în toată puterea cuvântului), Oliver Sacks nu se aventurează să tragă concluzii şi să eticheteze, ci prezintă un tulburător spectacol al minţii.

Omul care îşi confunda soţia cu o pălărie s-a bucurat de un răsunător succes în lumea întreagă şi în cele mai diverse medii intelectuale şi artistice. Pornind de la cartea doctorului Sacks, Michael Nyman a compus, în 1986, o operă, iar regizorul Peter Brook a pus în scenă, în

1993, un celebru spectacol de teatru.

OLIVER SACKS

MUZICOFILIA. POVESTIRI DESPRE MUZICĂ ŞI CREIER

Pentru Oliver Sacks, omul este o fiinţă muzicală prin excelenţă. Nu în cine ştie ce sens metaforic, ci într-unul cât se poate de concret: în creierul uman, zona implicată în tot ce ţine de muzică – de la compoziţie şi interpretare până la audiţie şi mişcare ritmică – e mai întinsă decât zona răspunzătoare de limbaj. Concluziile autorului se bazează pe cercetarea simptomatologiei unui mare număr de pacienţi afectaţi de probleme neurologice având

manifestări muzicale, în corelaţie cu hărţi corticale dinamice, trasate cu ajutorul celor mai noi mijloace de investigaţie. Cercetările sale explică, de pildă, originea obsesiilor muzicale ale anumitor bolnavi, eficacitatea muzicoterapiei în câteva afecţiuni sau sorgintea înclinaţiilor muzicale proprii unor persoane afectate de diverse handicapuri. Dar Oliver Sacks nu se apreşte aici; medicul aplecat asupra suferinţei pacientului şi preocupat de uşurarea ei lasă mereu loc savantului pasionat de neuroştiinţă, care foloseşte prilejul cercetării pur medicale pentru a deschide o perspectivă mult mai largă, aflată în avangarda preocupărilor ştiinţifice actuale: înţelegerea mai adâncă a modului general în care funcţionează creierul nostru.

ANTONIO DAMASIO

ÎN CĂUTAREA LUI SPINOZA

După ce odată cu prima lui carte, *Eroarea lui Descartes*, a pătruns în mecanismul intim al raţiunii, Antonio Damasio dezvăluie aici substratul neurologic al emoţiilor şi sentimentelor care ne însufleţesc. Pornind de la observarea cazurilor clinice cu care s-a confruntat şi de la investigaţii prin cele mai noi tehnici de imagistică cerebrală, Damasio construieşte o spectaculoasă teorie unitară a afectelor – în ultimă instanţă, o teorie a sufletului omenesc. Iar în acest punct ideile sale se întâlnesc cu ideile lui Spinoza. Cartea devine astfel un dialog pasionant între neurologia de vârf a zilelor noastre şi gândirea unui filosof singular care şi-a trăit viaţa în perfect acord cu credinţele lui.

Profesor la universităţile din California de Sud şi din Iowa, precum şi la Institutul Salk, Antonio Damasio este unul dintre marii neurologi ai lumii şi, în acelaşi timp, autorul unor celebre cărţi adresate publicului larg.

— Dactilemele sunt semne făcute cu degetele, cărora le corespunde câte o literă din alfabet. (*N. t.*)